

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historisk Samfund for Præstø Amt

Årbog 2006

Historisk Samfund for Præstø Amt

Årbog 2006

Årbog 2006

Udgivet af Historisk Samfund
for Præstø Amt

Redaktør:

Jens Bjerre Tybjerg (ansvarshavende)

Eftertryk af årbogens artikler må
kun ske efter skriftlig tilladelse fra
forfatterne.

ISSN 0107-6868

Bogen er sat med Times
og trykt hos
Faxe Bogtryk/Grafisk

Forside:

Den imponerende hovedbygning i Faksinge Skov.

Foto:

Jens Bjerre Tybjerg.

Indhold

Lille vejledning for forfattere	4
Tre institutioner på 100 år	5
<i>Ole E. Hansen</i> Faksinge Sanatorium	7
<i>Arne Johansen</i> Evensølund	17
<i>Kai Christiansen</i> Tokai Boarding School	23
<i>Mie Andersen</i> Mødrehjælpen i Næstved	29
<i>Helge J. Kudahl</i> Spil på Stege Borg	47
<i>Svend B. Jørgensen</i> Jens Andersen i Skelby - Bonde og Rigsdagsmand	55
<i>Nils Hartmann</i> Tivoli i Næstved	63
<i>Allis Bro</i> Årsberetning	71
<i>Svend C. Dahl</i> Litteratur om Præstø amt 2005	77
Styrelsen	87
Salg af publikationer	87

Lille vejledning for forfattere

Forfatterne opfordres til at aftale omfang samt publiceringstidspunkt af artikler med redaktionen forud for udarbejdelsen.

Artiklernes tekst leveres som digitale filer på diskette eller med e-mail.
Der fremsendes desuden altid - for kontrollens skyld - en udskrift af artiklen.

Fotografier/illustrationer leveres som dias eller papirbilleder (originale) i farve eller sort/hvid (ikke print eller kopier).
Anvendelse af digitale illustrationer aftales med redaktionen.

Tre institutioner på 100 år

I 1906 besluttede Andelssanatorieforeninger at opføre et tuberkulosesanatorium i Faksinge Skov ved Præstø. Der skulle bruges de samme tegninger som til Krabbesholm Sanatorium ved Skive, der var færdigbygget året før. Faksinge Sanatorium, der i 1914 blev overtaget af Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse, fungerede frem til 1958, da sygdommen blev anset for at være ude af Danmark.

I stedet købte Socialstyrelsen sanatoriet til Åndssvageforsorgen og indrettede et behandlingshjem for åndsvage under navnet Evensølund. I 1970'erne begyndte udslusning af klienterne, og de sidste forlod Evensølund i december 1987.

Institutionen var blevet solgt til Tokai University Boarding School.

Den private, japanske universitetsgigant lavede kosttskole på stedet, og det førte fra 1988 frem til 1990 til en voldsom byggeaktivitet på stedet. Der blev bl.a. bygget sportshal og svømmehal. Nu står skolen foran lukning, og i skrivende stund vides ikke, hvad der skal være i de smukke bygninger i Faksinge Skov.

De tre beretninger om de 100 år i Faksinge Skov er beskrevet på de følgende sider af Ole E. Hansen, Arne Johansen og Kai Christiansen, alle bosiddende i Præstø.

Faksinge Sanatorium

Sanatoriet i Faksinge Skov var normeret til 120 patienter, som skulle lære at leve sundt med masser af frisk luft, motion, medicin og eventuelt lysbehandling.

Det sidste byggede på Niels Finsens opdagelse af kulbuelysets gavnlige virkninger på tuberkuløse. For at kunne lave den fornødne elektricitet, blev der installeret to dampmaskiner til at trække generatorer.

Af Ole E. Hansen

Faksinge Sanatorium blev planlagt som et kursted for både mænd og kvinder, der var angrebet af folkesygdommen tuberkulose. Sanatoriet var et barn af andelsbevægelsen. Der blev hurtigt efter år 1900 oprettet andelssanatorieforeninger. Man var inspirerede af Vejlefjordsanatoriet, der blev indviet i år 1900.

En dansk lægestuderende, Christian Saugmann fik tuberkulose. Han blev sendt til det berømte bjergsanatorium Göbersdorf. Han blev helbredt. Som færdiguddannet læge omarbejdede han metoderne fra bjergsanatorierne til danske forhold. Det betød, at de følgende år var præget af sanatoriebyggeri mange steder i Danmark. Vejlefjord var det første. Lægerne og lægeforeningen gik foran ved at give penge til projektet. Det blev et luksussanatorium. Det var også dyrt at være på kur der.

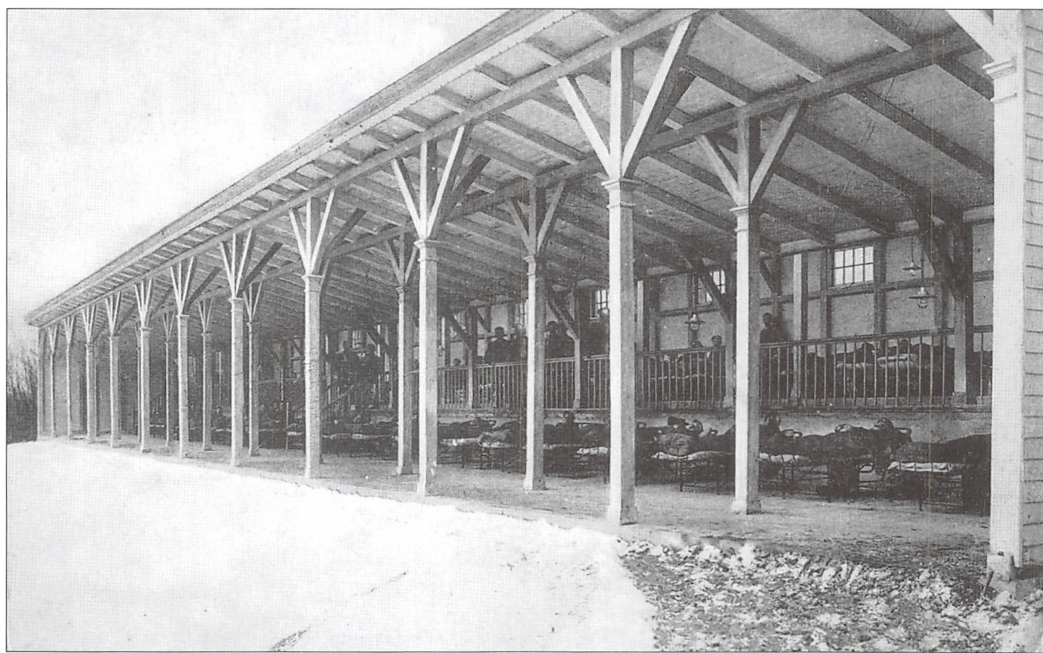
Andelssanatorieforeningerne fik hurtigt mange medlemmer. De bestod af 520 andelsforeninger. Medlemmer af brugsforeninger, slagterier, ægpakkerier og mejerier,

samt andelsfoderstofforeninger m.fl. var grundlaget. Det økonomiske fundament blev klaret med indbetaling af 28 øre pr. andelshaver pr. år. Man kunne også betale et større beløb en gang for alle.

Man opførte først sanatoriet ved Skive, Krabbesholm, der var klar til brug i 1905. Kort efter blev Faksinge Sanatorium bygget og taget i brug. Det blev indviet i 1908.

Ret hurtigt indså bygherren, at man havde bygget meget stort. Der kunne blive tomme senge. Der var nu 114 sengepladser i Jylland og 120 på Sjælland. Enkelte styrelsesmedlemmer mente, at man havde forbygget sig. Det førte hurtigt til et samarbejde med Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse. De skulle overtage driften af Faksinge Sanatorium. De havde erfaringer med sanatoriedrift. Ved den lejlighed blev sanatoriet gjort til et mandssanatorium.

I 1914 købte Nationalforeningen Faksinge Sanatorium af Andelsforeningernes Sanatorieforeninger. Andelsforeningerne forbeholdt sig dog retten til et antal reser-

Liggehallen 1924. „Jeg har det godt, men hvor længe det varer, ved jeg ikke. Man skulle ikke tro, at det er syge mennesker, vi er imellem. Den går med liv og lyst“. En hilsen på kortet.

verede pladser til deres medlemmer. I begyndelsen var det 30 pladser.

Der blev købt et stykke på 36 ha af Faksinge Skov. Man fik færdselsret i resten af skoven mod at betale leje til sælgeren, som var Beldringe Gods.

Et regelmæssigt liv

Sanatoriet kom til at ligge meget smukt ved Even Sø i et dalstrøg i skoven. Skoven var dog noget anderledes end i dag. Den var mere åben og savanneagtig. Der var en hel del bøg. Man plantede nu nogle områder til med graner. Der blev lavet stier rundt i området.

Det første, der blev lavet, var et brøndanlæg og vejføringerne blev påbegyndt. Præstø Kommune gav 10.000 kr i tilskud. Beldringe Kommune gav 5.000 kr. Senere kom et statstilskud på 25% af hele anlægssummen. Anlægssummen var ca. 600.000 kr. i alt. Der var brug for et trinbræt ved Faksinge Skov på Præstø-Næstvedbanen og det blev ret hurtigt anlagt.

Mens man i landene mod syd havde haft kursteder og sanatorier længe, det vil sige i mere end 50 år, var de ikke så almindelige i Danmark. Der kom nu også et lovkompleks i begyndelsen af 1900-tallet, tuberkuloseloven. Det var oppe i tiden at gøre en indsats mod den udbredte sygdom. Der blev anlagt både hospitaler, plejehjem, samt små og store sanatorier.

Et sanatorieophold var en kur, der blev afpasset efter, hvilket stadium af sygdommen, patienten var i. Selve kuren bestod i at leve sundt, med masser af frisk luft, sund kost, motion, medikamenter og hvile samt eventuelt lysbehandlinger. Det hele var sat i system, så patienterne fik et regelmæssigt liv. Man havde midler, der kunne påvirke sygdommen, men de var slet ikke så effektive, som dem, man har i vore dage. Finsens nylige opdagelse af kulbuelysets gavnlige virkninger medførte behandlinger, der krævede elektrisk jævn-

strøm. Kulstavene, der blev brugt til lysbuebehandlinger, var indtil for nylig på stedet. Den nødvendige elektriske strøm lavede man selv. Den kunne lagres i et batteri af glasbeholdere med blyakkumulatorer.

Hygiejnen på et sanatorium skulle være helt i orden. Der var gode forhold for vask og bad. Der var rindende vand og vand skyllede klosetter.

Der var tilløb til lystighed og leben i baderummene på Krabbesholm. Alle fik indblik i, hvad der foregik i baderummene, fordi de to køn kunne studere hinanden gennem store glaspartier i skillevæggene. Fejlen blev rettet på Faksinge Sanatorium. Der lå regninger på nedbrydning af skille rum og opbygning af nye i baderummene efter opførelsen. Desuden var der kun mænd i mange år.

Dampkogeanlæg

Der var først tanker om, at bygge ved Vordingborg eller Skælskør. Styrelsen tog på besøg både i Vordingborg og Skælskør, for at se på de udvalgte steder. Gårdejer Hans Frantzen fra Risby fik dog held med at fremhæve fordelene ved Faksinge Skov. Man valgte Præstø. Beliggenheden i et naturområde, i passende afstand fra en by, med muligheder for forsyninger og byture, var ideel. Hans Frantzen var med fra begyndelsen og i en årrække medlem af Andelsforeningernes Sanatorieforeningers styrelse og repræsentantskab. Byggeriet gik i gang. Hovedbygningen fik tre etager, loft og kælder. Der var planlagt 120 sengepladser.

Økonomi-afdelingen var for sig selv. Man opvarmede med damp. Dampen kom fra kulfyrede dampkedler, der også lavede damp til dampmaskiner, som trak generatorer, så man havde elektricitet til lys og kulbuelys til behandling. Man brugte en af dampmaskinerne og holdt den anden i reserve. De to dampmaskiner er for nylig taget ned og er nu kommet på museum.

Der var vaskeri og desinfektionsrum. Spyttflaskerne, som var et vigtigt redskab i forbindelse med undersøgelserne, var med i regnskabet. De skulle desinficeres, ligesom tøj og sengetøj under visse omstændigheder ved smittefare, også skulle. I køkkenet var der dampkoge anlæg. Der var et også et hexan-gas koge anlæg.

Der var også personaleboliger. Overlægeboligen var en flot villa. Flot var overlægens løn også.

Årslønninger:

Overlæge	5.400 kr.
Reservelæge	2.000 kr.
Sygeplejerske	410 kr.
Køkkenbestyrerinde	650 kr.
Bagerijomfru	216 kr.
Køkkenpige	192 kr.
Bogholderske	600 kr.
Vaskeribestyrerinde	530 kr.
Strygejomfru	240 kr.
Vaskeripige	196 kr.
Oldfrue	530 kr.

Anretterpige	204 kr.
Stuepige	192 kr.
Maskinmester	1.150 kr.
Fyrbøder	450 kr.
Forvalter	940 kr.
Gartner	420 kr.
Kusk	360 kr.
Karl	300 kr.

Det var lønningernes størrelse i 1910. Personalet udgjorde 40 personer. Overlægen var som en lille konge på stedet. Her navnene på 4 overlæger: Rahbek, Schäfer, Ostenfeldt og Strand.

Min nabos kone var ung pige i 1933 på Faksinge Sanatorium. Det var året før at hun blev gift. Hun måtte rejse, da hun skulle giftes. Der var 21 unge piger ansat på den tid.

Hele anlægget blev vist frem. Alle var stolte af det. Der blev udgivet postkort med billeder af sanatoriet og de forskellige afdelinger, spisesalen, daglistuen og liggehallen, samt med motiver fra hele det

Kontoret 1913. „Efter den foreløbige bestemmelse kommer jeg hjem næste søndag. Dagen for min afrejse skal fastsættes af overlægen på mandag og jeg skriver da med det samme“. Lyder kortets tekst.

smukke naturområde med Even Sø og Faksinge Skov, der dengang var mere uberørt.

Afsenderne af postkort med Faksinge motiver var patienter, personale og borgere i Præstø samt turister. Små stumper af sygehistorier kan man læse på nogle af kortene. For det meste optimistiske, men også sommetider mindre opmuntrende. Poststemplerne kan fortælle os dato og år.

Hvidtøl og tvebakker

En vigtig del af kuren var, at ligge ude i frisk luft og hvile i liggehallen, der var et halvtag med to forskudte terrasser og liggestole med madrasser og tæpper.

Inde skulle luften også være frisk. Der var kraftig ventilation overalt. Det var meget gennemtænkt. Luftskiftet var godt, men det gav ind imellem klager. Nogle patienter kaldte det for gennemtræk! Senene var forsynede med jernbøjler, hvor undertøj og strømper blev hængt til grundig „udluftning“ om natten. Det var påbudt og uden gene for patienterne (som det stod beskrevet i reglerne). Overalt var der i rummene beregnet 30 kubikmeter luft for hver person. Det regnedes for flot dengang. Til gengæld var skabene inde på stuerne i modsætning til andre sanatoriers indretning med skabe ude på gangene.

Faksinge Sanatorium nævntes første gang i styrelsesberetningen for 1905-1906 i Andelsforeningernes Sanatorieforeninger. I juli 1907 blev årsmødet med generalforsamling og repræsentantskabsmøde holdt på Hotel Danmark i Præstø. Ved den lejlighed var Faksinge Sanatorium kommet med i regnskaberne. Hovedkontoret blev liggende i Skive på Krabbesholm. Året efter blev årsmødet igen holdt i Præstø. Man indviede sanatoriet i Faksinge Skov. Styrelsen besøgte det. Der var mange lovord, især fra de læger, der var fagfolk indenfor sanatorieområdet.

Patienternes liv var præget af den fastlagte, regelmæssige livsførelse. Man

brød ensformigheden med forskellige koncerter, teater, sang og musik og af og til „kosmorama“. Der var også oplæsning og foredrag. Man kan læse i Præstø Avis om et trafikuheld, hvor et orkester, som var på vej fra hovedstaden til sanatoriet i et lidt større personautomobil, kørte i grøften. Musikkerne kom lettere til skade, og koncerten måtte aflyses. Midt i sommeren 1913 kunne man i samme avis læse om en meget vellykket skovtur. Beretningen fyldte to spalter i avisen. Der var kun mænd med på turen. Der var 50 patienter, som var i stand til at deltage i skovturen.

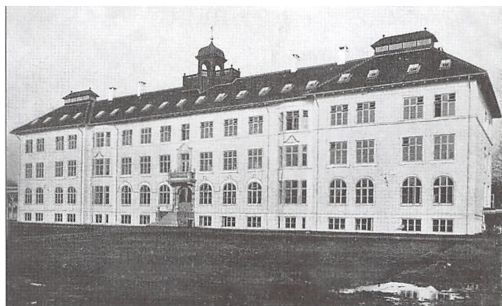
Rundt om i skoven lå der små tehytter. Der var et godt stisystem, der gav mulighed for afvekslende traveture. Man kunne besøge et lille traktørsted uden spiritusbevilling, der lå på Præstø Overdrev. Det lå i tilpas afstand og var et populært mål for patienterne.

Motion og frisk luft gav god appetit. Maden var sund og kraftig. Der var ifølge regnskabet 53.818 kostdage årligt. For personalet 13.110 kostdage og for patienterne 40.708. Varemængderne var tilsvarende. Der var i regnskabet 37 slags varer. Her mængderne for nogle af dem:

Rugbrød	12.768	pund
Fisk	10.619	pund
Saft	1.221	flasker
Kartofler	135	tønder
Sødmælk	129.650	pund
Kød	23.487	pund
Flæsk	3.655	pund
Hvidtøl	504	ankre
Mel	21.787	pund
Tvebakker	56.804	stk.

Egne grønsager og brød

Der blev dyrket grønsager i gartneriet. Man bagte selv brød på stedet. Køkkenbestyrerinden skrev på et postkort til en veninde, at de havde forfærdelig travlt i

Faksinge Sanatoriums hovedbygning 1908.

køkkenet altid. Frøken D. Møller hed køkkenbestyrerinden på sanatoriet i den periode. Hun fik selv postkort fra veninder med lokale motiver fra området. Det var kort med korte meddelelser af den slags, man nu ville bruge telefonen til eller måske sende som en sms-besked på mobiltelefonen.

Personalet skulle spise på stedet, for at sikre dem en sund og nærende kost, som værn mod nedsat modstandskraft og dermed mod risiko for smitte og sygdom. Det kostede næsten 50.000 kr om året til madvarer, at drive sådan et stort foretagende de første år. De fleste kunne lide kosten, men der var flere og tilbagevendende klager over, at sødmælken var skummet og ikke fed nok.

De fleste patienter trivedes. De blev vejret en gang om måneden. Det var ikke ualmindeligt at tage 5 kg på i løbet af en måned i den første del af kuropholdet.

Patienter i skoven

Patienterne kunne have sygdommen i forskellige stadier. Der var en klar tendens til, at man ville sende patienterne hjem eller på hospital, hvis de havde udsigt til at dø. På Krabbesholm havde man en hel del patienter, der døde under opholdet. Mange andre steder sendte man konsekvent patienter i sidste stadium til tuberkulosehospitaller, mindre tuberkuloseplejehjem eller hjem. Overlægens holdning afgjorde sagen. Det blev nævnt i styrelsen på årsmøderne, at det ikke så godt ud, når der var for mange, der døde på stedet.

Sanatoriet fik naturligvis stor betydning for Præstø. Det øgede vareomsætningen og gav arbejdspladser i byen. Anton Petersen, storkøbmand i Præstø, som var lokalformand for nationalforeningen, fik nu endnu mere indflydelse på sanatoriet. Andelsforeningerne forbeholdt sig stadig et lille antal reserverede pladser til deres medlemmer. Der var nu kun tale om en håndfuld pladser.

På falittens rand

Alle var enige om, at det var sært, at man ved byggeriet af de to sanatorier Krabbesholm og Faksinge, der var ret ens, fik en voldsom forskel i pris pr. sengeplads. Prisen på en seng i det jyske projekt var 4.000 kr. og prisen på den sjællandske seng var 6.000 kr. Der var forbedringer på det sjællandske sanatorium, som følge af de erfaringer, der var gjort med driften af Krabbesholm i Jylland. Der var kun et par år mellem de to byggerier.

Der var flere årsager til de høje udgifter. Det blev dyrtid og det gjorde udslaget ved, at det bragte hovedentreprenøren på fallittens rand ved slutningen af byggeriet. Det var set før ved store byggerier. Denne entreprenør havde tidligere været i samme situation ved et andet sanatoriebyggeri, men man valgte alligevel at lade ham fuldføre projektet i Faksinge, for ikke at forsinke det. Nationalforeningen var med i færdigørelsen af anlægget i Faksinge

Skov. Der var retssager om regningernes størrelse i dele af byggeriet.

Der var en tendens til at sende patienter fra Jylland til Krabbesholm og tilsvarende at sende sjællændere til Faksinge, naturligvis. Der var langt fra Sjælland til Skive, derfor byggede man Faksinge Sanatorium efter pres fra de sjællandske andelshavere. Somme tider gjorde særlige forhold sig gældende. For eksempel blev en sygeplejerske på Krabbesholm smittet og syg af tuberkulose. Ifølge regnskaberne fik hun ophold og kur på andelsforeningernes regning. Hun kom på et helt andet sanatorium. I andre tilfælde havde Københavns Kommune sendt patienter til både Krabbesholm og Faksinge, selvom de havde deres egne sanatorier, Boserup Skov og Avnstrup Sanatorium på Roskildeegnen. Det var vel et spørgsmål om overbelægning i egne sanatorier og tomme senge i andelsforeningernes. Boserup Skov vest for Roskilde blev oprettet et af de første år i 1900-tallet. Det var det første egentlige folkesanatorium. Frederiksberg havde særlige aftaler med Faksinge Sanatorium om pladser.

En mand fra Stubbekøbing døde på Faksinge Sanatorium. Blandt hans efterladte papirer er en attest på, at han ikke døde af en smitsom sygdom, underskrevet af overlæge Schäfer.

Det var et faktum, at en stor del af patienterne, ca. 30%, ikke havde tuberkelbaciller i sig. Syge var de. Mange af dem rettede sig ved opholdet. Andre døde, men ikke af tuberkulose.

Opgørelse over patienternes status efter et af de første år:

23 raske
34 bedrede
64 uforandrede
19 forværrede
2 døde

Gennemsnit i 140 dage

En del af patienterne havde tilsyneladende ikke tuberkulose. Der var flere gange forslag fremme om, at ændre på reglerne for optagelse på sanatoriet. Man foreslog at tage kirtelsyge, nervepatienter og stofskiftepatienter ind for at udnytte pladserne. Tankerne blev opgivet. Lægerne henviste til faren ved at blande folk med smitsomme sygdomme med andre patienter. Enkelte af patienterne trivedes ikke. Det var ofte mennesker, som slet ikke kunne indrette sig og ikke ville følge kurens regler. De kunne kræve sig udskrevet inden kurens afslutning og blev det somme tider. Sanatoriet kunne også udskrive folk mod deres vilje. Det skete sjældent.

Det længste kurophold, der er beskrevet, er 285 dage og den korteste er 33 dage. 140 dage var gennemsnittet.

Kilder til oplysninger er ikke altid entydige. Jeg fandt et regnskab for en landmandskone fra en gård med postadresse under Valby postkontor. Det var et kvitteringskort med oplysninger og kvittering for hver måneds indbetaling. Konen var indlagt i løbet af året 1933 og i en del af 1934, i alt i 300 dage. Det viste sig dog, at det var Krabbesholm, hun var på, trods det faktum, at regnskabskortet lå i regnskabet fra Faksinge. Opholdet kostede på det tidspunkt 1.500 kr for 300 dage. En fond betalte en af raterne, som var på 150 kr. Ægtemanden betalte de ni andre. Kuropholdene varede måske længere på Krabbesholm end andre steder. Var man bedre til at kurere patienterne på Faksinge? Vi ved det ikke. Der var mange forhold, som kunne påvirke opgørelser og regnskaber. Det sete afhænger af øjnene, der ser. Overlægenes indstilling var altafgørende.

Tuberkulose var en alvorlig sygdom. Det vil den stadig være, men en kur vil i vore dage tage et par uger i almindelighed. Vi har i dag en håndfuld gode medikamenter til rådighed og normalt vil de fleste

kunne helbredes. Der kommer dog en del friske tilfælde af tuberkulose ind fra udlandet og det samlede antal patienter er nogenlunde konstant for tiden. Fordelingen på de forskellige slags tuberkulose er blevet ændret. Der er blevet fundet resistente tuberkulosebakterier. Vi er kommet en i ny situation, men vi vil nok ikke vende tilbage til at oprette sanatorier. Den hurtige diagnose og behandling kan i regelen klare helbredelsen. I særlige tilfælde må man dog isolere patienter.

Filmen „Gabestok“

Palladium lavede i 1950 en film, der hedder „I gabestokken“. Den handlede om en ung kone, som fik tuberkulose. Gennem filmen kunne vi få et godt indblik i hverdagen på et tuberkulosesanatorium. Den beskrev også de store menneskelige omkostninger ved at skulle være væk fra hjemmet i længere tid. Der blev let en særlig omgangstone og en særlig jargon blandt patienterne. Filmen beskrev fint alle problemerne ved et sanatorieophold, pati-

enternes adfærd, deres nye relationer til andre patienter og personalet og de store problemer, der kom efter hjemsendelsen. Der var stor frygt hos omgivelserne for smittefaren. Både hjemme og på arbejdspladsen gav det store problemer.

I Andelsforeningernes Sanatorieforeningers styrelse kom der forslag om, at oprette husflidsskoler ved sanatorierne, for at patienterne kunne have noget at lave og lære noget, som de kunne bruge, når de var blevet sendt hjem. Der blev lidt småværksteder og det var almindeligt, at patienter arbejdede i have, park og gartneri på sanatoriet. Der var meget stor uenighed i styrelsen om lønspørgsmålet ved dette patientarbejde. Der var en del patienter, der ikke var i stand til at arbejde. Lønnen var under alle omstændigheder meget lav eller ingen.

Det var forfærdeligt at få tuberkulose. Patienterne udskiltes af samfundet. Mange steder blev man afskediget, når man fik diagnosen. Lærere, embedsmænd og funktionærer måtte ikke arbejde, hvis de havde tuberkulose.

Dagligstuen 1926.

Patienter i skoven 1911. Kaj skriver hjem til Holbæk: Det er mig, der er på billedet.

Værnepligtige, der fik tuberkulose, fik kuren betalt af staten. Andre kunne indlægges på sanatorier på lidt forskellige betingelser:

For egen regning

For kommunens regning

For sygekassens regning

For hjælpekassernes regning

For udvalget for „andelsfonden for ubemidlede“ regning

Priserne på kurophold varierede fra 1,20 kr. til 5,00 i døgnnet i de første år. På Faksinge Sanatorium var prisen pr. døgn i denne tidlige periode 3,00 kr. for voksne og 2,00 kr. for børn. Det billigste sted var Boserup Skov vest for Roskilde. Vejlefjord Sanatorium var det dyreste.

Der var en del styrelsesmedlemmer, som mente at miljøet og omgangstonen på sanatorierne, ikke var passende for børn. Der blev senere oprettet sanatorier for børn og unge.

I året 1951 var der ifølge Præstø Avis mange, der døde af tuberkulose i Danmark.

I hovedstaden døde	229
I købstæderne døde	177
I landsognene døde	26
I Præstø døde	1

I 1956 skrev Præstø Avis, at tuberkulose stadig var et stort problem i Danmark. To år senere skrev samme avis at, sygdommen var på vej ud som folkesygdom.

I takt med, at man fik bedre medikamenter, undersøgelses- og behandlingsmetoder, faldt behovet for sanatoriepladser. Sygdommen var ikke udryddet, men folkesundheden og dermed modstandskraften mod sygdommen, var blevet bedre. I Grønland havde man stadig forholdsvis mange friske tuberkulosestilfælde. De sidste år, hvor Faksinge Sanatorium var i drift, havde man mange patienter fra Grønland, blandt andet også kvinder.

Faksinge Sanatorium blev nedlagt i 1958 og overgik til andet formål. En stor institution, et samfund i samfundet, der havde haft sit helt eget liv, lukkede. Dermed var en 50 årig epoke i Faksinge Skov slut.

Kilder

Dansk Sundhedstidende 1903.

Særtryk af „Andelsbladet“/L. Bech, Århus. Årsberetningerne fra Andelsforeningernes Sanatorieforeninger.

Regnskaberne fra Andelsforeningernes Sanatorieforeninger.

Hanne Marie Motzfeldts erindringer.

Danmarks Kulturhistorie. Ib Koch Olsen.
Præstø Avis. 1903-1958.

Tidskriftet „Danmark“. Alle år.

Lungemedicinsk Selskabs skrifter fra de
sidste 5 år.

Ugeskrift for Læger.

Det Danske Sundhedsvæsen. En status
med perspektiver. Udg. af indenrigsmini-
steriet og sundhedsstyrelsen.

En særlig tak til Elsa Jensen, Eva Rudby
og Ivan Becker Larsen for hjælp med kil-
demateriale og oplysninger.

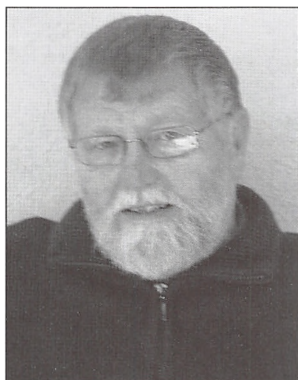
Tak til B. Willy Nielsen, Ammendrup og
Peder Emil Pedersen, Skibinge for mange
gode oplysninger.

Patienter i liggehallen.

Ved trinbrædtet i Faksinge Skov.

Ole E. Hansen

F. 1941

Uddannet på Vordingborg Seminarium 1966.

1966-2001 ansat ved Abildhøjskolen, Præstø

Næstformand i Lokalhistorisk Forening for Præstø

Medlem af Arkivstyrelsen i Præstø og medarbejder ved

Lokalhistorisk Arkiv.

Evensølund

Personalet på Evensølund gjorde et stort arbejde for at give de åndssvage de bedst mulige livsbetingelser, men det vakte nogen modstand hos både forældre og personale, da man vedtog at begynde udflytninger.

Et meget stort fremskridt skete i 1967, da de åndssvages ret til invalidepension blev anerkendt.

Da fik de mulighed for at købe ind som andre borgere.

Af Arne Johansen

Omkring 1850 fik en gruppe læger interesse for de sindssyge, de døvstumme og de åndssvage. De tre grupper blev behandlet under ét, og det første skridt til at forbedre deres forhold var at opdele dem i hver sin gruppe. Statens Åndssvageforsorg blev én af de selvstændige grupper og blev delt op i Østifternes Åndssvageforsorg, der dækkede København, Sjælland, Lolland, Falster samt Fyn, Færøerne og Grønland med institutioner i København, Slagelse og Rødbyhavn. De tre institutioner blev styret fra kontorer i København.

De jyske anstalter, kaldet de Kellerske Anstalter, dækkede Jylland og øerne omkring Fyn. Der var institutioner i Vodskov nord for Aalborg, i Brejninge mellem Vejle og Fredericia og Ribelund ved Ribe samt en del små filialer. Deres bestyrelse havde kontor i Vejle, og Vejles amtmand var født formand. De øvrige medlemmer var udpeget af socialministeriet og én fra amtsrådsforeningen.

Udgifterne til åndssvageforsorgen blev afholdt af staten, men institutionerne blev betragtet som selvejende med en overlæge som chef og med en økonomidirektør. Denne opdeling førte til, at behandlingsformerne var forskellige. Hver institution havde sine behandlingsformer, der for de egnede kunne være beskæftigelse, men mest var pleje - opbevaring. De enkelte institutioner havde også tilsyn med hjemmeboende og dem, der var i hjemmepleje, fortrinsvis hos bønderne.

Det autoritære system holdt personalet udenfor nævneværdig indflydelse. Overlægens ord var lov. Og personalet fik de første 100 år ingen uddannelse. Først omkring 1950 blev det skabt en uddannelse. Det begyndte i Vodskov og Ribe. Overlægen i Ribe og reserveoverlægen i Vodskov udgav lærebogen „Psykiatrisk Kompendium“. Den og Røde Kors-lærebogen var det første undervisningsmateriale. Undervisningstiden blev to timer om ugen i

2 x 6 måneder, fordelt over to år, med en afsluttende eksamen.

Midt i 1950'erne blev Socialministeriet opmærksom på handicapområdet, bl.a. åndssvageforsorgen, og Socialstyrelsen, der sorterede under ministeriet, blev oprettet. Styrelsens første formand blev H. Sejrup, og til at lede åndssvageforsorgen blev advokat Bank-Mikkelsen ansat. Det var et godt valg. Han var initiativrig, fremsynet, lyttede til personalet. Han satte gang i en total renovering af behandlingsformerne, ikke mindst gennem en forbedret uddannelse af personalet, der startede i 1961 på Islands Brygge.

Uddannelsen var 3-årig med 14 måneder på skole og den øvrige tid i praktik på afdelinger og værksteder. Personalet, der tidligere hed plejere, fik titlen omsorgsassistent, og personale, der var ansat før reformen, blev sendt på efteruddannelse af op til tre måneders varighed. Pædagogikken var nu indført i behandlingen, og det var en klar forbedring.

I hvert amt blev der dannet en centralinstitution med sin egen 4-delte ledelse: Overlæge - økonomiinspektør - socialleder - skoleleder. Disse fire skulle samarbejde om den daglige drift og behandlingen. Ledelsen havde samtidig ansvaret for lokalinstitutionerne, de hjemmeboende, dem, der var i familiepleje, og værksteder. Klientellet var dem, der var registreret af åndssvageforsorgen.

Søen og skoven

Midt i 1950'erne var tuberkulosen efterhånden nedkæmpet, og Nationalforeningen til Tuberkulosens Bekæmpelse stod for at blive nedlagt. Det var man opmærksom på, da der i hvert amt skulle oprettes centralinstitutioner for åndssvageforsorgen. Forsorgen overtog de tidligere sanatorier, bl.a. i Faksinge ved Præstø, og bygningskomplekset blev centralinstitution for Præstø Amt.

Faksinge Sanatorium var typisk placeret i en skov med store, hvide bygninger og de traditionelle liggehaller i det fri. Sanatoriet ejede 36 tdr. land skov og 36 tdr. landbrugsjord. Gennem skoven gik Næstved-Præstø-Mern Privatbane med trinbrædt ved institutionen. Banen blev nedlagt den 31. marts 1961.

I 1958 købte Socialstyrelsen sanatoriet, og den 15. marts 1961 flyttede de første patienter ind på institutionen, der fik navnet Evensølund - søen og skoven. I august 1961 havde institutionen 128 patienter, som det var indrettet til, men tallet nåede hurtigt op på 152 i perioder. Der blev skabt fire afdelinger: Én mandsafdeling, to kvindeafdelinger og i den tidligere overlægebolig en børneafdeling.

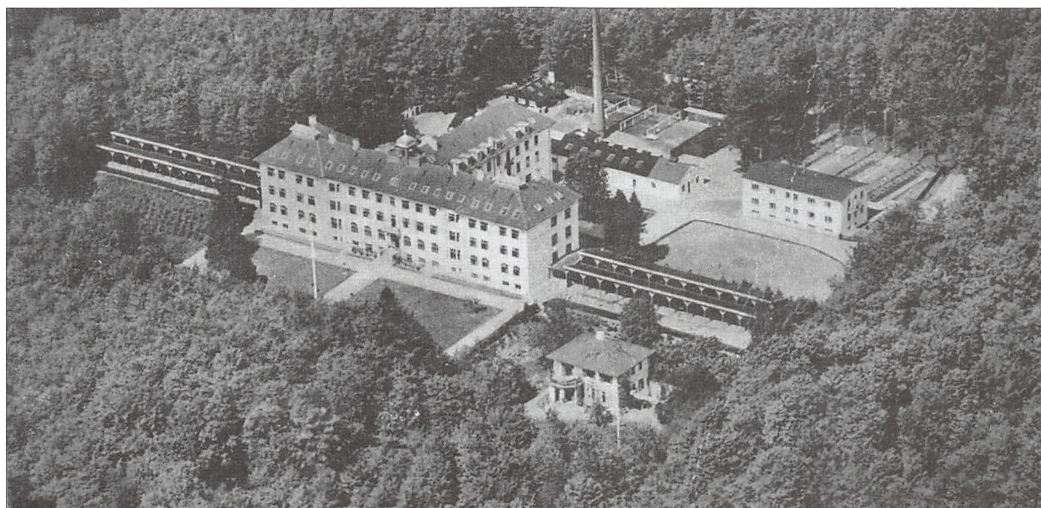
Patienterne skulle beskæftiges, så der blev lavet værksteder. På 3. sal blev der et værksted for vævning og lettere husflid. På et værksted i udebygningerne blev der vævet måtter, og så var der arbejdet i gartneriet. Der blev oprettet en skole for de patienter, som blev skønnet undervisningsegnede. I salen var der en gang om måneden forevisning af film, og et par gange om året blev der arrangeret dans til levende

musik. Om sommeren fik beboerne en uges ophold på en lejrskole et andet sted i landet.

På det eksterne område var der også fremskridt. I 1961 åbnede et beskyttet værksted med plads til 60 klienter i Køge. I 1970 blev der åbnet et beskyttet værksted i Næstved med plads til 80 eksterne klienter. Samme år blev der i Næstved åbnet et pensionat med plads til 16 beboere. Disse faciliteter samt de små institutioner, der blev administreret fra Evensølund, blev også benyttet til beskæftigelse og udflytning af bedre fungerende beboere fra Evensølund.

Før 1961 eksisterede internatskolen i Næstved, der senere blev udbygget med en ungdomsskole for 24 unge elever i Stenstrup. Og i 1964 blev en ny skole i Køge taget i brug.

Den sociale afdeling fungerede fortrinsvis udenfor institutionen med lægelig bistand efter behov. Socialafdelingen varetog de hjemmeboende, de små institutioner og dem, som var beskæftiget ved landbruget. Personalet var socialrådgivere og hjemmevejledere. Som mekaniseringen i landbruget skred frem, blev der mindre

Placering midt i skoven.

brug for klienterne fra Evensølund, og det blev den væsentlige årsag til udbygningen af de beskyttede værksteder og pensionater.

På lige fod

Først i 1967 blev de åndssvages ret til invalidepension anerkendt, hvilket var et stort fremskridt for behandlingen og klienternes fremtid. Tidligere fik de kun en meget beskeden løn for arbejdet på værksteder eller i gartneriet. Nu fik de pension og løn for arbejdet på værkstederne. Før kunne de kigge ind ad forretningsvinduerne. Nu fik de mulighed for at købe ind som andre borgere.

Især i Næstved var der et godt boligmarked med mulighed for leje af lejligheder til vore beboere, for med de sociale medarbejders tilsyn vidste udlejerne, at tingene var i orden. Der blev købt møbler, tv-apparater, radio, isenkram, tæpper o.s.v., så de handlende nærmest stod med hatten i hånden, når vi dukkede op. Pensionen blev administreret via bank, og der blev naturligvis betalt skat. Det er vel nok det største skred, jeg har oplevet i mine ca. 40 år ved forsorgen, og det satte gang i nytænkning, der bl.a. rettede sig mod udflytning med personalebistand af institutionerne.

For hele området blev der arrangeret sommerlejre til forskellige ferieområder i

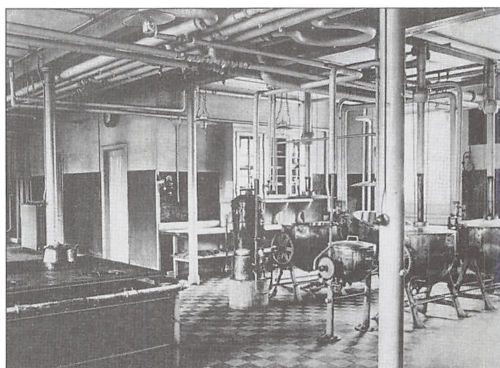
ind- og udland. Grisefester på Mallorca, ridderfester i Spanien, tyroleraftener i Øst-rig, f.eks. Om vinteren var der månedlige weekendlejre på vandrehjemmet i Næstved med overnatning for dem, som ønskede det. Disse muligheder gav også et andet forhold til den øvrige befolkning. De forstod bedre den enkeltes forhold, og de forstod, at de var borgere i samfundet på lige fod med andre handicapgrupper. De flyttede som par i lejlighed. Nogle blev gift, og i enkelte tilfælde fik de børn. De fik så ekstra hjælp fra kommune og børnehave.

De første udflytninger fra Evensølund skete i 1972, da fire beboere flyttede til værelser i Præstø. De spiste på den lokale restaurant og modtog madpakker. De blev beskæftiget på Evensølund, en enkelt på værkstedet i Køge.

Nye udvidelser

Allerede i 1961, da Evensølund blev taget i brug, rumlede det med byggeplaner om en ny og større institution. Man påtænkte at bygge til ca. 500 klienter fra Præstø Amt, Rødbygård, Andersvænge og København-området. I 1964 blev der nedsat et udvalg, der skulle udarbejde planer om beliggenhed, størrelse og udformning af bygninger. Jeg var selv medlem af udvalget under hele proceduren.

I 1964 var udvalget til møde i Næstved med daværende socialminister Johan Strøm og forsorgschef Bank-Mikkelsen. En gård med 42 tdr. land i byens udkant var til salg. Der var enighed om, at beliggenheden var hensigtsmæssig. Gården blev købt, og projektet gik i gang. Præstø Kommune tog dog initiativ til at søge at få institutionen placeret i kommunen, men med et negativt resultat. Det skyldtes byens beliggenhed, offentlige transportmidler, boligspørgsmål, personalespørgsmål, sygehuset i Næstved, så Præstø måtte klare sig med Evensølund som lokalinstitution.

Køkkenet 1912.

Senere viste det sig, at beliggenheden i Næstved var den rigtige.

Da amterne blev lagt sammen i 1970 - Præstø og Maribo amter - blev Evensølund centralinstitution for den nye Storstrøms Amt, hvilket skabte en del problemer i forhold til den store institution Rødbygård. Efter utallige møder, ofte af flere dages varighed, stod den nye instituion i Næstved klar til indflytning i forsommeren 1975. De første klienter fra Evensølund flyttede ind den 15. juni 1975.

Evensølund var nu lokalinstitution, normeret til 85 klienter. De fleste fik enkeltværelser, og der var 54 medarbejdere, der dækkede det kliniske, maskinhus og gartneri. Alt vasketøj blev sendt til Andelsvaskeriet i Præstø. Den interne værkstedsbeskæftigelse fik sin egen leder, Erik Schwarz, og eget personale. Værkstedet fik til huse i det tidligere vaskeri og gartnerbygningen. Værkstedet flyttede siden til Industrivej i Præstø i de tidligere Ilexfabriksbygninger. Jeg selv blev ansat som forstander på Evensølund med det daglige ansvar overfor klienter og personale samt økonomi. Senere også overfor de klienter, der var flyttet ud.

På afdelingerne A, B og C var de mest behandlingskrævende. Den tidligere overlægebolig samt børneafdelingen blev omdøbt til Skovhuset med otte af de bedst fungerende beboere og to medarbejdere. Formålet var optræning til udslusning og i takt med udflytninger at modtage klienter fra andre afdelinger. I september 1975 var udflytningen til Næstved afsluttet. 58 beboere havde fortsat ophold på Evensølund og 27 nye skulle flytte ind. De kom fortrinsvis fra Rødbygård og Ebberødgård. Omkring oktober var indflytningen afsluttet.

Indtil midten af 1950'erne blev der på sanatoriet leveret damp til en el-generator, der skulle levere strøm i en nødsituation. Dampmaskinen og generatoren stod i et

særskilt rum, flotte, velholdte og fuldt funktionsdygtige, blot dampen blev sluttet til. Det var en virkelig raritet, noget alle skulle se, når de besøgte Evensølund.

Japanske købere

Så var der ro omkring Evensølund frem til 1980, da amterne overtog åndssvageforsorgen fra staten Kommunerne og amterne overtog tilsyn og økonomi. Det var ikke uden problemer. Evensølund havde mange udenamts beboere, og betalingen for deres ophold skulle hentes hjem. Det varede i enkelte tilfælde flere år, før amter og kommuner ville erkende deres betalingspligt. Det ændrede tilhørsforhold forstærkede udflytning til egen bolig med fast normeret pædagogisk timetal som bistand.

De to store institutioner Næstved-centret og Rødbygård stod for en opsplitning, og de mindre enheder, bl.a. Evensølund, påtænkte solgt, når beboerne var flyttet ud i egen bolig med normeret personalebistand og styring fra Bo- og Naboskab i mindre boliger med plads til seks-otte beboere. Evensølund skulle opsplittes i fire Bo- og Naboskaber, to i Præstø, én i Fakse Ladeplads og én i Vordingborg. Men først skulle Evensølund sælges, og der kom et par bud af en størrelsesorden på 750.000-850.000 kr.

Men heldet kom Storstrøms Amt og Præstø Kommune tilgode. En dag i juni 1987 fik Evensølund en opringning fra amtet. Interesserede købere ville komme og bese institutionen kl. 15. Der blev dækket pænt kaffebord, og kl. 15 var vi klar til at modtage den eventuelle køber. Jeg må indrømme, at jeg blinkede et par gange, da nogle japanere kl. 15 præcist steg ud af deres biler og kom over på kontoret, og fra den dag gik det stærkt. Kaffe - nej tak, det var der ikke tid til.

Der blev hilst på og så omgående i gang. Hele institutionen blev filmet, ude og inde. Jeg tror ikke, at der var en dør, der ikke

blev åbnet. Kl. 19 var det overstået, og det blev meddelt, at filmen ville blive fløjet til Japan og vist for organisationen mandag aften, hvorefter vi ville høre nærmere. Tirsdag formiddag blev der ringet fra en dansk advokat. De interesserede købere ville komme kl. 14, og de ville gerne have, at alle papirer vedrørende Evensølund var klar. Nu var der tid til kaffe - man skal ikke servere te for japanere blev jeg siden klar over. Spørgsmål blev stillet og besvaret. Advokaten spurgte om ejendomsværdien: 6.900.000 kr. Advokaten kikkede mod loftet og sagde: „Ja, så er prisen 8.500.000 kr, men det er ikke noget problem“. Da vidste jeg, at Evensølund var solgt og fremover skulle være japansk skole - Tokai Boarding School - for japanske børn fra Europa og Japan.

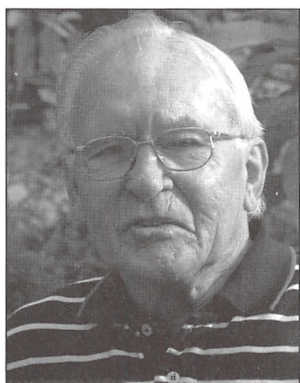
Vi undgik ikke, at fanatikere protesterede: „Tænk at sælge dansk jord til japanere“ - og det blev en lidt komisk oplevelse. Et ægtepar ringede og meddelte mig, at der ville blive arrangeret en demonstration på Evensølund med deltagelse af tv og anden presse. De eneste, der mødte op, var ægteparret, så en demonstration af den størrelse kunne vi byde på en kop kaffe.

Fra forældre og pårørende lød der protester mod udflytningen. Kunne deres søn el-

ler datter klare en sådan udflytning? Jeg blev fra flere sider bebrejdet min holdning. Jeg kan glæde mig over, at selv de, der protesterede mest, siden måtte give mig hold. Den ændrede boligform var udviklende for klienterne. Også en del af personalet var betænkelige, men vidste, at intet kunne ændres, da det efterhånden blev en generel holdning, at udflytningen skulle ske med individuel personalebi-stand.

Nu skulle der handles hurtigt. Den 1. januar 1988 skulle vi være ude. September gik med at finde egnede boliger til klienterne. Der skulle oprettes Bo- og Naboskaber i Vordingborg, Fakse Ladeplads, i Skibinge og Præstø, og der blev lejet hus og lejligheder til mindre grupper, administreret af Bo- og Naboskaberne.

Klienterne blev placeret i grupper, dels efter ønske, dels efterhensyntagen til harmonien. December stod i udflytningens tegn, og den 22. december 1987 forlod de sidste klienter og personale Evensølund, og ved årsskiftet overtog Tokai Boarding School institutionen. Præstø var blevet en skole rigere. 16. september 1988 blev skolen indviet efter om- og nybygning, en pragtfuld skole tilpasset området med idrætsanlæg, svømme- og judohal.

Arne Johansen

f. 1929 i Sorø, voksede op i Himmerland.

Begyndte ved landbruget, men blev i 1951 ansat på institutionen i Vodskov.

Kom til Evensølund i 1961 og trådte af som forstander i 1990.

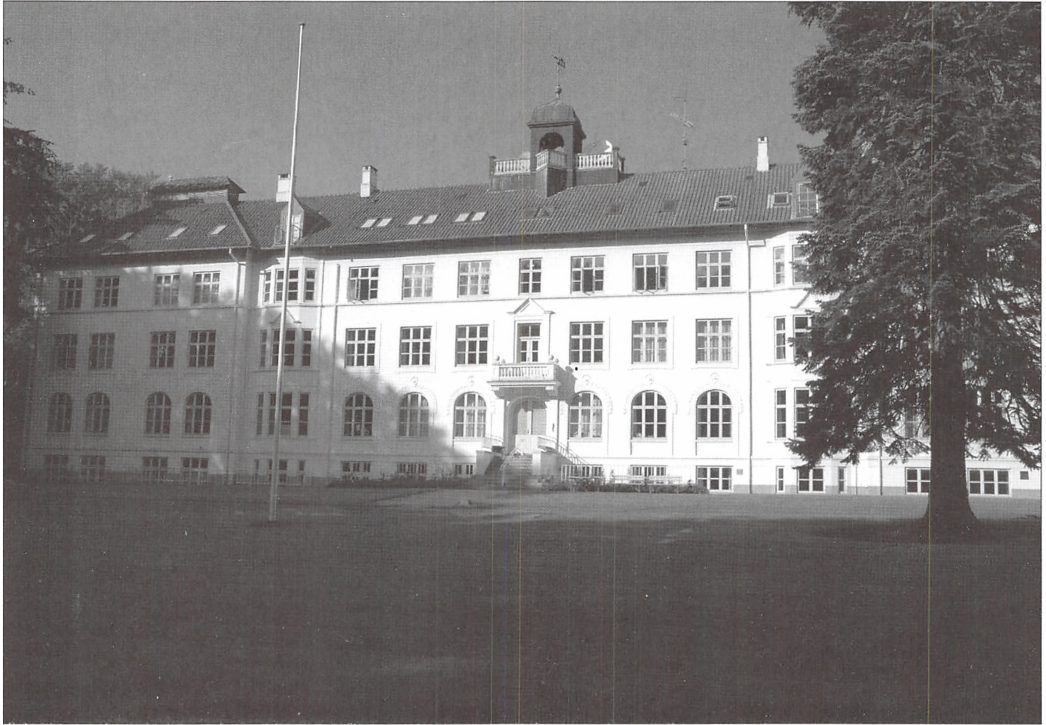
Tokai University Boarding School

Det blev hverken et konsortium, der ville bygge et konferencecenter, eller Tvinds Amdi Petersen, der i 1988 blev ejer af Evensølund.

Det blev det privatejede japanske Tokai University, der købte ejendommen i Faksinge Skov.

Universitetets stifter og præsident Dr. Matsumae havde under et ophold på Askov Højskole i 1934 stiftet bekendtskab med Kristen Kold og N. F. S. Grundtvigs skoletanker. Det var også baggrunden for oprettelsen af Tokai European Center i Vedbæk i 1971 som et center for universitetets internationale aktiviteter.

Af Kai Christiansen

Hovedbygningen er en kopi af Krabbesholm Sanatorium, senere Resenlund, ved Skive.

I 1988 lukkede Evensølund som en konsekvens af, at særforsoegen blev afviklet. Da institutionen havde ganske stor betydning for Præstø som arbejdsplads for et stort - hovedsaligt lokalt bosat - personale samt som kunde hos de lokale håndværkere og handlende, var det et stort spørgsmål, hvem der nu skulle bebo de 80 år gamle sanatoriebygninger. Der taltes om et konsortium, der ville bruge det til conference-center, men ikke ville betale mere end 800.000 kr. for det, og der hviskedes om, at Tvind stod parat i kulissen.

Men det kom til at gå helt anderledes. Hverken erhvervslivsguruer eller Amdi Petersen kom til Faksinge Skov som ejere. Det gjorde til alles overraskelse den japanske Tokai University Boarding School, der med et bud på 8,5 mio. kr. blev den nye ejer. En for de fleste danskere aldeles ukendt japansk skole i Faksinges danske bøgeskov! Hvad var det for en skole?

Hvem stod bag? Hvem skulle gå på den?

Man kan sige, at begyndelsen, selve skolens idé blev undfanget et andet sted i Danmark godt 50 år tidligere, da den unge japanske ingeniør og videnskabsmand med speciale i telekommunikationsudstyr, Shigeyoshi Matsumae, på en studierejse i 1934 kom til Danmark. Han blev elev på Askov Højskole og blev fascineret af ideen om folkehøjskoler. Under opholdet fik han et særdeles godt indblik i dansk - især nyere - historie. Det, der fængslede ham, var Kristen Kold og N.F.S. Grundtvigs skole-tanker. Især dette, at højskolernes undervisning og højnelse af uddannelsesniveauet havde medvirket til at genrejse nationen efter nederlaget i 1864 og tabet af Sønderjylland.

Også højskolernes humanisme og stærke fredsvilje gjorde et stort indtryk på ham. Han blev livet igennem en engageret fredsforkæmper og modstander af det

Den store smukke svømmehal går næsten i ét med skoven.

militaristiske Japan og dets deltagelse i 2. Verdenskrig, hvilket kommer meget tydeligt til udtryk i hans selvbiografi „The Life and Struggles of a Fighter for Peace“: Den store respekt og anseelse, han nød, og som bl.a. ses af de mange æresdoktorgrader og dekorationer (bl.a. Kommandør af Dannebrog i 1973) gjorde ham undertiden til en nyttig budbringer mellem Moskva og Washington under Den kolde Krig.

Hjemme i Japan igen startede han efter krigen studiegrupper om Gundtvig, om hvordan folkehøjskolen kunne bruges i det stærkt disciplinerede japanske skolesystem. Disse studiegrupper og hans første private skole, Bosei-gakujuku, udviklede sig efterhånden til Tokai University, en gigant af en privat universitetskæde med mere end 7.000 ansatte og 80.000 studerende, 30.000 alene på hoveduniversitetet i Tokyo.

16 Tokai-skoler forbereder eleverne fra tre junior- og tre senior-highschool klasser

(7. kl.-3.g) til universitetets vanskelige adgangsprøve. Tokai Præstø er den eneste uden for Japan. Universitetet er i dag et af Japans største med bl.a. eget undervisningshospital, hvalforskningsskib, der på sin jomfrurejse gav alle elever og lærere på Tokai en tur på Øresund, egen satellit og et stort marinvidenskabeligt museum.

Hektisk byggeaktivitet

Arbejdet med opbygningen af alt dette betød, at Dr. Matsumae opgav sin egen videnskabelige karriere for at hellige sig udviklingen af uddannelsesprojektet. I 1971 åbnede man Tokai European Center i Vedbæk som et center for universitetets internationale aktiviteter. Centret har igennem årene tildelt stipendier, afholdt seminarer og symposier i samarbejde med europæiske universiteter samt præsenteret japansk kunst og kultur. I en periode var Tatsuro Matsumae, stifterens søn, direktør

Elever fra Tokai medvirkede ved et sommerarrangement i Adelgade, Præstø.

for centret, der i 1971 modtog det japanske kejserpar, som var på officielt besøg i Danmark. Inden Dr. Matsumae døde som 90 årig i 1992, nåede han at overvære åbningen af Tokai Præstø, hans drøm om en Tokai skole i Grundtvigs land, endda kun få km fra dennes fødested.

Men for at drømmen kunne blive virkelig, måtte der gøres meget ved de gamle og slidte bygninger fra 1906. Skolen havde allerede et samarbejde dels med advokatfirmaet Bondo Svane og dels med arkitekt Hans Bølling, som ombyggede og indrettede European Center i Vedbæk. Bølling fik 14 dage til at udarbejde et totalt byggeprogram, herunder besøg på japanske kostskoler i England og Frankrig. Sammen med ingeniørfirmaet Skude og Jacobsen, Vordingborg, og P. Karstensens Ingeniør- og Arkitekttegnestue projekterede han kostskolen.

Forsorgen skulle være ude 1. januar 1988, og skolen skulle starte 1. april

samme år, så der blev arbejdet på højtryk i de måneder. En del af de gamle bygninger blev revet ned, bl.a. de gamle liggehaller, hvor tuberkulosepatienterne fik frisk luft og sol. I maj gik man i gang med de nye bygninger, der efter bygherrens ønske blev et udtryk for dansk arkitektur i hvidkalket mur og røde tegltage, smukt tilpasset de eksisterende bygninger. Skolen blev projekteret til at kunne rumme 250 elever.

Den gamle hovedbygning ligger på en nord-syd akse, der er ført videre gennem sportshal og svømmehal, mens elevfløjene ligger vinkelret på denne. Stier og gange er flisebelagte og en smuk beplantning med en allé af japanske kirsebærtræer pryder området. Sportsfaciliteterne er enestående: En meget smuk og flittigt benyttet judohal med billede af stifteren med sort bælte, en stor sportshal, der også benyttes til fester og koncerter, styrketræningslokale, svømmehal med glas på de tre sider, fodboldbane og udendørs tennisanlæg.

Et minde om det gamle sanatorium blev bevaret: To smukke, gamle tvilling-dampmaskiner fra den forlængst lukkede maskinfabrik „Alliance“ i Slagelse. De havde leveret kraft til sanatoriets eget elværk, da Præstø på det tidspunkt ikke selv havde noget elektricitetsværk. Da de skønt velpassede nu kun havde museal værdi, gav skolen dem til Nationalmuseet, hvor de skal samles og udstilles.

Kompakt skoledag

Byggeriet, der blev gjort færdigt i 1990, var en tiltrængt håndsrækning til byggeindustrien i Sydsjælland, idet der i alt blev investeret ca. 600 mio. kr. i hele skoleprojektet. Indvielsesdagen i april 1988 blev en stor dag, hvor stifteren og præsidenten, Dr. Matsumae og hans søn, dengang vicepræsident, nu præsident Tatsuro Matsumae, var tilstede sammen med en række af notabiliteter, bl.a. den japanske ambassadør og undervisningsminister Bertel Haarder, Haarder, hvis far, Hans Haarder, var yngste lærer på Askov Højskole, da Dr. Matsumae i 1934 var elev på skolen.

Skolen opdeltes i seks klasser, tre junior- og tre seniorklasser, og skoledagen er lang og kompakt med undervisning fra kl. 8 til kl. 16 efterfulgt af valgfri klubaktiviteter til kl. 18, hvor der er spisepause. Fra kl. 19.30 og to timer frem er der study hall, obligatorisk lektielæsning. Kun week-end aftenerne er fri, så noget større fritidsproblem er der ikke tale om.

Fagene er langt hen ad vejen, som man vil finde dem i danske og amerikanske skoler, og der undervises også i dansk. Et fag som japansk er svært, alene af den grund, at der skal læres så mange tegn i deres skriftsystemer, kanji, hiragana og katanaka. Når jeg spurgte japanske elever efter en eksamen, hvad det sværeste havde været, kom svaret næsten altid promte: „Chinese characters“. Og læg så dertil det latinske alfabet, som de behersker fint.

Dr. Matsumae, Mogenstrup Kro 1989.

Idræt har en meget stærk placering, både i skemaet og som valgfri klubaktivitet. Der holder hvert år en sportsdag med Herlufsholm Kostskole og et stort skolesvømmestævne med Herlufsholm og et par danske idrætsefterskoler.

Skoledagen afbrydes af en times frokostpause kl. 12-13. Der serveres varm, japansk mad i den store spisesal, hvor elever og lærere spiser sammen. Fra deres portrætter på endevæggen skuer Shigeyoshi Matsumae og N.F.S. Grundtvig ud over de spisende elever og lærere. Fritiden er, som det fremgår, ret sparsom. Kun fredag eftermiddag og lørdag kan bruges til besøg og indkøb i Præstø eller andre steder.

Skoleåret begynder i midten af april, og første semester går til begyndelsen af juli, når sommerferien begynder. Andet semester går fra slutningen af august til december, hvor der er vinterferie til midt i januar,

og tredje semester slutter med eksamen i begyndelsen af marts. Der er også terminsprøver, ligesom undervisningen afbrydes af både danske og japanske fridage. Skolen er meget åben over for lokalsamfundet, og unge fra Præstø har deltaget i både kampsport og svømmetræning. To gange årligt holdes et åbent hus-arrangement, der som regel er meget velbesøgt. Her vises judo, kaligrafi, kendo og te-ceromoni, og der bydes på japanske lækkerier.

I ferierne lukker skolen, og eleverne rejser hjem til familierne i Japan eller rundt om i verden, hvor familierne er udstationeret af firmaer eller ved ambassader. Om sommeren rejser en del dog på sprogskoler i England. Lærerkorpset er for kernefagernes vedkommende japanske, mens fag som svømning, kunst, engelsk kommunikation og musik varetages af danske, engelske og amerikanske lærere.

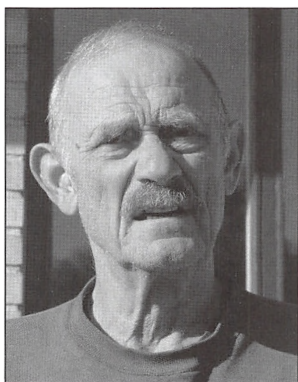
Elevtallet var fra starten stigende til 130 i 1995, hvorefter det begyndte at falde p.g.a. den økonomiske krise og afmatning, der ramte Japan og tvang firmaer til at hjemkalde medarbejdere i udenlandske filialer - de familier, der skulle have leveret elever til skolen. I skrivende stund (august 2006) er der kun senior 2 og 3 tilbage. Hvad skal der så ske med bygningerne? Hvad med den fine svømmehal, som Præstø på favorable vilkår gør brug af?

I dine unge år

For mig, der skriver dette og som var med som lærer fra starten i 1988 til min pensionering 10 år senere, er det vemodigt at skrive dette. Ingen af os ved nu, hvad der skal ske med denne flotte rød-hvide japanske skole i den danske bøgeskov. Vi håber, at den kan blive noget, der vil være til gavn for både japanere og danskere - og helst noget, der kunne være en virkeliggørelse af Dr. Matsumaes digt:

*Cultivate thy thought
in thy early days
Make thy body vigorous
in thy early days
Improve thy wisdom
in thy early days
Chain thy hope up to the stars
in thy early days.*

*Dyrk dine tanker
i dine unge år
Gør din krop kraftfuld
i dine unge år
Gør din visdom bedre
i dine unge år
Du skal lænke dine forhåbninger
til stjernerne
i dine unge år*

Kai Christiansen

F. 1935
Uddannet pølsemerger
Seminarieuddannet fra Vordingborg Seminarium 1959
Efter to år ved forsvaret ansat ved Abildhøjskolen, Præstø
1988-1998 også på Tokai University Boarding School
Engageret rundviser i Præstø's historie
Initiativtager til Præstø Fjordsvømning

Mødrehjælpen i Næstved 1939-1976

Mødrehjælpen blev etableret ved lov i 1939 og kom i de følgende år til at fungere som et vigtigt omdrejningspunkt i efterkrigstidens socialpolitiske udvikling. Næstved var blandt de syv første byer, hvor der blev oprettet en offentlig mødrehjælpsinstitution, og det er denne artikels ærinde at undersøge, hvordan hjælpearbejdet for de vanskeligtstillede gravide kvinder og mødre udfoldede sig lokalt.

Af Mie Andersen

I 1955 træder en 24-årig kvinde ind af døren til Mødrehjælpen i Næstved. Hun er dybt fortvivlet over at være gravid for femte gang. Hun har i forvejen fire børn i alderen et til seks år og hævder, at hun ikke kan holde til endnu et svangerskab. Hun virker træt og udslidt. Mødrehjælpen har oplysninger på barnemoderen i forvejen, da hun også var i kontakt med institutionen ved sin forrige graviditet. Ægteskabet er heldigvis godt, økonomien er tålelig, men boligsituationen er temmelig belastende. Familien bor hos et ældre familiemedlem og den efterhånden ret store familie har kun et kammer at disponere over. Kvinden ønsker en abort.¹

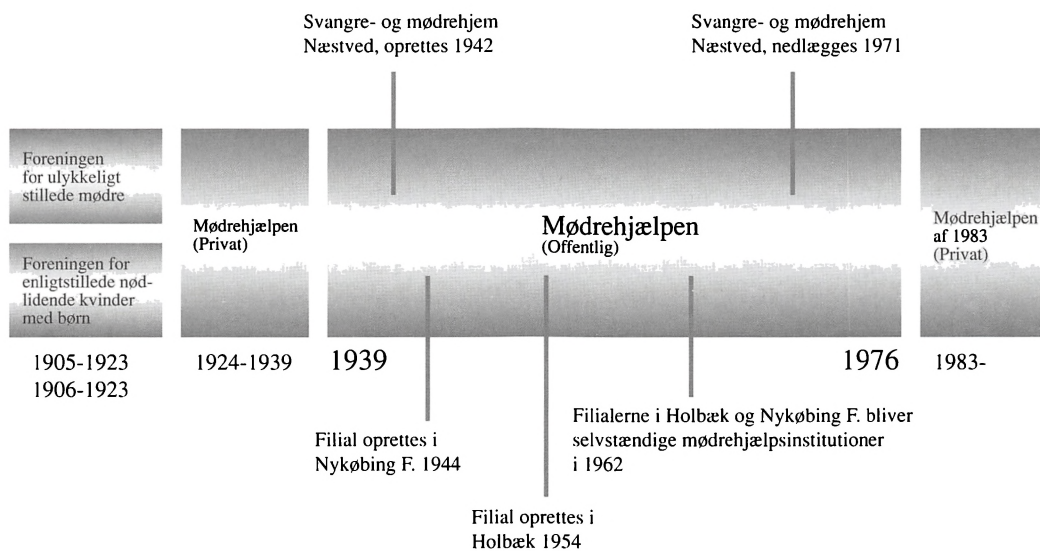
I Mødrehjælpen foretages en personlig samtale med barnemoderen, og hun bliver undersøgt af en læge. Her konkluderes det, at den tidligere sunde og sjæleligt robuste kvinde gennem de sidste år har udviklet en overbelastningsneurose² med angst og neurotiske manifestationer, der er forstærket i en sådan grad under barnemoderens nuværende graviditet, at lægen mener, hun ikke kan tåle yderligere belastning uden fare for længerevarende helbredsforringelse. Der er derfor grund til at afbryde svangerskabet i henhold til svangerskabsloven. Lægen gør tillige en bemærkning om, at patienten må oplæres i antikonceptionel teknik med brug af pessar; hun skal altså lære at bruge prævention. Det er, hvad der sker: Barnemoderen får en abort og lærer kunsten at beskytte sig mod en ny graviditet.³

Denne kvinde kom fra det område, som Mødrehjælpen i Næstved dækkede (se fig. 1), men hun kunne ligeså godt være kommet fra Fyn, København eller Vestjylland. Mødrehjælpens arkiver rummer mange tilsvarende skæbner. Mødrehjælpen blev oprettet ved lov i 1939 og var indtil nedlæggelsen i 1976 en landsdækkende offentlig institution, hvis hovedopgave var at rådgive og hjælpe vanskeligt stillede

gravide kvinder og mødre, således at de blev i stand til at drage omsorg for sig selv og deres børn. Baggrunden for oprettelsen af de offentlige mødrehjælpsinstitutioner var dels det private mødrehjælpsarbejde, der siden 1900-tallets begyndelse havde taget form i København, dels 1930'ernes forestilling om en forebyggende socialpolitik. Hvor det private hjælpearbejde centrerede sig om hjælpen til enligstillede mødre og deres børn, var intentionen med en forebyggende socialpolitisk indsats rettet mod den brede befolkning. På fødselsområdet skulle de forskellige hjælpeforanstaltninger derfor gælde alle gravide kvinder og mødre - både gifte og ugifte. Mødrehjælpsloven blev startskuddet til oprettelsen af de første syv mødrehjælpsinstitutioner, der blev centralt placeret i de fire store byer København, Odense, Århus og Ålborg samt i tre provinsbyer: Næstved, Esbjerg og Sønderborg. Næstved var således med i det offentlige mødrehjælpsarbejde fra begyndelsen.

Til trods for et stort kildemateriale findes der kun få historiske studier af Mødrehjælpen. Det eneste samlede værk er skrevet af institutionens mangeårige direktør Vera Skalts og kontorchef Magna Nørgaard. Værket gør status over knapt 37 års mødrehjælpsarbejde i offentligt regi og peger på det u hensigtsmæssige i at nedlægge en, efter forfatterens mening, velfungerende og veludbygget institution, der var hårdt brugt for i samfundet.⁴ Mødrehjælpen bidrog til at løse en række specifikke socialpolitiske problemer i efterkrigstidens velfærdssamfund for de vanskeligt stillede gravide kvinder og mødre. Derved kom institutionen til at fungere som et vigtigt omdrejningspunkt i efterkrigstidens socialpolitiske udvikling. Denne artikel undersøger, hvordan mødrehjælpsarbejdet udfoldede sig på lokalt plan. Et af de banebrydende træk ved Mødrehjælpsloven var netop, at hjælpen til de gravide kvinder

Tidslinie - Mødrehjælpen

og mødre skulle nå helt ud i lokalsamfundet, hvor kvinderne levede. Jeg har derfor valgt at fokusere på Mødrehjælpen i Næstved for at se nærmere på, hvordan en provinsinstitution blev bygget op. Havde lokalsamfundet nogen betydning for institutionens virke, og i så fald hvilken? Hvordan var samspillet mellem den lokale mødrehjælpsinstitution i Næstved og hovedafdelingen i København? Og hvilken betydning fik en af velfærdssamfundets betydeligste institutioner lokalt for efterkrigstidens mødrehjælpsarbejde? Det vender jeg tilbage til - lad os først se lidt på, hvordan det hele begyndte!

Det private mødrehjælpsarbejde
Mødrehjælpsloven, der blev vedtaget i 1939, blev skabt i en proces, hvor politiske ideer smeltede sammen med praktiske erfaringer fra tre årtiers privat mødrehjælpsarbejde. Siden begyndelsen af 1900-tallet havde det private hjælpearbejde fungeret på filantropisk basis i København, hvor der med et års mellemrum stiftedes to mødrehjælpsforeninger: „Foreningen til Hjælp

for ulykkeligt stillede Mødre“ (1905-1923) og „Foreningen til Hjælp for enligt stillede nødlidende Kvinder med Børn“ (1906-1923). Baggrunden for oprettelsen af foreningerne var en række avisartikler først i 1900-tallet vedrørende barnemord og fødsler i dølgsmål. I artiklerne blev der bl.a. argumenteret for, at de uægteskabelige børn ikke burde skjules. Der var i stedet brug for hjem for ugifte gravide kvinder og mødre, hvor de kunne føde deres børn under rolige forhold, og hvis det var muligt beholde deres børn hos sig.

Samtidens holdning overfor ugifte mødre var ofte hård og fordømmende, og mulighederne for hjælp var meget ringe. Indtil 1938 kunne ugifte kvinder føde anonymt på Fødselsstiftelsen i København (oprettet i 1759) og efterfølgende overlade barnet til stiftelsens plejeafdeling. Barnet fik aldrig at vide, hvem dets forældre var. Hvis det altså overlevede! Dødeligheden for plejebørn var uhyggelig stor. De nydannede mødrehjælpsforeninger arbejdede ud fra principper om moralsk, politisk og religiøs neutralitet. Foreningernes formål

var at hjælpe ugifte mødre med børnetøj, barnevogn, mælk og ophold på mødre-hjem. Desuden kunne foreningerne hjælpe med at skaffe mødrene deres juridiske ret i forhold til barnefaderen, og de kunne hjælpe med at få sat barnet i pleje eller med at bortadoptere det. De to foreninger blev i 1924 slået sammen til „Foreningen Mødrehjælpen“, og det var den forening, der inspirerede embedsværket (se fig 2.).

Der var nemlig sket noget uhyre vigtigt med det sociale hjælpearbejde i de første årtier af 1900-tallet. Hvor det tidligere havde været samfundets opgave at straffe ugifte kvinder, der fødte i dølgsmål, blev det nu en opgave at hjælpe og støtte disse kvinder. Hjælpen skulle gives som en hjælp til selvhjælp, således at mødrene blev støttet i selv at drage omsorg for deres børn. Men fædrene skulle også tage deres del af ansvaret. Kvinderne skulle opgive, hvem der var barnets far, således at der kunne inddrages underholdsbidrag eller alimentationsbidrag, som det hed dengang. Mødrene skulle påtage sig ansvaret og omsorgen i praksis; fædrenes bidrag var økonomisk med henblik på barnets underhold.

Da det offentlige overtog det private mødrehjælpsarbejde i 1939, blev den filantropiske ide om privat socialt hjælpearbejde som supplement til den offentlige hjælp videreført i mødrehjælpsloven, der åbnede for en række privatfinansierede opgaver. Til gengæld brød loven med tidligere tiders skelnen mellem værdigt og uværdigt trængende. Modsat socialkontorerne, der primært rettede sig mod den ubemidlede del af befolkningen, skulle Mødrehjælpen i den offentlige bevidsthed være for alle - for gifte såvel som ugifte, for fattige såvel som mere velstående. Mødrehjælpen skulle bistå alle kvinder, der måtte have behov for hjælp og vejledning i forbindelse med svangerskab og fødsel.

Men der var også et andet formål med at gøre Mødrehjælpen offentlig. I 1932 havde regeringen nedsat en Svangerskabskommission, hvis opgave var at undersøge, hvorledes der kunne skabes klarere retningslinier og en mere kontrolleret praksis af svangerskabsafbrydelser. Før Svangerskabslovens ikrafttræden i 1939 var det nemlig strafbart at afbryde en graviditet med mindre det skete for at afværge en truende fare for kvindens liv og helbred. Med svangerskabslovens indførelse blev der i nærmere afgrænsede tilfælde mulighed for at få abort og straffen for illegale aborter blev nedsat. Mødrehjælpsloven og svangerskabsloven blev knyttet tæt sammen. Det blev nemlig Mødrehjælpens opgave at optage forhandlinger med barne moderen og dels søge at afholde hende fra overilede skridt, dels give vejledning om den bistand og de hjælpemidler, der stod til rådighed, såfremt hun gennemførte svangerskabet, og ikke mindst at oplyse om de forbundne farer ved abort. Derved blev de offentlige mødrehjælpsinstitutioner en del af den forebyggende socialpolitik omkring abortspørgsmålets løsning.

Der var imidlertid endnu en bold i luften. Statens interesse for bedre svangre-omsorg skal også ses på baggrund af nedgangen i antallet af fødsler i 1900-tallets første årtier. For at undersøge årsagerne til det faldende fødselstal nedsatte den daværende socialdemokratiske socialminister K.K. Steincke i 1935 en befolkningskommission efter svensk forbillede. Et af de få konkrete udspil fra befolkningskommissionen, der blev ført ud i livet, omhandlede netop oprettelse af offentlige mødrehjælpsinstitutioner.

Ud af disse historiske krusninger udkrystalliseredes tanken om at gøre Mødrehjælpen offentlig finansieret. Det var dygtigt embedsmandsværk, og så var der den personlige indsats, som nogen gange skal til, for at åbne øjnene for mulighederne,

nemlig Vera Skalts, cand. jur. og siden 1934 forretningsfører i den private forening Mødrehjælpen. Hun var medlem af Befolkingskommissionen og var med til at udarbejde kommissionens forslag om offentlige mødrehjælpsinstitutioner. Hun brændte for sagen, og har givetvis understreget betydningen af at udvide den forebyggende indsats overfor gravide kvinder, som den private mødrehjælpsforening allerede havde erfaringer med. Vera Skalts blev da også kontorchef hos Mødrehjælpen i København i 1939 og siden, i 1950, Mødrehjælpsens første og eneste direktør indtil 1976, hvor institutionen blev nedlagt.

I de efterfølgende årtier kom Mødrehjælpen til at udgøre et centralt led i statens politik overfor vanskeligt stillede gravide kvinder og småbørnsmødre. Mødrehjælpen blev primært finansieret via offentlige midler. I de første år delte staten og kommunerne udgifterne, men fra 1961 overtog staten finansieringen alene. Mødrehjælpen var også afhængig af private midler til en række af institutionens opgaver, bl.a. blev uddannelseshjælpen til enlige mødre startet på grundlag af private midler, for senere at overgå til fuld offentlig finansiering, da det viste sig at være en succes.

Indledningens barnemor kom til institutionen i Næstved for at få en abort, men i alle de år Mødrehjælpen eksisterede kom de fleste kvinder faktisk til institutionen for at få hjælp og støtte til at gennemføre et svangerskab, og ikke for at få graviditeten afbrudt. Sådan forholdt det sig også i Næstved, hvor de første skridt til oprettelsen af den lokale Mødrehjælp blev taget i foråret 1939.

Mødrehjælpen i Næstved

Da mødrehjælpsloven trådte i kraft 1. april 1939 henvendte Socialministeriet sig til Amtmand Toft i Næstved og meddelte, at

der skulle oprettes en mødrehjælpsinstitution i byen. Mødrehjælpsens virkeområde blev de tidligere Sorø, Præstø, Maribo og Holbæk Amter, det vil sige et område der strakte sig fra Rødby i syd til Nykøbing Sjælland i Nord; og fra Korsør i vest til St. Heddinge i øst. Amtmandens opgave var at

Karen Ytting var fra 1968 til lukningen i 1976 Mødrehjælpsens leder i Næstved. Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv, B 8366.

tage initiativ til dannelsen af en bestyrelse for Mødrehjælpen i Næstved. Mødrehjælpsinstitutionen havde sin egen bestyrelse, der blev sammensat af 2 medlemmer valgt af de fire amtsråd; 2 medlemmer valgt af byrådene indenfor institutionens virkeområde og endelig 1 medlem valgt af den by, hvori mødrehjælpsinstitution blev placeret. Amtmanden indkaldte herefter til det første bestyrelsesmøde, som blev afholdt på Hotel „Vinhuset“ den 8. maj 1939. Bestyrelsen konstituerede sig med cand.

mag., overlærer og senere rektor, P. Krüger Rasmussen som formand og nedsatte et forretningsudvalg bestående af Krüger Rasmussen, Tønnesen og Henriksen. Amtsfuldmægtig cand. jur. F.H. Høyrup, Næstved, blev knyttet til bestyrelsen og forretningsudvalget som sekretær.⁶

Der skulle også være nogen til at varetage den daglige drift, og her blev Mary Østergaard ansat som leder og Anne Margrethe Høy som assistent, begge med tiltrædelse den 1. oktober 1939. Mary Østergaard havde praktisk erfaring med arbejdet fra mødrehjælpsinstitutionen i København, hvor hun blev rekrutteret fra. De skulle imidlertid først på kursus på den Sociale Skole, hvor der var oprettet et 3-måneders suppleringskursus for ledere og assistenter ved de nye mødrehjælpsinstitutioner.⁷ Som noget helt nyt stillede mødrehjælpsloven krav til personalets uddannelse. Det personale der ikke udelukkende var beskæftiget med kontorarbejde, skulle have gennemgået et anerkendt kursus for socialrådgivere, og Mødrehjælpen blev den første offentlige institution, der ansatte de uddannede socialrådgivere.⁸ Mødrehjælpen fik adresse på Hjultorv 12 i Sparekassen for Næstved og Omegns ejendom. Her blev der tillige indrettet en bolig for lederen og assistenten. Og så gik de ellers i gang. Det var et meget stort geografisk område, der skulle dækkes, og tilrettelæggelsen af Mødrehjælpen's arbejde gav da også anledning til mange overvejelser. Hvordan skulle man nå ud til de kvinder, der skulle hjælpes?

I Næstved valgte Mødrehjælpen at anmode samtlige bestyrelser for de kommunale sygehuse indenfor institutionens virkeområde om at stille et til to lokaler på det stedlige sygehus til rådighed for Mødrehjælpen's socialrådgiver, der ville aflægge mindst et månedligt besøg. Der blev udvist stor velvilje, og ordningen kom i stand i løbet af det første halve år.⁹ Samtidig med

at lokalerne kom i hus, var det nødvendigt med noget oplysningsarbejde således at de kvinder, der skulle hjælpes, blev informeret om, hvad Mødrehjælpen kunne være behjælpelig med. Institutionen henvendte sig derfor til læger og jordemødre i hele området. Der blev holdt foredrag i lægekredsforeninger og ved jordemoderkonferencer, og der blev informeret gennem dagbladene. For at skaffe penge til de af Mødrehjælpen's opgaver, som skulle finansieres via private midler, f.eks. barselspleje, hushjælp under barselsperioden, anskaffelse af børnetøj, seng, vogn mm., skrev institutionen til alle amts-, by- og sogneråd og til samtlige banker og sparekasser indenfor området.¹⁰ Det viste sig at være en god ide. I løbet af det første halve år indkom der bidrag fra 1 amtsråd, 3 byråd og 33 sogneråd samt 3 banker og sparekasser.¹¹ Der blev bakket økonomisk op om den nye lokale mødrehjælpsinstitution, og bidragene steg i de følgende år.

Der var nok at bestille for Mary Østergaard og hendes assistent i det første halve

Mary Østergaard blev i 1939 leder af Mødrehjælpen i Næstved.

Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv, B 8368.

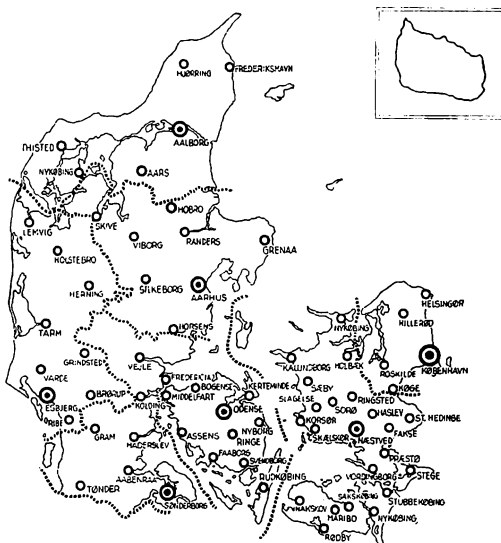
år i Næstved. 137 kvinder søgte institutionen, og der blev skaffet plads til 12 gravide på svangrehjem eller hos private. 2 mødre kom på mødrethjem med deres børn. 32 faderskabsanmeldelser blev indsendt og 6 børn blev anbragt på spædbørnehjem. Mødrethjælpen aflagde 39 husbesøg og på sygehusene talte socialrådgiveren med 35 kvinder. Endelig blev der modtaget 281 og afsendt 316 breve. Aktivitetsniveauet steg i de kommende 10 år, hvor de 137 henvendelser blev til 1.348 ansøgere i 1948/49. Og det var kun dem, der blev optaget journal på. Det samlede antal henvendelser ved institutionen i Næstved dette år løb op på 4.190.¹² For at kunne følge med det stigende antal henvendelser blev personalestaben forøget de første to år med endnu en assistent og en kontorelev samt en bogholder.¹³

Mødrethjælpen hjelpeforanstaltninger

Hvem var det, der søgte Mødrethjælpen, og hvad kunne den nyetablerede mødrethjælpsinstitution i Næstved hjælpe med? Mødrethjælpen ansøgere henvendte sig til institutionen af mange forskellige årsager, men kunne hovedsageligt opdeles i to store hovedgrupper: Nemlig de kvinder der søgte en abort, og dem der henvendte sig for at få hjælp og vejledning i anledning af graviditet og fødsel. For begge grupper var det karakteristisk, at det især var økonomiske problemer, ustabile arbejdsforhold og vekslende indtægter, gældsforpligtelser, uafsluttede uddannelser, ringe boligforhold og ægteskabelige problemer, der kendetegnede ansøgerne.

Ifølge mødrethjælpsloven var institutionens formål „... at give svangre Kvinder personlig, social og juridisk Bistand, Raad og Vejledning med Hensyn til deres Svangerskab, derunder om den Hjælp af økonomisk og lægelig Art, der under Svangerskabet og efter Fødselen staar til

Mødrethjælpsinstitutionerne i Danmark

De med ⊙ betegnede Byer er M.H.I. Hovedsæde. De med ○ betegnede er Byer, hvor Institutionens rejsende Raadgivere træffes een eller to Gange maanedlig, som Regel paa Sygehuset.

Aalborg

omfatter Aalborg, Hjørring og Thisted Amter.

Aarhus

omfatter Aarhus, Randers og Viborg Amter.

Esbjerg

omfatter Ribe og Ringkøbing Amter.

København

omfatter Byen København, Københavns og Frederiksborg Amter.

Næstved

omfatter Holbæk, Præstø, Sorø og Maribo Amter.

Odense

omfatter Odense og Svendborg Amter.

Sønderborg

omfatter Aabenraa-Sønderborg, Haderslev, Tønder og Vejle Amter.

Kilde: Informationsfolder u.å., Mødrethjælpen i Næstved. Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv, C 415.

Raadighed for dem selv eller til Hjælp ved Forsørgelse af det ventede Barn“ som der står i lovens første paragraf.¹⁴ Det ville i praksis sige hjælpeforanstaltninger som personlig, social og juridisk rådgivning, sociallægelig rådgivning, bistand i faderskabssager og forskud på bidrag, ophold på svangre- og mødre hjem, rekreationsophold for mødre med spædbørn og for gravide, plejeanbringelse på spædbørnehjem, direkte økonomisk støtte til f.eks. børnetøj, seng, barnevogn mm., hushjælp under barsel, barselspleje og uddannelseshjælp til enlige mødre. I København etablerede Mødrehjælpen tillige et Kollektivhus for enlige mødre, en familierådgivning og privat dagpleje. Mødrehjælpsinstitutionerne var med til at forvalte abortlovgivningen og formidle adoptioner, ligesom institutionen i forlængelse af arbejdet med de abortsøgende kvinder kom til at beskæftige sig med spørgsmålet om sterilisation, prævention og seksualoplysning. Kursus- og oplysningsarbejde var også en del af Mødrehjælpen's arbejde.

Det var især arbejdet med adoptioner og forvaltningen af svangerskabsloven, der blev genstand for kritik. Mødrehjælpen's adoptionsarbejde gik helt tilbage til de private mødrehjælpsforeninger, og det var en henvendelse herfra, der førte til „mellemandsloven“ af 1. april 1914. Loven krævede tilladelse fra justitsministeriet til at medvirke ved anbringelse i pleje eller adoption af børn under 14 år, hvis det ikke var en offentlig myndighed, der foretog anbringelsen. Da Mødrehjælpen i 1939 blev en offentlig institution, blev den automatisk berettiget til at foretage adoptioner. Institutionen havde ikke mulighed for at foretage dyberegående undersøgelser af adoptanter i de første år, men efterhånden udviklede institutionen en praksis, hvor der blev gennemført undersøgelser af de adoptionsøgende. Mange kritiserede institutionen for at være for grundig og bo-

*Mary Østergaard i 1965.
Næstvedegnens Lokalhitoriske Arkiv, B 8367.*

rende ved de undersøgelser, der gik forud for en adoption. Mødrehjælpen forsvarede sig med, at det var hensynet til barnet, der kom i første række, og derfor var det nødvendigt at undersøge forholdene grundigt. I begyndelsen havde institutionen flere børn til adoption, end der var adoptionsøgende. Dette ændredes i 1950'erne, da der efterhånden blev lange ventelister til adoption af et barn gennem Mødrehjælpen.¹⁵ Anderledes hurtigt måtte der handles, hvis en kvinde søgte om abort.

De offentlige mødrehjælpsinstitutioner skulle fungere som et alternativ til svangerskabsafbrydelse ved at tilbyde de gravide kvinder vejledning og støtte. Forvaltningen af abortlovgivningen blev derfor en del af Mødrehjælpen's opgave fra den første svangerskabslovs ikrafttræden i 1939 til den fri abort blev indført i 1973.

Ifølge svangerskabsloven blev der i nærmere afgrænsede tilfælde mulighed for legal abort, hvis der var alvorlig fare for kvindens liv eller helbred (den medicinske indikation); hvis kvinden var blevet gravid ved en forbrydelse (den etiske indikation), eller hvis der var nærliggende fare for arvelig belastning af det ventede barn (den eugeniske indikation). I første omgang var Mødrehjælpen med til at tage stilling til, om en gravid kvinde skulle indstilles til abort. Mødrehjælpen lavede en sociallægelig undersøgelse af kvinden og på den baggrund udfærdigede institutionen en redegørelse, der blev sendt til det hospital, hvor indgrebet skulle foregå. En autoriseret læge udførte i samråd med en anden læge aborten.

Da svangerskabsloven blev revideret i 1956, fik Mødrehjælpen en mere direkte position i abortproceduren. For at få flere kvinder til at gå til Mødrehjælpen i stedet for til kvaksalver måtte mødrehjælpsinstitutionernes indflydelse styrkes. Den nye lov indførte derfor samråd, der blev knyttet til de enkelte mødrehjælpsinstitutioner. Disse samråd, der bestod af lederen ved mødrehjælpsinstitutionen samt 2 læger, skulle afgøre alle ansøgninger om abort med en enkelt undtagelse: I de tilfælde, hvor fare for kvindens liv og helbred var begrundet med sygdom, kunne afgørelsen træffes af overlægen på et sygehus. Fra at være rådgivende blev Mødrehjælpen nu inddraget direkte i afgørelserne om svangerskabsafbrydelser, og dermed kunne det ikke undgås, at arbejdet affødte voldsomme og ofte følelsesladede diskussioner. Nogen mente, at Mødrehjælpen gav grønt lys for alt for mange svangerskabsafbrydelser; andre hævdede modsat, at det var alt for svært at få en abort gennem Mødrehjælpen.

Der var også problemer med at få en ensartet abortpraksis landet over. Det betød, at der i de enkelte mødrehjælpsinstitu-

tioner kunne være væsentlige forskelle på, hvor mange procent af de abortsøgende kvinder, som fik tilladelse til at afbryde graviditeten. I Randers blev der med årene nærmest indført fri abort, hvorimod Mødrehjælpen i Holbæk var mere restriktiv.¹⁶ Ser man lokalt på Næstved, henvendte 137 kvinder sig til institutionen i det første halve år. Ud af disse ønskede 26 kvinder at få abort - 3 fik det (12%). To af kvinderne var i begyndelsen af 30'erne og var gravide for henholdsvis 8. og 10. gang. Begge var udslidte og gift med en arbejdsløs mand. Man skønnede ikke, at de kunne klare endnu en byrde. Den sidste var en ung pige på 17 år med en svær depression. Små 10 år efter i 1948/49 var antallet af kvinder, der ønskede at få svangerskabet afbrudt steget til 251 og heraf fik 107 foretaget abort (43%).¹⁷ Til sammenligning viste tallene på landsplan, at 14% fik tilladelse til abort i 1939/40 mod 39% i 1948/49.¹⁸ Udviklingen i Næstved lå således på linie med gennemsnittet og svarede i de første 10 år stort set til den generelle stigning på landsplan i antallet af aborttilladelser.

For de gravide kvinder, der enten ønskede eller var tvunget til at føde det ventede barn, kunne Mødrehjælpen oprette svangre- og mødrehjem, og de første institutioner udenfor København der etablerede sådanne hjem var Ålborg og Næstved.

Svangre- og mødrehjemmet i Næstved

Planerne om at bygge et svangre- og mødrehjem i Næstved blev luftet på et møde i Mødrehjælps Forretningsudvalg den 14. september 1940.¹⁹ Det var hurtigt blevet klart for Mary Østergaard og hendes assistent, at det var et stort problem at finde et egnet sted til de ugifte gravide kvinder den sidste tid før fødslen, ligesom det også ville være hensigtsmæssigt at have et sted til de unge mødre, der ikke

Dagligstuen på Mødrehjælpens svangre- og mødre hjem i Næstved, ca. 1942.
Glasplade, Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv.

havde noget fast opholdssted i den første tid efter fødslen. Mødrehjælpen havde forsøgt at fremskaffe private hjem til de ugifte gravide kvinder, ligesom en del af kvinderne kom til de københavnske svangre- og mødre hjem samt til Rigshospitalets fødeafdeling. Men det var ikke en holdbar løsning. Der måtte gøres noget lokalt.

Planerne gik glat igennem. Svangre- og mødre hjemmet på Kildemarksvej 65 blev indviet lørdag den 21. april 1942 og modtog allerede tre dage efter de første 12 gravide kvinder. Ved indvielsen mødte repræsentanter for Socialministeriet, amtsborgmestre og borgmestre fra de forskellige byer i de 4 amter, medlemmer af Næstved Byråd, Mødrehjælpens læge H. Tønnesen, Mødrehjælpens leder i København Vera Skalts samt Næstved-institutionens leder Mary Østergaard og hendes

medhjælpere. Bestyrelsesformand i Næstved Krüger Rasmussen beskrev byggeriet og dets formål således i en tale på indvielsesdagen: „Det er min Overbevisning, at det [svangre- og mødre hjemmet] vil danne en smuk og værdig Ramme om det sociale Hjælpearbejde, som her skal udføres i Fremtiden. Maatte det tillige bidrage til at skabe gode og lyse Kaar for de unge Kvinder, som i en Trængselstid søger Ly indenfor dets Mure, saaledes at de bevarer Troen paa Livet og deres eget Menneskeværd“²⁰

Det var en flot tale, Krüger Rasmussen holdt, ligesom det hørte sig til ved lejligheder som denne. Men det er værd at bemærke det skift, der var foregået i synet på det sociale hjælpearbejde. Det var tydeligt, at Krüger Rasmussen ønskede at understrege, at disse kvinder med samfundets hjælp skulle have en håndsækning og ikke

*Interiør fra Mødrehjælpens svangre- og mødre hjem i Næstved, ca. 1942.
Glasplade, Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv.*

straffes eller peges ud. Mødre hjemmet skulle ses som en hjælp til selvhjælp, hvor de gravide kvinder og mødre igen kunne finde fodfæste i tilværelsen.

Hjemmet havde plads til 20 kvinder og 6 børn fordelt på 2 afdelinger: En med 11 gravide kvinder fordelt på 3-sengs stuer og en for 9 mødre med deres børn. Der var ikke tilknyttet nogen fødselsafdeling til hjemmet, fordi fødslerne skulle foregå på fødeafdeling ved Amtssygehuset i Næstved. Det var den lokale arkitekt J. Tideman-Dal, som tegnede hjemmet, og Næstved Kommune havde skænket grunden, der ifølge Næstved Tidende udgjorde en værdi på 21.000 kr.²¹ Der havde været flere grunde i spil. Foruden den på Kildemarksvej, havde stadsingeniør Frandsen fra Næstved Kommune tilbudt grunde Bag Bakkerne, et område på Elisabeth Søstre-

nes hospitalsgrund og i Ringstedgade ved gartneriet Herlufsvænge. Byggeriet kom til at koste ca. 198.000 kr. i alt, som Mødrehjælpen skulle finansiere.²² De årlige udgifter til renter og afdrag blev lagt til hjemmets driftsudgifter, og disse blev båret med halvdelen af staten og halvdelen efter befolkningstal i amtskredsene og i bykommunerne i de fire Amter, dog således at folketallet i Næstved regnedes dobbelt, fordi institutionen lå der.

Svangre- og mødre hjemmet i Næstved var det første, der var indrettet præcis til sit særlige formål. Man havde, som der kunne læses i Næstved Tidende, søgt at skabe et lyst og venligt hjem: „Alt paa Hjemmet er holdt i varme Farver, som bidrager til at skabe Hygge, og denne Hyggefølelse finder man ikke blot i „Patientstuerne“; men ogsaa i deres Opholdsstuer og Spisestuer

og i Personalets Kontorer og Værelser. Alle hygiejniske og sundhedsmæssige Fremskridt er naturligvis udnyttet ved Indretningen af Hjemmet, og denne samme Hensigtsmæssighed præger Køkkenafdelingen, Vaske- og Strygerum, Varmeanlæg mv ...²³

Samtidens lægevidenskabelige fokus på sundhed og hygiejne afspejler sig tydeligt i beskrivelsen af mødrehjemmet, hvor de gravide kvinder betegnes som patienter. Sygeplejerske frk. Magda Ravn blev hjemmets første og eneste leder gennem alle årene til lukningen den 1. maj 1971. Der var løbet meget vand i bækken siden opstarten i 1942. Begrundelsen for nedlæggelsen skulle søges i, at behovet for svangre- og mødre hjem i traditionel forstand siden først i 1960'erne havde været stærkt nedadgående. Fra en belægningsprocent på 100 i det første år, faldt belægningen til 65% i 1960/61 og ender på blot 32% i 1969/70.²⁴

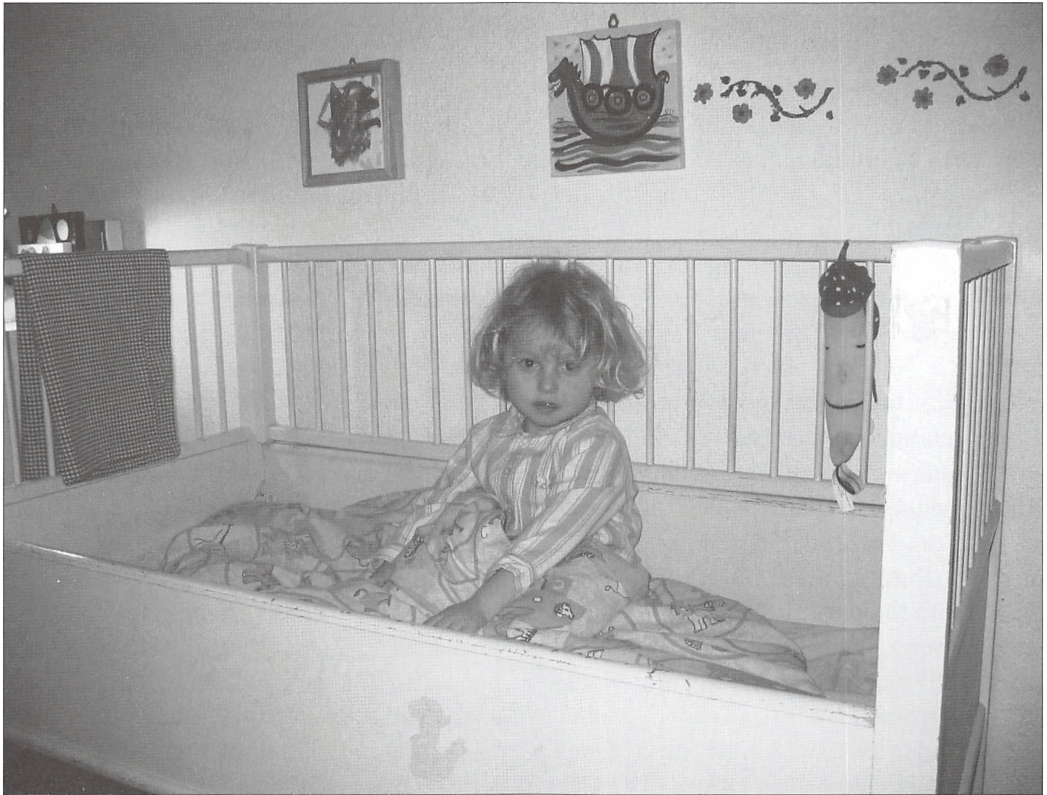
Howdan det var at opholde sig på svangre- og mødre hjemmet på Kildemarksvej, vides der meget lidt om.²⁵ Men der findes

enkelte vidnesbyrd. Hjemmets regler vidner om en struktureret hverdag med fokus på sundhed for mor og barn, hvor de gravide kvinder og mødre udgjorde en del af hjemmets drift. Hjemmet var for ammende mødre, og tobaksrygning var ikke tilladt. Opholdet varede normalt 6 måneder og var gratis for mor og barn. Der blev udleveret udstyr og seng til barnet, kjoler og forklæder til moderen, der også kunne nyde godt af hjemmets lægetilsyn og medicin. Derudover fik barnemoderen en sum af det bidrag, som barnefaderen skulle betale - og resten ved afrejse. Til gengæld forpligtede moderen sig til at tage del i husarbejdet, der blandt andet bestod af madlavning, vask, strykning, rulning, havearbejde, rengøring mv. Mødrene havde en halv ugentlig fridag, og skulle have forstanderindens tilladelse til at forlade hjemmet herudover. Kvinderne måtte gerne modtage besøg hver søndag og torsdag fra kl. 14 til 16 samt efter aftale.²⁶

Da der blev taget afsked med mødre hjemmet i 1971, forlød det i en festsang, at
.... når som mor in spe man sig ønsked' ly

*Mødrehjælpens svangre- og mødre hjem, Kildemarksvej 65, Næstved, ca. 1942.
Glasplade, Næstvedegnens Lokalhitoriske Arkiv.*

*Mødrehjælpen kunne bl.a. hjælpe de nybagte mødre med seng og sengetøj til den lille ny. Her sidder Valdemar i en af Mødrehjælpens senge. Også Valdemars mor og tre brødre har haft glæde af sengen.
Foto 2006: Rikke Fuglsang, mor til Valdemar.*

og fred / man søgte Mødrehjemmet, - det var det rette sted“:²⁷ Der var heller ingen tvivl om, at Mødrehjælpens svangre- og mødrehjem kunne tilbyde trygge og sundhedsmæssigt gode rammer for de af datidens ugifte gravide kvinder, som ikke havde andre steder at opholde sig i perioden omkring en fødsel. Sådan blev det sikkert også oplevet af mange, men ikke af alle. NN var 19 år gammel og højgravid, da hun i 1940’erne kom til Mødrehjælpens svangre- og mødrehjem på Kildemarksvej.²⁸ Hun var blevet gravid på den højskole, hvor hun havde ophold, men ønskede af forskellige årsager ikke at gifte sig med faderen til barnet. Hun kunne ikke flytte hjem hos forældrene i lokalsamfundet, for de skammede sig frygteligt over datterens tilstand. NN’s far bestemte, at

hun skulle beholde barnet og ikke bortadoptere det. NN blev ikke spurgt. Alle beslutninger vedrørende NN blev taget af forældrene. „Jeg lukkede mit sind for alting“, siger NN. Om opholdet på mødrehjemmet fortæller hun, at der var et stort bord i spisestuen, og at der var meget rent alle vegne. Hun var meget kuert af situationen og talte ikke meget med de andre piger, som i NN’s øjne grinede og var glade.

Efter barnet var født flyttede hun hjem til forældrene, hvor hun fik børnebidrag fra barnefaderen det første år, herefter intet da NN’s far ikke ønskede, at datteren skulle modtage penge. Hun fik siden arbejde og mødte en ny mand, som hun giftede sig med. Der var ingen tvivl om, at oplevelsen med den uønskede graviditet, opholdet på Mødrehjælpens svangre- og mødrehjem,

følelsen af skam og oplevelsen af, at forældre „slog hånden af hende“ satte dybe spor i NN's liv. Det var ikke med glæde, hun mindedes Mødrehjælpen og mødre-hjemmet - tværtimod.

Afslutning

Indledningens barnemor og ovenstående fortælling om NN repræsenterede begge kvinder, der kom i kontakt med Mødrehjælpen i Næstved. Den første var gift, havde flere børn i forvejen og ønskede nu abort; den anden var ugift og behøvede et sted at føde sit barn under ordnede forhold. Rigtig mange af Mødrehjælpens sager drejede sig om en håndsækning, om rådgivning og støtte og ikke mindst om økonomisk hjælp til den ventede fødsel i form af en barneseng, dyne og sengetøj, en smule ventetøj til barnemoderen, en varm vinterfrakke, barnevogn osv.

Børn, der ønskes, skulle også fødes, hævdede Vera Skalts i en kronik i 1973. De skulle ikke vælges fra på grund af dårlige økonomiske eller sociale vilkår. Der skulle være et reelt alternativ til en abort. Derfor var der stadig brug for Mødrehjælpen, hævdede Skalts, også efter den fri abort blev indført, og mange derfor fandt Mødrehjælpen overflødig.²⁹ Mødrehjælpen skulle stadig yde hjælp og støtte til gravide kvinder og mødre, således at de ikke på grund af økonomiske, sociale eller personlige forhold ønskede svangerskabet afbrudt - hverken i Struer eller i Næstved.

Og det er lige netop her, den lokale mødrehjælpshistorie fletter sig ind i den store historie om Mødrehjælpen. Mødrehjælpens råd og vejledning nåede ud til det meste af landet. Da den private mødrehjælpsforening blev til offentlige mødrehjælpsinstitutioner i 1939 blev hjælpen udvidet til provinsen, og Mødrehjælpen blev en vigtig aktør både i forhold til den statslige socialpolitik og i forhold til den lokale svangreomsorg. Mødrehjælpen skønnede

selv, at institutionen var i kontakt med 80-90% af alle ugifte mødre og knapt 20% af alle familier, der ventede barn eller lige havde født et barn. Da Mødrehjælpen blev nedlagt talte den 14 institutioner med fili-alkontorer og rejsekonsultationer i ca. 80 byer fordelt over hele landet.³⁰

Mødrehjælpens epoke er et enestående kapitel i nyere tids socialhistorie, nationalt såvel som lokalt. Mødrehjælpen voksede ud af „græsrodsniveau“, ud af det tidlige 1900-tals filantropiske tradition. Den blev landsdækkende, voksede sig stor og blev til en dominerende faktor i velfærdsstatens svangreomsorg. Den var en succes fra begyndelsen, hvilket den lokale opbakning til institutionen i Næstved også vidner om. Antallet af henvendelser steg støt på landsplan fra 3.342 ansøgere i 1939/40 til toppen i 1972/73 med 44.158 ansøgere. Medregner man de personer og familier som institutionen var i kontakt med uden at oprette en journal anslås tallet i de sidste år til omkring 65.000 henvendelser.³¹ Nogen vil sige, at Mødrehjælpen blev til en stivnet mastodont. Der kan med rette spørges, som Bente Rosenbeck gør i sin analyse af de private mødrehjælpsinstitutioner, om det var omsorg eller omklamring, vejledning eller kontrol, Mødrehjælpen udførte.³² Svaret afhænger af, hvem man spørger, og ligger nok et sted her imellem. For kvinderne kunne omsorg føles som omklamring, men det afhang helt af omstændighederne og den enkelte kvinde. Staten ønskede at få kontrol over de illegitime aborter, men samtidig også at drage omsorg for de ugifte gravide kvinder og mødre samt deres børn via tankegangen om hjælp til selvhjælp.

Fri abort eller ej. Børn, der ønskes, skulle, som Vera Skalts formulerede det i sin kronik, stadig fødes. Det viste sig da også få år efter Mødrehjælpens nedlæggelse, at der stadig var behov for hjælp til vanskeligt stillede gravide kvinder og

enlige mødre. I 1983 så den nye mødrehjælp dagens lys. På mange måder var cirklen sluttet: Hvad der begyndte i det tidlige 1900-tal i privat regi, blev med velfærdsstatens opbygning og udvikling til en stor landsdækkende offentlig institution. Med en velfærdsstat i krise blev den offentlige Mødrehjælp lukket og igen genetableret på privat basis som „Mødrehjælpen af 1983“ (i Næstved i form af en cafébutik). Den nye mødrehjælp har en lang række opgaver til fælles med den gamle. Den gamle Mødrehjælp var en pioner på uddannelsesområdet, og det er noget den nye mødrehjælp også finder ekstremt vigtigt. Den gamle mødrehjælp havde sit Kollektivhus for enlige mødre, den nye har sit Alexandra-kollegie for unge enlige mødre. Den gamle mødrehjælp opdyrkede nye hjælpeformer, den nye gør det samme f.eks. mht. for tidligt fødte børn eller unge mødre.

I udgangspunktet var formålet med den offentlige Mødrehjælp at tilbyde et alternativ til svangerskabsafbrydelse og dermed en kontrol af de illegale aborter. Gennem institutionens arbejde kom dette mål til at virke som en katalysator for skabelsen og udviklingen af de forskellige hjælpeforanstaltninger og dermed som en drivkraft i efterkrigstidens sociale forandringer på svangreområdet.³³ De nye initiativer kom primært fra institutionen i København, men mødrehjælpsinstitutionerne i provinsen tog flere af de nye tiltag, som f.eks. uddannelseshjælp til enlige mødre, til sig. Der var tilsyneladende stor ensartethed mellem Mødrehjælpen i København og mødrehjælpsinstitutionen i Næstved. De ensartede linier i arbejdet blev styrket gennem årlige ledermøder, plenarmøder og via Mødrehjælpens Fællesråd (indtil 1956), hvor formænd og ledere for institutionernes bestyrelser deltog.

Den enkelte kvinde kunne have gode eller dårlige oplevelser i mødet med Mødre-

hjælpen, men som samfundsinstitution bidrog Mødrehjælpen til at modernisere forholdene omkring svangerskab og fødsel ved at løse en række specifikke socialpolitiske problemer for en af velfærdssamfundets mest sårbare grupper: De vanskeligt stillede gravide kvinder, de enlige mødre og deres børn. Set i det lys repræsenterede de danske mødrehjælpsinstitutioner et unikt indslag i efterkrigstidens svangreomsorg - også lokalt.

Noter

1. Mødrehjælpens arkiv. Mødrehjælpen i Næstved (HF-003), abort- og sterilisations-sager (uden adoption). Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm (herefter LAK).

2. Belastningsneurosen var en diagnose, som voksede ud af Mødrehjælpens daglige arbejde med kvinder, der søgte abort. Den var karakteriseret som en belastningstilstand, hvor en række psykiske og fysiske symptomer, der alene ikke var andet end genvordigheder, men som tilsammen gjorde det umuligt for patienten at fungere normalt i hverdagen. Udviklingen af belastningsneurosen skal ses i lyset af Mødrehjælpens bestræbelser på at tilføre abortspørgsmålet et socialt aspekt. Espensen 2003.

3. Mødrehjælpens arkiv. Mødrehjælpen i Næstved (HF-003), abort- og sterilisations-sager (uden adoption). LAK.

4. Skalts & Nørgaard 1982. Bogen udkom året før oprettelsen af den private forening ”Mødrehjælpen af 1983”, som bl.a. Vera Skalts var med til at stifte, og skal ses som en del af argumentationen for oprettelsen af en ny mødrehjælp. De tidlige private mødrehjælpsforeninger som gik forud for

- den offentlige Mødrehjælp er undersøgt af Rosenbeck 1996, 1999 og 2001. Mødrehjælpen som organisation er kort skitseret i Bundesen m.fl. 2001. Når det gælder Mødrehjælpens historie som offentlig institution er det først og fremmest abortproblematikken, der har tiltrukket sig opmærksomhed, se Kiaer 1987 og Esbensen 2003. Om Mødrehjælpens hjælpeforanstaltninger, herunder især uddannelseshjælp til enlige mødre, se Andersen 2003.
5. Den første bestyrelse bestod af læge Charlotte Dalmark, Sorø; Amsrådsmedlem E. Henriksen, Tybjerglille (begge valgt af de fire amtsråd); borgmester P. Kirkegaard, Sakskøbing; overlærer A. Espersen, Holbæk (begge valgt af de 20 byråd); P. Krüger Rasmussen, Næstved (formand for det Sociale udvalg og valgt af Næstved Byråd). Desuden blev overlæge ved Amtssygehuset i Næstved, H. Tønnesen, udpeget til at tiltræde bestyrelsen. Han blev senere ansat som læge ved mødrehjælpsinstitutionen.
 6. Mødrehjælpen for Holbæk, Sorø, Præstø og Maribo Amter. Aarsberetning for tiden fra 1. oktober 1939 til 31. marts 1940. Mødrehjælpens arkiv. Mødrehjælpen i Næstved (HF-003), Sekretariatssager 1939-1976, LAK. Næstved Kommune, Byrådets journalsager, j. 11/1939.
 7. Mødrehjælpens arkiv. Mødrehjælpen i Næstved (HF-003), brev fra Mary Østergaard til Amtmand Toft 12. maj 1939. Sekretariatssager 1939-1976. LAK. I samarbejde med Manon Lüttichau var Vera Skalts med til at oprette en social skole, og hun var fra 1937 til 1948 leder af Den Sociale Højskole samtidig med, at hun var leder af Mødrehjælpen i København.
 8. Skalts & Nørgaard 1982.
 9. Mødrehjælpen for Holbæk, Sorø, Præstø og Maribo Amter. Aarsberetning for tiden fra 1. oktober 1939 til 31. marts 1940. Mødrehjælpens arkiv. Mødrehjælpen i Næstved (HF-003), sekretariatssager 1939-1976. LAK.
 10. Ibid.
 11. Mødrehjælpsinstitutionen for Holbæk, Maribo, Præstø og Sorø Amter. Årsberetning 1939-1940. LAK.
 12. Mødrehjælpsinstitutionen for Holbæk, Maribo, Præstø og Sorø Amter. Årsberetning 1948-49. Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv.
 13. Mødrehjælpsinstitutionen for Holbæk, Maribo, Præstø og Sorø Amter. Årsberetning 1942-1943. LAK.
 14. Lov af 15. marts 1939 om Mødrehjælpsinstitutioner.
 15. Skalts & Nørgaard 1982.
 16. Skalts & Nørgaard 1982: 102-103.
 17. Mødrehjælpsinstitutionen for Holbæk, Maribo, Præstø og Sorø Amter. Årsberetning 1948-49. Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv.
 18. Skalts & Nørgaard 1982: 162.
 19. Mødrehjælpens arkiv. Mødrehjælpen i Næstved (HF-003). Sekretariatssager 1939-1976, LAK.
 20. Mødrehjælpens arkiv. Mødrehjælpen i Næstved (HF-003) Tale ved Svangre- og Mødrehjemets Indvielse Lørdag den 21. februar 1942. Sekretariatssager 1939-1976, LAK.

21. Næstved Tidende 23. februar 1942.
22. Mødrehjælpen for Holbæk, Sorø, Præstø og Maribo Amter, aarsberetning for 1941-1942. LAK.
23. Næstved Tidende 23. februar 1942.
24. Mødrehjælpens arkiv. Mødrehjælpen i Næstved (HF-003), sekretariatssager 1939-1976 og Mødrehjælpen for Holbæk, Sorø, Præstø og Maribo Amter, aarsberetning for 1941-1942. LAK.
25. I Mødrehjælpens arkiv på Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm findes de bevarede journalsager, og her kan man måske være heldig at finde en sag, hvor barnemoderen har haft ophold på svangre- og mødrehjemmet i Næstved. Men selv om journalsagerne er meget beskrivende i skildringen af både barnemoderen og hele hendes situation, så er synsvinklen Mødrehjælpens. Også i Næstved Kommunes arkiv findes kildemateriale fra svangre- og mødrehjemmet på Kildemarksvej. Det drejer sig om mødrehjemmets fødselsanmeldelser, til- og afgangslister samt navneregister for mødre med børn.
26. Mødrehjælpens arkiv. Mødrehjælpen i Næstved (HF-003), Regler for optagelse af mødre med deres børn paa Mødrehjemmet, Kildemarksvej 65, Næstved. Sekretariatssager 1939-1976. LAK.
27. Afsked med Mødrehjemmet 26/4 1971. Festsang. Tak til Eva Hagendrup, tidligere socialrådgiver i Mødrehjælpen i Næstved, der foruden at forære mig et eksemplar af sangen, velvilligt har givet mig indsigt i sit arbejde i institutionen.
28. Tak til NN, der kontaktede mig i anledning af et foredrag, og som efterfølgende lod sig interviewe om sit ophold på Mødrehjælpens svangre- og mødrehjem i Næstved. Den følgende beskrivelse bygger på interview med NN i april 2006.
29. Politiken 5. januar 1973.
30. Beretning om mødrehjælpsinstitutionernes virksomhed 1. april 1971 – 31. marts 1974: 8, 40. Beretning om mødrehjælpsinstitutionernes virksomhed 1. april 1968 – 31. marts 1971: 10.
31. Skalts & Nørgaard 1982: 50, 161. Beretning om mødrehjælpsinstitutionernes virksomhed 1. april 1968-31. marts 1971. Beretning om mødrehjælpsinstitutionernes virksomhed 1. april 1971-31. marts 1974. LAK.
32. Rosenbeck 1996, 1999.
33. Andersen 2003.

Kilder og litteratur

Arkiver:

Mødrehjælpens arkiv.

Mødrehjælpen i Næstved 1939-1976 (HF-003). Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.

Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv.

A 20.052, C 415 samt billedmateriale.

Litteratur:

Andersen, Mie: Mødrehjælpen 1945-1976.

En undersøgelse af de danske mødrehjælp-sinstitutioners sociale hjælpeforanstaltninger med særligt henblik på uddannelseshjælp til enlige mødre. Københavns Universitet, Institut for Historie. Speciale 2003.

Beretning om mødrehjælpinstitutionernes virksomhed, diverse årgange.

Bundesen, Peter; Lars Skov Henriksen; Anja Jørgensen: Filantropi, Selvhjælp og Interesseorganisering. Frivillige organisationer i Dansk socialpolitik 1849-1990'erne. Odense Universitetsforlag 2001.

Esbensen, Lau Sander: „Thi livet er stærkere end loven“. Ph.d. afhandling, Københavns Universitet 2003.

Kiaer, Christina: „Pænt klædt men med en skrigende læbestift der ikke står i farven til påklædningen“. Mødrehjælpens kvindebillede. T. Andersen m.fl. (red.): Den tredje

skønhed. Kvindekroppen i forandring. Aarhus 1989. (Skrevet på grundlag af Christina Kiaer: Investigation, Interpretation and Power: The administration of abortion Policy in Denmark, 1939-1973. Københavns Universitet, Center for Kvindeforskning, hovedfagsopgave 1987).

Kolstrup, Søren: Velfærdsstatens rødder. Fra kommunesocialisme til folkepension. SFAH 1996: 38.

Mødrehjælpen i København 1905-1955. København 1955.

Rosenbeck, Bente: „En fribåren social skole“ - da det sociale hjælpearbejde blev til en uddannelse. Karen Hjorth & Anette Warring (red.): Handlingens kvinder. Roskilde Universitetsforlag 2001: 127-163.

Rosenbeck, Bente: Kønnen mellem omsorg og kontrol. Mødet med de moderne institutioner. Kari Melby (red.): Kjønnenes møde med det moderne. Center for kvindeforskning, skriftserie 1/99: 161-195.

Rosenbeck, Bente: Omsorg eller omklaring? Ugifte mødre ca. 1900-1950. Karen Hjorth m.fl. (red.): Bur: Kan, kan ikke - vil, vil ikke: Kvindeliv i perspektiv. Arki Varia 1996.

Skalts, Vera & Magna Nørgaard: Mødrehjælpens epoke. Forlaget Rhodos, København 1982.

Skalts, Vera: Børn, der ønskes, skal også fødes. Politiken, kronik 5. januar 1973.

Mie Andersen

F. 1965

Cand. mag. i historie ved Københavns Universitet. Har især beskæftiget sig med velfærdsstatens historie, herunder Mødrehjælpens arbejde i perioden fra 1939 til 1976. Er ansat som arkivar i Næstved Kommune.

Spil på Stege Borg

Ved udgravningen af Stege Borg i sommeren og efteråret 2000 blev der fundet nogle fodknogler, der har været brugt til keglespil.

Artiklen er et forsøg på at samle den smule, vi ved om keglespil i middelalderen.

Af Helge J. Kudahl

Fra juli til oktober 2000 undersøgte Syd-sjællands Museum området bag Hages Gård i Stege, fordi der skulle bygges boliger og supermarked på grunden. Formålet med udgravningen var at få undersøgt resterne af Stege Borg. Det viste sig, at voldgravens sider havde været beklædt med planker, og at disse konstruktioner stadig var meget velbevarede. Den del af udgravningen har Henriette Rensbro skildret i museets årbog Kulturhistoriske studier 2001. Desuden gjorde man mange fund umiddelbart vest for broen i udgravningsfeltets nordøstlige hjørne, mens der var meget få fund i den øvrige del af voldgraven. Denne koncentration af affald ved broen skyldes muligvis en udrømning fra borgområdet, efter at borgen var blevet erobret i 1368 af Mecklenburg/Lübeck som et led i den anden hansekrig, der endte med den for Valdemar Atterdag hårde fred i Stralsund 1370.

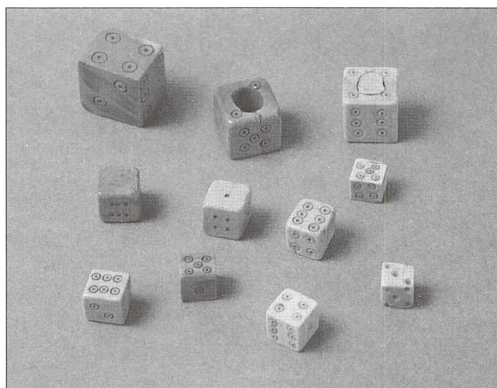
En del af fundene var terninger og andet, som viser, at soldaterne på borgen har fordrevet en god del af deres tid med spil, og denne artikel vil mest dreje sig om at rekonstruere et af disse spil.

Terningerne, skakbrikken og de almindelige spillebrikker kunne uden videre genkendes, men det varede lidt før det gik op for os, at en bestemt knogle, der blev fundet i et usædvanligt stort antal, også havde med spil at gøre. Det drejer sig om en knogle fra koens tæer, som har været brugt både ubearbejdet og i forskellige tilsløbne og blyfyldte udgaver.

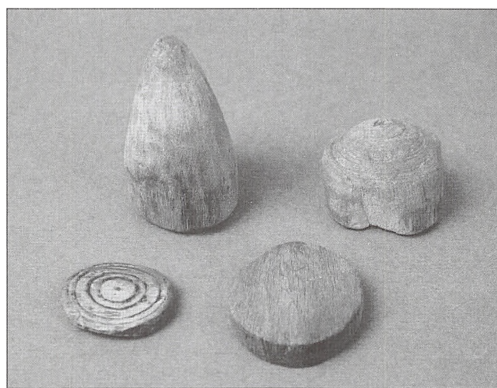
Fodrodsben fra får (astragal), der har været brugt til terrespil (knokkelsten), blev ikke fundet i større antal, end hvad der svarer til den almindelige andel i slagteaffald, så mandskabet på Stegeborg har næppe dyrket dette spil. Det er et behændighedsspil med en række forskellige kast i en bestemt rækkefølge. Både ud fra figurstillinger fra den klassiske oldtid og f.eks. Breughels maleri ser det da også ud til, at det fortrinsvis har været spillet af piger.

Figur 1. Der blev kun fundet denne ene skakbrik, et tårn af ben, højde 30 mm. Foto Bjarne Kleis.

Figur 2. Øjnene på vore dages terninger er modstillet 1-6, 2-5 og 3-4. I middelalderen var det 1-2, 3-4 og 5-6. Terningerne er lavet af ben og tak, kantlængderne er mellem 8 og 19 mm. Foto Bjarne Kleis.

Figur 3. Fire spillebrikker af træ, ca. 3 cm i diameter, højde hhv. 5, 8, 30 og 55 mm. Foto Bjarne Kleis.

Figur 4. Spil har været brugt til at tage varsler, til støtte i vanskelige beslutninger. Vi har en meget svag afglans af det, når vi slår plat eller krone om et eller andet (som regel noget uvæsentligt). På billedet her ses en situation fra trediveårskrigen. Plyndring var forbudt (med visse undtagelser) og undertiden straffede man overtrædelser, oftest ved hængning, men man kunne jo ikke hænge hele hæren, så man udvalgte soldater, som blev hængt på egne og andres vegne. Her ses - under træet med de allerede hængte - to soldater, der på en tromme raffer om, hvem der skal hænges. Jacques Callot „Krigens rædsler“ 1633

Men der var altså mange tåknogler (phalanges) fra køer, cirka 420. De 320 af dem var uden bearbejdning, og disse 320 kan opdeles i 50 defekte og 270 hele. Af de 270 kan 215 stå på ledfladen, de øvrige 55 er for skæve til at kunne stå.

100 tåknogler er bearbejdede, heraf 35 ved slibning på en eller flere sider. De resterende 65 er udboret i ledfladen, og af disse er 18 udstøbt med bly, 7 har en afbrækket pind i udboringen, og 2 af knoglerne har muligvis været forsynet med en jernpind: udboringen er fyldt med rust, og de er tungere end de øvrige (men ikke så tunge som de, der er fyldt med bly).

Næsten alle de hele knogler vejer cirka 20 gram og er cirka 5½ cm lange, nogle

ganske få kraftige eksemplarer vejer cirka 30 gram og er cirka seks centimeter lange. De blyfyldte knogler varierer i vægt med et gennemsnit på 40 gram, dvs. der er cirka 20 gram bly i hver knogle. De to knogler med rust i udboringen vejer cirka ti gram mere end den skønnede vægt af knoglen.

Det er kun de 100 bearbejdede knogler, der med sikkerhed har været brugt til spil, men de 320 ubearbejdede tåknogler er et uforholdsmæssigt stort antal i forhold til de øvrige dyreknogler, der blev fundet ved udgravningen, så en del af dem (uvist hvor mange) må henregnes til spilleknogler og er ikke blot slagteaffald.

I litteraturen om byudgravninger har jeg kun fundet tåknoglerne omtalt to steder. Det drejer sig om udgravninger i Schleswig og Lübeck. I Schleswig har man fundet 116 udborede tåknogler i lag, der stammer fra det 11. til det 14. årh., og „nogle metalfyldte tåknogler“ i lag fra det 11. og 12. årh. To tredjedele af de 116 udborede tåknogler var helt eller delvis metalfyldte. For de helt udfyldte foreslår forfatteren, at de har været brugt som lod ved fiskeri, men tror ikke helt på sit forslag. Fundene fra Lübeck er behandlet af Manfred Gläser i en bog om legetøj fra arkæologiske udgravninger, og han har fundet frem til et billede fra 1500-tallet, som viser at knoglerne har været brugt til et keglespil, se fig. 12. Det samme spil er vist på Pieter Breu-

ghels maleri fra 1560 med børnelege, se fig. 14.

På begge billeder er fem knogler stillet op på række, og der ligger knogler ved siden af, som børnene har kastet for at ramme de fem stående knogler. På Breughels billede har det ene barn løftet hånden og gør sig klar til at kaste, og på begge billederne har børnene poser til deres knogler. Så der er altså tale om et andet keglespil end det, vi almindeligvis kender i dag - mest i den amerikanske variant bowling eller værtshusspillet keglebillard.

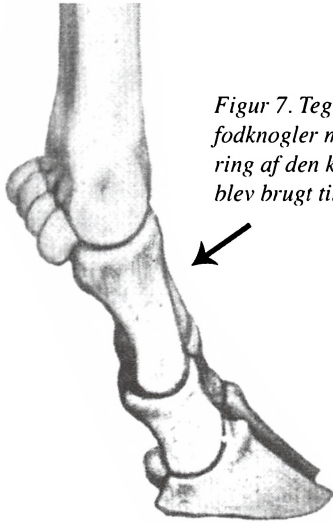
I Salmonsens Konversationsleksikon, bind XIII 1922, står der under keglespil: „Med én stor Kegle, Munken, og Kloder, Træstykker, som Kasteredskaber øves Spillet under Navnet Munkespil som en Leg.

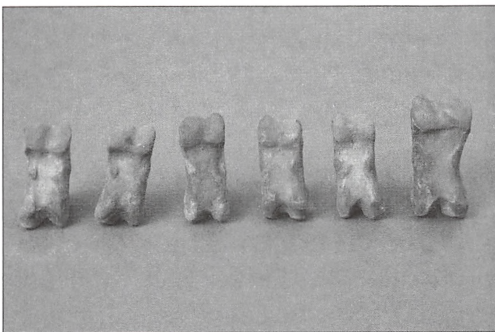
Figur 5. Beretningen om, at Knud den Store i året 1026 lod Ulf Jarl dræbe i kirken i Roskilde, findes i de fleste kilder fra tiden (bl.a. Saxo, Roskilde krøniken og Knytlinge saga), men det er kun i Snorres Heimskringla, at man finder historien om, at kongen og jarlen sidder ved et brætspil, og at kongen bliver vred, da han er ved at tabe spillet. Ingen af kilderne giver klare, overbevisende grunde til drabet, så derfor mener man i dag, at Snorres fortælling om brætspillet skal forstås som en anekdotisk forklaring. At et skænderi over et spil skulle føre til et mord, endda i kirken, forekommer overdrevet i dag. Når kongen følte sig truet af at tabe i spil, skyldtes det, at han (og derfor også de, der fik sagaen fortalt) tog det som et varsel om, at Ulf Jarl også truede Knud den Store i spillet om kongemagten. Tegning af Georg Tormer, samlebillede fra Kanaris cigaretter, Kanaris Verdenshistorie 1925.

Figur 6. De gennemborede knogler er „brumme-re“. De skal forsynes med en dobbelt snor, hvoraf den ene går gennem hullet. Når de to snore er snoet sammen, kan man ved at trække i snorene i en bestemt rytme få knoglen til at rotere med en brummende lyd. Jeg har selv som barn leget med en stor frakkeknop på den måde. Foto Bjarne Kleis.

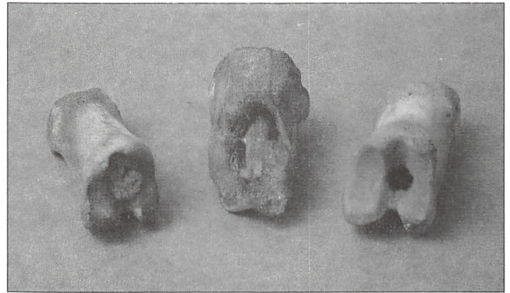
Figur 7. Tegning af koens fodknogler med markering af den knogle, der blev brugt til keglespillet.

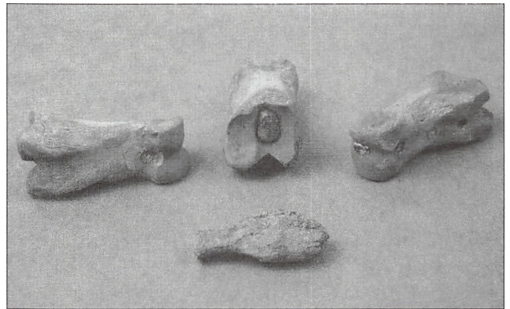
Figur 8. Fem almindelige knogler (vægt 20 gram, højde 50-55 mm) og en kraftig knogle (vægt 33 gram, længde 59 mm). Foto Bjarne Kleis.

Figur 9. Tre slebne knogler, til venstre slebet på tre sider (11 gram, 48 mm), i midten slebet på undersidenfronten og yderligere afrundet foroven og til højre slebet på undersidenfronten (15 gram, 56 mm). Foto Bjarne Kleis.

Figur 10. Fra venstre to knogler med afbrækket træpind, en almindelig (20 gram, 55 mm) og en kraftig (18 gram, 53 mm) ødelagt med to voldsomme hug, så man kan se pinden inde i knoglen. Den tredje knogle yderst til højre er blot udboret fra ledfladen (20 gram, 55 mm). Foto Bjarne Kleis.

Figur 11. Tre blyfyldte knogler, i midten en almindelig (38 gram, 50 mm), til venstre et eksemplar med hul i undersidenfront (39 gram, 53 mm) og til højre en knogle med tre huller i front og et hul i top (45 gram, 54 mm). Foran ligger en blyfyldning fra en nu forsvunden knogle, 40 gram, 40 mm lang, største diameter 16 mm. Foto Bjarne Kleis.

Figur 12. Gerard Horenbout: Kalenderbillede fra *Breviarium Mayer van den Bergh*, Cod. 946, Mayer van den Bergh Museum, Antwerpen.

Med ni Kegler øvedes Spillet i ældre Tider paa Vej ell. Mark, idet man kastede med en Trækølle, kaldet en Bossel ell. en Pindklo. Man spillede „Hjørnekegler“ og „Fire og tyve Kegler“. Om gammelt britisk Keglespil erfarer vi hos Strutt: Sports and Pastimes (London 1833), at opr. har Keglernes Antal næppe været fastsat. To gl. Billeder tyder herpaa, idet man paa det ene af dem spiller med seks, og paa det andet med otte Kegler. I begge Spil er Keglerne opstillede paa en ret Linie, og en af dem er større end de andre. Som Kasteredskab benyttes en Klode ell. en Stok“. Strutts billeder er vist på fig. 13.

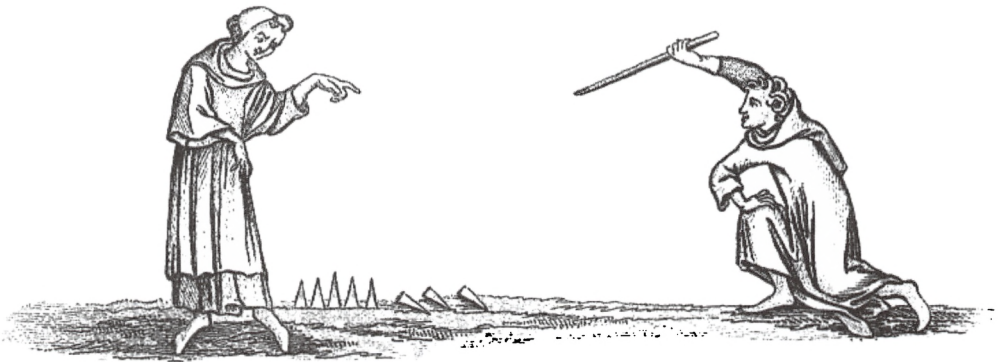
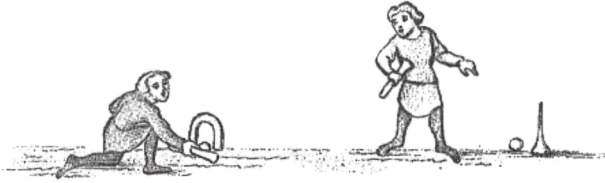
De tre figurer 12, 13 og 14 er nok det tætteste man kan komme på en forestilling om, hvordan der blev spillet kegler på Stegeborg i 1300-tallet, men kun så længe man ser på de tre fjerdedele af knoglerne/keglerne, der er uden bearbejdning. På kalenderbilledet, hvor man ser keglerne tydeligst, kan man ikke se nogen bearbejdning af knoglerne.

Næsten alle keglerne er skæve, og som nævnt er nogle så skæve, at de ikke kan stå på ledfladen, de må vel regnes som slagteaffald. På ingen af de slebne knogler er det ledflade/standfladen, der er slebet, men en eller flere af de lodrette sider. Hvis vi antager, at de slebne knogler også skal bru-

ges som kegler, så er der fire eller fem almindelige kegler for hver sleben kegle. Den slebne kegle kunne så være „kongen“; der sammen med fire almindelige kegler udgjorde det sæt på fem, som ses på de to billeder fra 1500-tallet.

For at komme med et forslag til, hvad de udborede og blyfyldte knogler kunne være brugt til, vil jeg tage udgangspunkt i, at figur 12 og 14 viser keglespillet i børneudgave. Sådan har det sikkert også været spillet af voksne, men voksne mænd, soldater kan have spillet på en anden måde, mest oplagt med en større kasteafstand. Det er lettere at kaste (og ramme) med en tung genstand end med en let, så længe det er så små genstande, som der her er tale om - det kunne forklare blyfyldningerne. Kun ganske få af de blyfyldte knogler kan stå, det tunge bly ligger forholdsvis højt i knoglen og gør den ustabil som kegle, og de blyfyldte knogler kan derfor ikke bruges til kegler.

Hvis man også inddrager figur 13 i sine overvejelser kan forestille sig, at de knogler, der har været forsynet med en pind, har været brugt som den klode eller stok, der omtales i citatet fra Salmonsens Konversationsleksikon. Det vil sige at de har været kastet i en vandret roterende bevægelse for at vælte så mange kegler som muligt.

Harles.

Figur 13. Illustration fra Strutt: Sports and Pastimes (udgaven fra 1903), der gengiver billeder fra to manuskripter fra 1300-tallet (Roy. Lib. No.2B VII og Mr. Douce's MS)

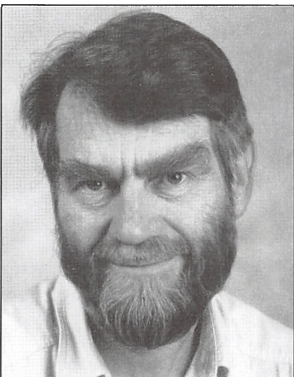
Arkæologisk litteratur

Manfred Gläser: Daz kint spilete und was fro, Lübeck 1995, p. 49-51.

Ausgrabungen in Schleswig 3: Ingrid Ulbricht: Die Verarbeitung von Knochen, Geweih und Horn, 1984, p. 62-63, 71 og tavlerne 47 og 85.

*Figur 14. Udsnit af Pieter Breughel:
Børnelege 1560, Kunsthistorisches Museum, Wien.*

Helge J. Kudahl, Vordingborg

Født 1938. Pensioneret gymnasielærer (fysik). Har udgivet bogen „Richts billeder og andre danske reklamesamlebilleder“ (2000) og skrevet en artikel om smykker og stormandsnetværk i romersk jernalder i Sydsjællands Museums årbog, Kulturhistoriske Studier 2004.

Jens Andersen i Skelby

Bonde og Rigsdagsmand

Jens Andersen blev født den 7. december 1822 i Lyngesogn, hvorfra familien flyttede til Skelby.

Som 18-årig mistede han sin far og blev bestyrer af gården for sin mor, til han blev gift i 1847 og overtog

det fulde ansvar. Han var en aktiv landmand og kom tidligt med i „Bondevennernes Arbejde“.

Han var kun 29 år, da han blev medlem af Sogneforstanderskabet og det førte til en politisk karriere.

I 1858 blev han valgt til Folketinget som repræsentant for Præstø Amts 3. valgkreds.

Jens Andersen døde i 1904, 82 år, men trods hans store indsats blev hans navn glemt. Indtil nu.

Af Svend B. Jørgensen

Den sidste bondegård i Skelby fik i 1977 nye bygninger ude på sine marker øst for byen. En halv snes år senere blev de gamle længer nedrevet og erstattet af en ny bebyggelse, som kommunen gav navnet „Møllerstræde“. Set fra bygaden „Buen“ kom de nye huse nemlig til at ligge bag ved den lagerbygning, som købmand Chr. Hansen lod opføre og som i en årrække også husede et mindre møl-leri, passet af firmaets ansatte eller familiemedlemmerne, men ingen rigtig møl-ler.

Der var nok ingen af Skelbys da-værende beboere, som vidste noget om, at et navn som f.eks. „Jens Andersens Vænge“ havde været mere passende. Det var gået helt i glemmebogen, at hér havde boet en bonde, der i en årrække var sine lokale stands-fællers repræsentant, først i Folketinget og senere i Landstinget.

Da bogen „Skelby og Gunderslev, træk af sognenes historie“ var udkommet i 1985, og nogle af forfatterne gik i gang med at samle stof til en fortsættelse, gjorde daværende stadsarkivar A. Strange Nielsen opmærksom på „Jens Andersen i Skelby“. Men først da jeg i 2003 var i gang med at samle oplysninger om samtlige gårde og huse i Skelby sogn og disses beboere, blev navnet Jens Andersen knyttet til en bestemt gård, matrikel nr. 4 i Skelby, og det viste sig, at der fandtes adskilligt materiale om manden, ikke mindst på arkivet i Næstved.

Gårdens historie

Denne gård hørte i 1600-tallet under Bavelse gods, og fra 1660 og fremefter kendes navnene på dens fæstere. Da Bavelses to gårde i Skelby i 1760 blev overdraget til Herlufsholm, havde denne gård siden 1688 haft en hartkornsværdi på 7 tdr. 2 skpr. 1 album. I 1777 overgik fæstet til Hans Ibsen, der oplevede flere

store ændringer i sin fæsteperiode. Han døde i 1812, men enken beholdt fæstet til 1815.

I 1781 foretoges et omfattende mageskifte mellem Herlufsholm, Gunderslevholm og Ravnstrup godser, der blandt andet betød, at Gunderslevholm fik rådighed over hele landsbyen Skelby. I den forbindelse blev samtlige involverede gårde og huse synet og vurderet. Hans Ibsens gård havde fire længer med i alt 51 fag. Stuelængen var god, men de øvrige temmelig ringe, og på et kort fra 1794 er vestlængen da også forsvundet. Gårdens besætning var på 2 vognheste, 5 plovbæster, 1 ko, 1 kvie, 1 stud, 3 kalve, 3 får og 7 svin. Når en sådan gård kun havde 1 ko - og ingen af de mageskiftede gårde havde mere end 4 - er der nok en sammenhæng med kvægpesten, der siden 1745 jævnlige havde hærgnet. Men beskaffenheden af gårdens mange jordlodder betegnedes også som mådelig overalt, så de nye driftsmetoder, der fremkom i de år, var endnu ikke nået til Skelby.

Der blev mulighed for ændring af dette, da godsejer C. A. v. Plessen efter mageskiftet kunne forberede en udskiftning af hele landsbymarken. I 1794 fik præstegård, degnegård og bøndergårde deres jorder samlet. Godsejeren fik i den forbindelse kongelig tilladelse til at nedlægge tre af byens otte gårde. Jorden fra disse skulle bruges til oprettelse af 15 lodder på 2-3 tdr. land til byens husmænd, og resten fordeles til de øvrige fem gårde. Gården, der senere blev matrikel nr. 4, fik sit jord-tilliggende med hartkornsværdien 9 tdr. 1 sk. 3 fjk. 2 17/20 album øst for byen, beliggende på begge sider af vejen til Trælløse.

Fra 1815 havde gården tre fæstere i kortere perioder frem til 1833, hvor Anders Jensen fra Lyngø overtog fæstet og flyttede ind på gården med sin kone

Dorthe Cathrine Hansdatter, en 23-årig datter Maren, samt en 11-årig søn Jens. Anders Jensen var da 56 år og hans kone 52 år. De fik dog først udstedt fæstebrev på gården i 1835.

Det ser ud til, at landbruget i Skelby sogn ikke havde nogen større fremgang i de første årtier efter fællesskabsdriftens ophør i 1794. I daværende sognepræst Niels Hees „Indberetning om Landvæsenets og Agerdyrkningens Tilstand i Skjelby Sogn“ fra 1824 findes ikke mange rosende ord om sognets landmænd.

Englandskrigen, statsbankerotten og den langvarige landbrugskrise havde medvirket til at hæmme udviklingen. Men når det gik langsomt med at indføre dyrkning af så nyttige afgrøder som kløver og kartofler, samt ærter og vikkedavre til staldfodring, hvis der var for lidt græs i sommertiden, må det skyldes, at der manglede unge, vågne landmænd, der turde gå foran med det nye. Den gode pastor Hee havde adskillige gode forslag til forbedring af både plantedyrkning og husdyravl. Men han havde ikke selv kunnet vise vejen som en duelig avlsbruger, mens adskillige andre af tidens præster var foregangsmænd.

Jens Andersens ungdomsår

Jens Andersen var født i Lyngesogn, Sorø Amt, den 7. december 1822. Da familien flyttede til Skelby, kom han til at gå i skole hos Peter Emil Abildgaard, der havde en lærereksamen fra Vesterborg seminarium og beskrives som en dygtig og interesseret lærer. Det har nok også fået betydning for den kvikke bondesøn, at lærer Abildgaard var en driftig landmand, der flere gange fik sine køer præmieret på Præstø Amts Landboforenings dyrskuer.

Da Anders Jensen døde i 1840, kunne hans 18-årige søn bestyre gården for sin

moder, indtil han i 1847 blev gift og selv overtog det fulde ansvar. Der blev dog først udstedt nyt fæstebrev på gården i 1853.

Folketællingerne i 1834, 1840 og 1845 viser, at familiens egne medlemmer har udført en stor del af arbejdet på gården, hjulpet af en enkelt tjenestekarl og nogle ukonfirmerede plejebørn, der i 1834 betegnedes som almisselemmer.

Den unge bonde får familie

På den tid var det almindeligt, at en gårdmandssøn blev gift med en datter fra en anden af sognets gårde. Men den unge Jens Andersen fandt sig en ægtefælle fra en helt anden landsdel, den jævnaldrende Anne Kirstine Pedersdatter Krogh, der var født i Bøstrup sogn på Langeland. Hun var i 1845 husbestyrerinde hos sin ugifte bror, gårdmand Rasmus Krogh i Rejnstrup i nabosognet Gunderslev. I Skelby sogns tilgangsliste kan læses, at hun i juli 1847 flyttede til Jens Andersens gård som „tjenestetyende“ Hans mor var sikkert ved at have brug for hjælp og afløsning, for den 37-årige datter Maren var i juni blevet gift med en jævnaldrende enkemand, gårdmand Jørgen Jensen i Agerup. Snart efter er de unge blevet trolovede, og den 23. oktober 1847 bliver de gift i Skelby Kirke. Som forlovere indskrives hendes broder, sognefoged Rasmus Krogh i Rejnstrup samt svogeren Jørgen Jensen.

I 1850 boede på gården Jens Andersen, hans kone Stine Krogh, som hun nok er blevet kaldt, deres lille datter, Methea Cathrine Jensen, født i januar 1849, den 68-årige aftægtskone Dorthe Cathrine Hansdatter, to tjenestepiger på 23 og 13 år samt fem tjenestekarle fra 30 til 16 år gamle.

I de følgende år kom yderligere seks børn til: Hanne Marie, født 1851; Anders Peder, født 1853; Hans Carl, født 1855;

Her lå Jens Andersens gård midt i Skelby

Frederik Christian, født 1858; Augusta Sophie, født 1860; og Maren, født 1864. Alle fik efternavnet Jensen.

En aktiv landmand

Ifølge folketællingerne havde Jens Andersen som yngre landmand mange folk på gården, i 1850 som nævnt fem karle og to piger, i 1855 seks karle og tre piger, og i 1860 tre karle og en voksen pige. Desuden har de største af børnene sikkert måttet hjælpe til, som det var almindeligt på den tid.

Når Jens Andersen havde så mange folk på sin gård, må det ses i sammenhæng med hans mange aktiviteter. Det kunne tænkes, at han skulle bruge arbejdskraft til produktion af nogle af den tids specialafgrøder. Det meddeles f.eks. i Næstved Avis i marts 1854, at han har nogle gode tønder såærter til salg. Måske har han haft lyst til og talent for handel, for i 1857 kan i avisen læses, at han har et par gode vogne med agestole til salg,

samt en del tømmer. Det stemmer godt med, at det i bogen „Rigsdagens Medlemmer“ omtales, at han foruden sit gårdbrug også drev handel med heste og køer. Dette har krævet medhjælp, men har også bragt ham i kontakt med mange andre landmænd på Næstvedegnen.

Allerede i 1849 og følgende år omtaler Næstved Avis, at han fik præmier for sine køer ved Præstø Amts Landboforenings dyrskuer. De gamle tiders forhold var ved at ændres. I 1840'erne gik fremskridtsvenlige landmænd, især på de større gårde på Øerne, i gang med at indføre fremmede, mere forædlede kvægracer til at forbedre produktionsevnen hos den lokale bestand af såkaldt „Økvæg“. Det har været nærliggende for Jens Andersen at bruge avlstyre fra Gunderslevholm. Her var den senere kammerråd J.B.H. Andersen forvalter fra 1843 og forpagter 1850-79. Han var i 1846 begyndt at indkøbe avlstdyr fra Angel i Sydslesvig og opbyggede på det grundlag „Gunderslev-

holmstammen“, som i de følgende tre årtier dominerede sjællandsk kvægavl både på dyrskuerne og ved salg af avlstyre. Det kan formodes, at Jens Andersen efter nogle år har haft en besætning af røde køer med anglerkvægets egenskaber, som senere indgik i den kvægrace, der fra 1878 blev kendt som „Rødt Dansk Malkekvæg“:

Jens Andersens offentlige virksomhed

Som ung var Jens Andersen nok ikke kun blevet optaget af at forbedre landbrugets produktion. Han kan også tidligt have været med i det arbejde, som „Bondevennernes Selskab“ udførte fra 1846 med henblik på at forbedre levevilkårene for hele bondestanden. Han har sikkert læst i bladet „Almuevennen“, der udkom fra 1842 med skomager J. A. Hansen som redaktør. Denne vendte sig energisk imod embedsmænds og godsejeres overgreb mod bondebefolkningen og fik som en af de ledende „bondevener“ stor indflydelse, både i den Grundlovgivende Forsamling 1848-49 og senere i Folketinget.

Når Jens Andersen hældede til disse anskuelser, kan det have medvirket til en vis modvilje mod den unge Skelby-bonde hos hans herskab, den meget dygtige og aktive, men noget reaktionære godsejer Carl Neergaard. Måske var det en grund til, at der ikke er blevet udstedt fæstebrev, samtidig med at Jens Andersen overtog driften af gården. En anden grund kan være, at moderen havde ret til at beholde fæstet, så længe hun levede. Hun synes dog at være flyttet fra gården, formentlig til datteren i Agerup, først i 1850'erne. Hun døde i 1858.

Som medlem af den Grundlovgivende Forsamling i 1849 var Carl Neergaard imod Grundloven, som efter hans opfattelse indeholdt alt for vidtgående frihedsrettigheder, især for bondestanden. Men

godsejeren døde allerede i 1850, så Jens Andersen fik sit fæstebrev i 1853, antagelig efter at moderen var flyttet.

I de nære sammenhænge blev Jens Andersen i 1851, kun 29 år gammel, medlem af Sogneforstanderskabet og var dets formand 1856-58. Han udførte også i mange år et hverv som taxationsmand for Landbygningernes Brandforsikring. Men han trak sig ud af det lokale selvstyre, da han i 1858 blev opstillet til folketingsvalget, og den 15. juni valgt i Næstved som repræsentant for Præstø Amts 3. valgkreds.

Som tilhænger af J. A. Hansens meget socialt bevidste politik fik Jens Andersen her 319 stemmer, mens kredsens hidtidige folketingsmand, Jens Jochumsen, som nærmest hældede til Tschjernings mere moderate linie, fik 227 stemmer.

Næstved Avis omtaler i oktober 1859, at Jens Andersen planlægger at fremkomme med forslag til Rigsdagen om bl.a. fæstegodsets overgang til fri ejendom, om tyendes aflønning på en heldigere måde (de fik ofte en del af lønnen i form af klæder, fremstillet på gården), om at embedsmændene skulle sættes på fast løn, og om forbedring i indsiddernes forhold.

Jens Andersen blev genvalgt 15. juni 1861 med et stemmetal på 680, samt 7. marts 1864, hvor han fik 588 stemmer. I „Skizzer af Folketingets medlemmer, 1863“ kaldes Jens Andersen for „Thingets Herkules“ og beskrives som høj, bredskuldret og kraftig bygget, ikke præget af slid, som andre bønder var det. Hans ydre præges af „milde øjne, af hvilke godmodigheden lyser“, samt af „sort hår og skæg, som mangan en modeherre må misunde ham!“ Han betegnes som en af „Venstres troeste mænd“, der dog kun sjældent taler i tinget, men i valgkampe har bevist sit kendskab til både lovgivningen og de valgte lovgive-

res arbejde. Omtalens slutord „Det, der endnu kan siges at mangle Andersen i klart at udtale sine tanker, er - rolighed“, skal måske henvise til et meget livligt temperament, som har skaffet Jens Andersen modstandere rundt i valgkredsen.

Forud for valget 7. juni 1864 bragte avisen forskellige kritiske indlæg mod Jens Andersen, og som modkandidat opstilledes en anden, højt respekteret fæstegård-mand, sognefoged Christen Christensen, Tybjerg. Da Jens Andersen før valget i sin godmodighed erklærede, at vælgerne frit skulle stemme på den, de ønskede, og endda udtalte sig anerkendende om sin modkandidats personlige egenskaber, blev Chr. Christensen valgt med 422 stemmer, mens Jens Andersen fik 323.

At han stadig var en respekteret mand, ses deraf, at han samme år valgtes til Rigsrådets Folketing og på ny i 1865. Rigsrådet var i 1854 blevet indført (ved en kongelig anordning udenom Juni-grundloven fra 1849) til at tage beslutninger om fælles anliggender for kongeriget Danmark og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg. Fra først af havde det 50 medlemmer, 18 valgt af Rigsdagen, 12 vagt af Slesvig og Holstens Stænderforsamlinger samt 20 valgt af kongen. Men ved November-forfatningen af 1863, den som udløste 1864-krigen, ændredes Rigsrådet til en lovgivende forsamling for Danmark (og Slesvig, som dog blev afstået). Det bestod af både Landsting og Folketing, valgt direkte med begrænset valgret. Rigsrådet virkede indtil 1866 og havde nok betydelig indflydelse på den „Reviderede Grundlov af 1866“.

Selvom Jens Andersen ikke var glad for dennes begrænsninger af friheden i forhold til Grundloven fra 1849, lod han sig dog i juni 1866 vælge til Landstinget for 3. kreds (Sorø og Præstø amter).

Denne post bevarede han indtil 1. oktober 1878. Ved opstillinger i 1878 og 1881 opnåede han ikke valg.

I 1867 blev han skattekommissær for en række sognekommuner på egnen, og i 1868-79 var han medlem af Skelby sogneråd og var formand indtil 1876.

Landstinget havde færre mødedage end Folketinget, så Jens Andersen havde fået mere tid til sin gård og til at virke i de lokale sammenhænge.

Jens Andersen som ældre

Med sit åbne og socialt bevidste sind har Jens Andersen næppe følt sig rigtig hjemme i Præstø Amts Landboforening, der var mest præget af de større landbrug. I 1862 var han derfor med til at stifte „Landboforening for mindre Jordbrugere i Præstø og tilgrænsende Amter“. Ligeledes var han i 1871 med til at stifte en Haglskadeforsikring for det samme område. Som praktisk landmand bevarede han sin interesse for husdyravl, og var i 1862-73 formand for en hesteavlforening for Skelby og flere sogne. Fra 1863 har han jævnlig averteret med, at egnens landmænd kunne bringe deres følhopper til den hingst fra Frederiksborgstutteriet, som han havde opstaldet på sin gård. Han har derved været med til at forbedre den lokale hestebestand, som var af meget varierende udseende og kvalitet. Selv om de danske kongers engang så berømte stutteri oplevede konstant nedgang i 1800-tallet og ophørte helt i 1876, har arveanlæg fra sådanne udstationerede avls-hingste dannet grundlag for de frederiksborgheste, der op igennem den første halvdel af 1900-tallet var højt værdsat, også af mange landmænd i Susålandet. Jens Andersen nævnes også som formand for „Livsforsikrings-selskabet for Heste i Skelby og tilgrænsende Sogne“.

I de 20 år med lange ophold som rigsdagsmand i København har Jens Ander-

sen haft mindre tid til at interessere sig for kvægavlssarbejdet. I 1870'erne sætter han dog stadig både unge køer og tyre til salg i Næstved Tidende. Men hans kone kan have taget af kvægholdet i det daglige og har måske også haft et mejeri på gården, hvor døtrene så har lært mejeribrug. De tre yngste blev alle gift med mejerister, og Hanne Marie betegnes ved sin vielse som meyerske. Sådanne gårdmejerier, der også behandlede mælk fra nabogårde, var ikke ualmindelige før andelsmejeriernes tid, og det er påfaldende, at der aldrig blev oprettet et andelsmejeri i Skelby sogn.

Landmændene i de fem landsbyer har op igennem 1900-tallet ladet deres mælk levere til mejerierne i nabosognene.

Det må ses som et udtryk for Jens Andersens hjælpsomhed, at han påtog sig at være dommer for får og svin og selv udstillede dyr fra sit fårehold, da den nye landboforening begyndte at holde dyrskuer.

Jens Andersen købte i 1875 gården til selveje og drev den endnu 10 år. Selv om han mistede pladsen i Landstinget, har han nydt tillid og agtelse i sit lokale område. Han ses således at være indskrevet som forlover i kirkebogen, ikke blot for sine egne børn, men også når en af parterne var tilflyttet fra et fjernere sted i landet.

Lidt om Jens Andersens børn

Det er ikke lykkedes at finde oplysninger om den ældste datter Methea Cathrine og sønnerne Anders Peder og Frederik Christian. Sønnen Hans Carl døde som 22-årig på Kommunehospitalet i København. De tre yngre døtre blev alle ægteviet i Skelby Kirke. Hanne Marie, der var meyerske, blev i 1876 gift med mejeriejer Hans Ferdinandsen, Thurup. Augusta Sophie blev i 1882 gift med mejeribestyrer Lars Kristian Jensen, Raadegaard.

Den yngste, Maren, blev i 1885 gift med mejerist Jens Peder Hansen, født i Stenmagle, og de overtog derefter gården, som de førte videre indtil 1914, da den blev solgt ud af familien. De havde da måttet forny bygningerne efter ildebrand.

Det ældre ægtepar flyttede til Næstved, hvor Jens Andersen fik et tillidshverv som retsvidne. Stine døde i 1897 og Jens Andersen i 1904, 82 år gammel. Begge blev begravet på kirkegården i Skelby, kun et par hundrede meter fra den gård, hvor de igennem mange år havde haft et virksomt liv. Alligevel kunne det let være gået efter det gamle ord: „Om hundrede år er alting glemmt“. - Men en dygtig lokalhistoriker nåede at sige et par ord i rette tid, så vi nu kan sige med H.C. Andersen: „Gemt er ikke glemmt“.

Kilder:

„Rigsdagens Medlemmer gennem hundrede år, 1848-1948“ v. E. og V. Elberling, Kbhvn. 1949.

Skelby sogns kirkebøger.

Folketællingene i Skelby og Gunderslev sogne siden 1787.

Gunderslevholms fæsteprotokoller siden 1729, i Gunderslevholms arkiv.

Papirer vedr. Magelæg i 1781, i Gunderslevholms arkiv.

Oplysninger fra arkivalier i Næsbyholm-Bavelse godsarkiv.

L. Hansen Larsen: „Håndbog i Kvægets Avl, Fodring og Pleje“, 1942.

Gyldendals og Politikens Danmarks-historie, bind 10 og 11, 1990.

Oplysninger fra Næstved Avis og Næstved Tidende, Næstved Lokalhistoriske Arkiv.

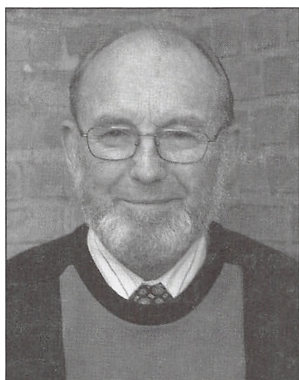
R. D. Lind: „Skelby sogn for 100 år siden. Beretning om Landbrugets Tilstand“; (udfra N. Hee's indberetning 1824). Historisk Samfund for Præstø Amt, Årbog VIII, 1919.

Gyldendals Leksikon, 1978, bind 8, s. 143.

Skizzer af Folketingets medlemmer, 1863, side 6-7.

J. V. Christensen: Tider og skikkelser i Midtsjællands Historie, Bind IV, s. 117.

„Tiden“ 1913-14, s. 511.

Svend B. Jørgensen

Født 1936. Realeksamen 1952.

Uddannet på gårde, Tune Landboskole samt Landbohøjskolen. Landbrugskandidat 1960. Konsulentarbejde og undervisning i husdyrbrug 1960-1975.

Tillige stud. theol. ved Københavns Universitet 1967-1975.

Sognepræst i Skelby og Gunderslevholm 1975-2000.

I styrelsen for Historisk Samfund for Præstø Amt siden 1990.

Medforfatter til „Skelby og Gunderslev - træk af sognenes historie, bind I - II - III“:

Tivoli i Næstved

En borgerdame fortæller
glimt fra Næstveds
historie i 1850'erne.

Af Nils Hartmann

Min historie begynder den dag, da det blev besluttet, at vores ældste datter Rikke skulle giftes med købmand Grønvolds søn fra Præstø. Vi var i begyndelsen af sommeren 1853. Helt nøjagtigt var det onsdag den 6. juli, årsdagen for slaget ved Fredericia. På den dag var der stor fest her i Næstved. Ikke fordi Rikkens bryllup var blevet bestemt. Nej, det var noget Bonnesen arrangerede. Han havde jo lavet det her Tivoli i haven neden for sin restauration på Sankt Peders Kirkeplads og ude på Øen. Ja, det var naturligvis ikke så stort og flot som Georg Carstensens Tivoli i København. Men et Tivoli med musik og dans og gøgl, det var det. Bonnesens Tivoli ved Susåen.

Jeg vil gerne fortælle om det, der skete den dag. For vi var der jo med hele familien. Men først må jeg lige berette lidt om mig selv. Om dagligdagen her i købmandsgården. Og om Christian selvfølgelig. Han er jeg gift med, og han er far til vores børn.

Mit navn er Fanny. Jeg blev født i året 1808 i Købmagergade, hvor min far havde sit værksted og sin butik. Christian og jeg voksede op sammen. Han var købmandens søn fra Riddergade, og vi havde været legekammerater så længe, jeg kan huske tilbage.

Jeg gik i Sankt Peders Sogns Skole på Kirkepladsen fra jeg var syv og til jeg blev konfirmeret. Skoletiden gik mest med at remse salmevers og skrive skønskrift. Vores lærer viste os altid, hvordan man dypede pennen, strøg den af og tegnede bogstaverne. Men den slags bliver man træt af i længden. Så var det bedre, når han stillede spørgsmål. Det kunne jeg godt lide. Især når han spurgte os om noget fra historien. Om kongernes årstal. Om de store slag, Danmark havde udkæmpet og den slags.

- Den, som svarer rigtigt, må have lov til at gå ud, sagde han, når han var i godt humør.

Der var ikke noget, vi hellere ville. En tur ned til åen og ud på Fiskerholmen, dér hvor Bonnesen senere fik sit Tivoli, det elskede vi.

Christian hørte til i Sankt Mortens Sogn, så han gik i skolen i Østergade. Han havde lidt besvær med at læse, for han stammede jo også dengang. Men ellers var han god nok, Christian. Det var ligesom vi altid havde hørt sammen. Så Christian forlovet med en anden. Det kunne jeg ikke forestille mig. Skulle han giftes, skulle det være mig! Og i maj 1826 stod vores bryllup i Sankt Peder. Jeg var bare atten år.

På det tidspunkt var Christian netop færdig med sin læretid. Han skulle jo overtage købmandsgården efter sin far. Og jeg selv?

Ja, arbejdet for andre det har jeg jo aldrig. Men seks børn har jeg bragt til verden. Fire piger og to drenge. Den yngste var Fritz. Han blev født i 1847 og var en efternøler. Året efter kom krigen. Vi havde troet, at den var langt borte. Men det var den slet ikke. Prøjsernes soldater marcherede ind i Danmark. Op gennem Jylland gik de, til danskerne endelig fik standset dem ved Fredericia.

Jeg har altid haft dygtige piger til at hjælpe i køkkenet og i huset. Mens børnene var små, havde vi tre piger, og så Alma selvfølgelig. Hende er jeg nødt til at fortælle jer om, for hun er blevet som en del af familien.

Alma er enke og på min egen alder. Hendes mand døde for mange år siden. Da havde hun tre små børn, men de fik kighoste og døde vinteren efter. Almas mand havde været kusk her i købmandsgården, så vi tog os af hende.

Alma har vugget og båret alle børnene, fra de var små. Hun tager sig af vasketøjet, og så er hun flink til at sy.

En gang om ugen tænder Alma op i den store gruekedel i vaskehuset. Ja, når Alma vasker, så buldrer ilden. Der står en sky af damp op, når hun løfter låget og rører

rundt i vaskegryden. Somme tider emmer det, så hun nærmest ligner et spøgelse med de grå hårtjavser hængende ned i panden. Når tøjet har kogt længe nok, løfter hun det over i det store trækar. Så skrubber hun hvert eneste stykke hårdt mod det rillede vaskebræt. Og bagefter bliver det skyllet mindst tre gange. Om sommeren går hun gerne ned og skyller tøjet i åen. Ellers bruger hun karret i gården. Bagefter skal tøjet vrides. At vride tøj i hånden er hårdt, selv for en med så stærke arme som Alma. Så for hende var det en velsignelse, da vi fik den nye vridemaskine.

Sådan en gang storvask tager hele dagen. Tøjet skal jo også hænges til tørre i haven. Det skal tages ned og lægges sammen. Når Alma er færdig med det hele, kommer hun ind i køkkenet og får en bid brød og en ekstra kaffetår. Så hælder hun forsigtigt den varme kaffe op i sin underskål og puster på den, så den kan køle lidt af. Hun kommer ikke sukker i. Næ, sukkerkalden gemmer Alma inde i munden, mens hun drikker kaffen.

Det tøj, der skal stryges, tager Alma med hjem. Nu kører gårdskarlen det altid hen til hendes lille hus i Møllegade på kærren. Sådan er det blevet efter dengang, hvor hun væltede med hele herligheden. Ja, den historie bliver jeg også nødt til lige at fortælle.

For et par år siden havde Alma som sædvanlig pakket strygetøjet ned i en balje og ville køre det hjem på sin lille trækvogn. Men henne i Vinhusgade kom en glubsk hund hende i møde. Alma blev skræmt fra vid og sans, hun slap vognen og løb ind i en port. Men den lille vogn fortsatte ned ad gaden og væltede med et brag. Flipper, skjorter, natkjoler og mit fine silkeundertøj fløj som engle gennem luften og landede nede i sølet. Den dag var det ikke let at være Alma. Hun måtte samle det hele op og tilbage og vaske det én gang til.

Christian, min mand? Ja, han er et gemtligt og godhjertet menneske, der egentlig har sin plads på kontoret. Men duften af hans glødende cigar svæver overalt i huset, for han sidder jo aldrig stille. Snart er han i butikken. Så ude på lageret. Eller nede i kælderen. Der er meget at se til for en stor købmand. På havnen kommer han naturligvis hver dag. Han må jo se til, at skibene bliver lastet og losset, som de skal.

Og så har Christian jo alle sine foreninger. Han sidder i Borgerforeningens bestyrelse. Ja, jeg siger bare: De holder de skønneste baller her i byen. Forskønnelsesforeningen tager også en del af hans tid. Se blot den fine spadseresti, de har fået anlagt med allétræer op over Sandbakken. Og så er der naturligvis Det Borgerlige Fugleskydningsselskab med alle de festlige ritualer, men det er jo kun for mændene.

Mig selv? Ja, jeg svæver over vandene, hvis man kan sige det på den måde. Om eftermiddagen sidder jeg gerne her ved vinduet og kigger i gadespejlet. Man må jo følge med i, hvad der sker på gaden. Og så læser jeg lidt indimellem. Det er bøger fra Læseselskabet, og dem er jeg som regel glad for. Dickens især - ham den nye englænder - han skriver nogle dejlige bøger.

Når jeg er træt af at læse, plejer jeg at ringe med klokken her. Så kommer en af pigerne springende fra køkkenet. Jeg beder hende gerne bringe mig en bakke med kaffe og lidt hjemmebagt. Ellers et glas hindbærsaft, hvis jeg er tørstig.

Ofte går jeg en tur bagefter ad den smukke promenade ud mod Herlufsholm. Så må jeg ringe med klokken igen, så pigen kan komme med frakken. Og Don Juan, det er vores gravhund. Ja, han skal jo have knapet dæknet på. Snor behøver han ikke længere, for han er blevet gammel og tyk og løber ingen steder.

Undskyld, at jeg snakker sådan. Jeg glemmer jo helt, at jeg skulle fortælle jer om den store festdag i 1853.

Med kongelig allernaadigst Tilladelse

giver den stærke Mand,

F. C. W. Schenstrøm,

tilligemed

Acrobaten Jean,

i Hr. Bonnesens Have Torøsdagen den 14de og

Fredagen den 15de Juli

en stor udmærket Forestilling

i 5 Afdelinger

hvor de vansteligste og skønneste Productioner blive at forevise efter Musikens Takt.

Tillige udføres især ifølge Lege og Non plus ultra i Ballanceerkonsten.

Isblant andet:

Den comiske og morsomme herkuliste Landtrækning,

hvorved Kunstneren vil komme til at strides med en af Byens stærkeste Mænd.

Præmie 10 Rbd.

Indgangen aabnes Kl. 6. Begyndelsen steer Kl. 7. Billetter 1 Mk. Bern der Halve. Sidste Forestilling Søndag den 17de Juli.

I slutningen af juli 1853 optrådte "den stærke mand" F. C. W. Schenstrøm sammen med sin familie og akrobaten Jean i Bonnesens Tivoli. Annoncen fra Næstved Avis giver et indtryk af de mangeartede kunststykker.

Javist, javist! Det var den 6. juli og en rigtig varm sommerdag. Vi var tidligt på benene. Der var nok at se til, alle børnene fór rundt om benene på mig. Byrådet havde jo givet skolen en fridag, så der var travlhed lige fra morgenstunden. De mindste hujede og jublede af glæde.

- Fridag! råbte de i vilden sky.

Men lille Fritz hylede og skreg, da pigen ville vaske hans ører.

- Hvad for noget? sagde jeg. - Du vil vel ikke være familiens sorte får, Fritz?

Alma og kokkepigen kom løbende. De giggede forskrækkede ind i barnekamme-

ret og troede, der var en ulykke på færde. Men så snart de så Fritz' glade åsyn, blev de beroligede igen. Tænk, drengen lo mig lige op i ansigtet. Han tænkte vel på fårene, han havde set gå nede i engen ved åen. Om de var sorte eller hvide betød ingenting for ham. Han syntes bare, det lød så morsomt, det, jeg havde sagt. Men skælde ham ud, det gjorde jeg ikke, for hvem kunne være vred på sådan en dag?

Først var vi til gudstjeneste i Sankt Peder. Så hjem til omklædning og en hurtig kop kaffe. Præcis klokken 10 drog vi af sted i vores fineste puds ned til Bonnesens

Købmagergade set mod Sct. Peders Kirke i slutningen af 1890'erne. Foto: Christensen & Co. Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv.

Have. Selv var jeg klædt som en dronning i mørkerød silkekjole, der struttede af blonder og flæser - og med perlebånd rundt om mit hår. Vores fire yngste var i prinse- og prinsessekostumer, som Alma havde syet. Pigernes gule proptrækkerkrøller var bundet op med hvide silkebånd. Og de havde flettet rødhvide kurve, som var fyldt med hjemmelavet konfekt og små, søde jordbær. Jeg behøver vist ikke at sige, at alle var i højt humør.

Overalt i byen blev der flaget fra husene. Som der dog blev bukket og nejtet hele vejen. Min røde kjole gjorde lykke, det kunne jeg straks se.

Festen havde været annonceret i Næstved Avis, så der var allerede ankommet mange velklædte borgere, da vi skridtede ind. Og jeg må sige, at restauratør Bonnesen levede op til sit gode ry. Haven var forvandlet til et sandt paradys med blomster og kulørte flag. Bænkene var stillet op på

rækker og dækket med hvidt linned. Og på festtribunen i pavillonen stod musikdirektør Bjørup klar med sit store orkester.

Al den herlighed! Den var slet ikke til at få øjnene fra. Og det blev en dejlig koncert, det skal jeg love for. Jeg ville ønske, I kunne have været der. Tonerne fra de smukke melodier klang under træerne. Herrerne drak punch, og vi andre fik jordbærsaft, mens vi sad og lyttede. Men drenge var selvfølgelig utålmodige. De orkede ikke at høre på musikken ret længe. Sådan er drenge jo. Der var så meget, de måtte kigge på i det nye Tivoli. Pludselig ville de absolut ned at prøve robådene. Så jeg gav dem hver et par skilling og lod dem løbe.

Ingen kan lytte til musik i evighed, heller ikke voksne, og til sidst blev vi sultne.
- Nu går vi, sagde Christian og rejste sig.
- Der er meget vi skal nå i dag. Vi kommer tilbage igen til dansen og fyrværkeriet.

Så gik vi hjem for at spise middag. Det skulle være fint på en dag som denne. Det havde jeg bestemt, selv om Bonnesen i dagens anledning averterede med de fineste retter: sprængt and med rødkål, dyresteg og skinke. Men jeg ville have kalveryg med gemyse, og dagen før havde slagteren leveret den flotteste steg, jeg længe havde set. Der var mad nok til mange. Præstens og apotekerens var inviteret, og naturligvis købmand Grønvolds fra Præstø, Rikkens kommende svigerforældre. Jeg havde selv skrevet indbydelserne på fine kort med guldkant.

Så snart fadene blev båret ind, satte herrene i med en hyldestsang. Det var kun dem, der kendte teksten, så vi andre forholdt os tavse. Bagefter blev der skålet for sejren ved Fredericia og for det unge par.

Efter stegen var der nyplukkede jordbær med fløde, og kokkepigen havde bagt kager. Sandkage, drømme og små chokoladebrød. Selv havde jeg fundet på noget aldeles nyt. Eller rettere sagt, det var baronessen på Gavnø, der havde fortalt mig om det. Hun havde jo været i Frankrig om foråret. Drømmene var stænket med rosenvand! Ja, jeg siger bare, der bredte sig en duft over bordet.

Ingen af damerne forstod, hvordan de små kager kunne smage af parfume. Til sidst kunne jeg ikke mere vogte min tunge og måtte fortælle hele historien.

Efter kaffen gik mændene ind i herreværelset. Her stod rygebordet med cigarerne. Og her var spillebordet, så de kunne få sig en l'hombre.

Solen blussede. Det var blevet varmt, så vi damer satte os i skyggen på verandaen og passiarede. Den eftermiddag lod vi børnene gøre, hvad de ville. De gik i Bonnesens Tivoli og kom først tilbage igen hen under aften, da fadene med snitter blev båret frem. Så var mændene også blevet færdige med kortspillet og kom ind og sluttede sig til os i havestuen.

Lige før den røde sol sænkede sig, drog vi igen af sted til Bonnesens Have i samlet flok. Nu lyste de kulørte lamper. Dansen var netop begyndt i pavillonen. Sikke en stemning, der var.

Mens vi voksne trådte dansen, fik børnene hver 8 skilling. Og de blev naturligvis ellevilde. Pigerne ville absolut prøve den nye kastegyng. Men da hver gyngetur kostede fire skilling, kom de jo snart løbende og bad om flere penge. Drengene løb til gengæld hen til det nye skydeapparat, som blev kaldt fuglekastning. Det var jo bare for løjer, så vi lod dem more sig. Her kostede hvert skud kun 2 skilling, og ramte de plet, var det gratis.

Tiden går hurtigt, når man danser. Efter en sidste vals standsede musikken, og så lød råbene:

- Fyrværkeri! Fyrværkeri! Om et øjeblik tændes fyrværkeriet på øen Als!

Det navn havde Bonnesen givet sin ø for at mindes begivenhederne under Treårskrigen.

Jeg skyndte mig at finde pigerne, og så stillede vi os på åbredden længst nede ved det blanke vand. Christian fik fat i drenge og gik med dem helt ud på Øen.

Snart steg den første raket op på den klare nattehimmel. Der gik kun et øjeblik, så eksploderede den med et brag i et stort, hvidt glimt. Lidt efter tændtes en lysende kaskade af ildgnister ude på Øen, og der blev afsendt en hel byge af raketter. Det var, som om det lynede og tordnede over vore hoveder.

Krudtrøgen lå som en dyne over åen. Den lugtede så skarpt, at jeg blev helt omtumlet. Det snurrede i mit hoved, og så pludselig blev kanonen skudt af. Ja, jeg siger, det var et brag, der kunne høres viden om. Folk lo og klappede og satte i med kongesangen. Men ikke jeg. Jeg blev bare så frygtelig nervøs. Og tænk, Christian, der stod lige ved siden af kanonen, han blev så forskrækket, at han snublede. Hatten røg i

vandet. Det kunne gå an. Det værste var, at hans tænder var borte, da han kom op igen.
- Fanny! Fanny! Kom og hjælp mig med at lede! råbte han.

Børnene krøb omkring på jorden og søgte. Selv Bonnesen kom løbende til og hjalp med at lede. Men tænderne, de var og blev væk. Var de mon havnet ude i åen?
- Livet må gå ... videre, stammede Christian.

- Vi sender folkene herved i morgen, når det er lyst, så må de prøve at finde dem, sagde jeg og gik.

Men Christians tænder fandt vi aldrig. Han måtte have sig nogle nye.

Nu sidder jeg så her ved vinduet. Årene er gået. Børnene er godt i vej, og meget er sket siden den store festdag i Bonnesens Tivoli. Rikke og hendes mand er rejst til Amerika. Hun lovede mig at skrive om det, der sker der borte i det store land. Men endnu venter jeg på hendes første brev. Måske det kommer med posten til aften.

Monolog oplæst på Næstved Museum i forbindelse med Kulturugen 2005.

Kildemateriale:

Otto Smith: Næstved 1135-1935. E.L. Demuths Bogtrykkeri, 1935.

Svend Arnholtz: Tivoli i Næstved. Et tidsbillede fra midten af det forrige århundrede. Historisk Samfund for Præstø Amt, Årbog 1958.

Nils Hartmann

F. 1941, opvokset i Præstø.

Seminarieuddannet fra Vordingborg Statsseminarium. Lærer og skolekonsulent 1968-1985, siden forfatter på fuld tid.

Har bl.a. skrevet en række historiske børnebøger samt „Børnenes Danmarkshistorie“ og „Børnenes Verdenshistorie“:

Oplysninger om forfatterskabet på hjemmesiden www.nilshartmann.dk

Medlem af bestyrelsen for Historisk Samfund for Præstø Amt og redaktør af årbogen 1975-1988.

Årsberetning

Ved formanden, Allis Bro

Den 15. november åbnede Lise og Christian Benchard, Højstrup, gæstfrit deres hjem for præsentationen af Historisk Samfunds årbog 2005. Det blev en hyggelig eftermiddag, hvor flere af forfatterne til årbogens artikler deltog.

Årsmødet med generalforsamling afholdtes i Holtug forsamlingshus. Foredraget blev holdt af Gina Øbakke, der fortalte og viste lysbilleder fra sin 800 km lange pilgrimsvandring i Spanien.

Efter 24 år som styrelsesmedlem ønskede Knud Skovbæk ikke genvalg. Nyvalgt blev Jens Hallqvist, Lundby. Tak til Knud Skovbæk for mange års arbejde og velkommen til Jens Hallqvist.

Kun en måned efter udsendelsen af programmet var alt optaget til forårsturen.

Hvordan den forløb, har en af deltagerne beskrevet.

Esrum Kloster var det første mål for sommerudflugten, der fandt sted den 17. juni. Det smådryppede, da bussen kørte fra Ørslev, hvor de første medlemmer steg på. De øvrige af deltagerne blev taget op i Tappernøje, Fakse og i Næstved. Inden bussen kørte fra Næstved, skinnede solen.

Mellem Ringsted og Roskilde fortalte turlederen, Jens Bjerre Tybjerg, om de ni modstandsfolk, der blev henrettet af Gestapo natten mellem den 7. og 8. august 1944. „Skudt under flugtforsøg“ som det hed. Der er ved vejen rejst en mindesten for de ni. Der blev gjort holdt ved Glim Kirke for at få strakt ben, inden turen gik videre direkte til Esrum Kloster.

Kasserer Henning Nielsen og fru Gudrun tager imod i Kalvehave.

Her blev vi modtaget af Peter Kalko, medlem af Esrum Klosters Venner, hvis medlemmer står for rundvisninger på klostret. Det blev til en grundig rundvisning med beretning om klostrets funktion fra indvielsen i 1151 til 1997, da det efter en omfattende restaurering blev åbnet for publikum. Et af de spændende indslag var en gennemgang af den model af klostret, der virkelig viser den imponerende størrelse hele klosterbyggeriet udgjorde.

På den korte køretur fra Esrum Kloster til Rudolph Tegners Museum ved Dronningmølle fortalte turlederen om billedhuggeren Rudolphs Tegners liv. Han blev ikke anerkendt for sin kunst af sin samtid. Det er faktisk først op i 1990'erne danske kunstkritikere fik øjnene op for hans monumentale værker, hvoraf „Mod Lyset“, der i 1910 blev opstillet ved Rigs-hospitalet til minde om Niels Finsen, er det mest kendte.

En pause på gårdspladsen på Rungstedlund.

Både hans egen familie og svigerfamilien var meget velhavende, og det satte ham i stand til at købe i alt 30 tdr. land i det særprægede landskab, der hedder Rusland. Og her opførte han i 1924 sit eget museum, vist nok Danmarks første store betonbygning, skabt af betonpioneren, ingeniør Ernst Ishøy. Museet rummer en række af

Peter Kalko fortalte engageret om Esrum Kloster.

Tegners store skulpturer og mange portrætter. Og ude i lyngbakkerne står en række store skulpturer. Rudolph Tegner blev født i 1873, og han døde i 1950.

De medbragte madpakker blev indtaget i det lille traktørsted, der ligger ved museet.

Turen gik videre til Rungstedlund, der nu rummer mindestuer for Karen Blixen. Hun blev født på ejendommen i 1885. Efter mange år i udlandet vendte hun tilbage til Rungstedlund, hvor hun døde i 1962. Adskillige af deltagerne gik en tur i parken, hvor Karen Blixen ligger begravet, inden hjemturen med Ørslev Turistfart.

Høstmødet den 2. september havde 66 deltagere. Det var, hvad der var plads til på færgen, men flere stod på venteliste. Vi mødtes i det fineste septembervejr på havnen i Kalvehave. To tidligere medarbejdere samt den nuværende forskningschef tog imod. Vi fik fortalt om Lindholms historie som forskningscenter fra staten købte øen

i 1925 og til i dag. Derefter en fin sejltur til selve øen, hvor vi i to grupper gik rundt og fik forklaret, hvad de mange bygninger har været brugt til, og hvordan forholdene var, da Lindholm med 147 beboere udgjorde et samfund for sig selv. Der blev i mange år fremstillet vaccine mod mund- og klovsyge. I dag fremstilles der ikke vaccine, men Lindholm er et internationalt anerkendt forskningscenter i forbindelse virusfremkaldte sygdomme hos husdyr.

Byger, der kom og gik, prægede lørdag den 7. oktober, da Historisk Samfund havde efterårstur til oldtidshøjene ved Strids Mølle ved Susåen. Men heldet var med os 29, som deltog i turen. Solen skinnede over den stride blæst, der undertiden gjorde det vanskeligt at høre arkæolog, museumsinspektør Svend Illum Hansen, Nationalmuseet. Han ledede i sommeren 2005 udgravningen af højene vest for åen.

Siddende på den store dæksten fortalte Svend Illum Hansen om jættestuer og dysser.

Vi begyndte ved en runddysse nord for Fuglebjergvej. Svend Illum Hansen fortalte, at jægerne var kommet til egnen lige efter den sidste istid. For 6.000 år siden blev de bofaste og begyndte at dyrke jorden, sikkert af nød, fordi befolkningen voksede i antal. De dannede landsbyer og ernærede sig ved ager- og kvægbrug, fiskeri og jagt.

Derfra over på sydsiden af vejen, hvor der ligger en langdysse, en begravelsesplads, der har været anvendt gennem mere end 1.000 år. Datidens mennesker har lignet os meget. Mændene havde en gennemsnitshøjde på 172 cm, kvinderne 164 cm, og de opnåede en levealder på 50-60 år.

Vest for åen så vi langdysse og jættestuen, der i fjor blev gravet ud og bygget op igen. Jættestuen har to gange været udsat for røveri, i middelalderen og i begyndelsen af 1800-tallet. Røverne fik dog ikke det hele med. Der blev bl.a. fundet et lille hængekar fra tragtbægeret. Jættestuen er så stor, at den kunne rumme de fleste af os. Svend Illum Hansen havde medbragt elektrisk lys.

Efter 1½ times spændende fortælling på åstedet kørte vi til Skelby Præstegård, hvor et herligt kaffebord stod dækket i „Stalden“. Undervejs gennem boller og kringler besvarede Svend Illum Hansen flere spørgsmål om jættestuer, langdysser og runddysser. Derefter tog fhv. sognepræst Svend B. Jørgensen over og fortalte om Gunderslevholm og Skelby kirker, der ligger på hver sin side af Susåen med en afstand i luftlinie på kun 600 meter. Dagen sluttede i Skelby Kirke, som Svend B. Jørgensen fortalte indgående om.

Hjemturen foregik i silende regn.

Vi er glade for den store tilslutning, der har været til foreningens arrangementer og håber, at det også kommer til at gælde i det kommende år. Hermed en opfordring til at læse programmet, sætte kryds i kalenderen og sende tilmeldinger i god tid.

Forårsturen til Rügen

25.-28. maj 2006

Den 25. maj drog 45 forventningsfulde deltagere i Historisk Samfunds forårstur af sted med kurs mod Rügen via Gedser-Rostock. Der var mange andre, der havde valgt at benytte denne overfart, så skibet var propfyldt, men vi kom da helskindet over.

Første programsatte seværdighed var Cistercienserklostret i Bad Doberan, der er et yderst velbevaret bygningsværk fra det 14. århundrede med en mængde originale kapeller. Af speciel interesse for os danskere var et kapel for den første Margrethe - nemlig Margrethe Sprænghest. Vores guide, pensioneret præst Anders Ring, forsøgte så godt det var ham muligt at fortælle om kirkens seværdigheder, hvilket var en utaknemmelig opgave på grund af det store antal besøgende fra flere forskellige lande.

Fredagen begyndte med et besøg i Altenkirchen, der rummer Rügens ældste sognekirke, som i øvrigt fremstod for-

holdsvis velholdt de mange år til trods. Derefter gik turen videre til Arkona. Her spillede vejrguderne os et puds. Regnen væltede ned, men vi begav os fra parkeringspladsen med et lille „Tivolitog“ ud til borgen for at konstatere, at der er meget lidt tilbage af den borg, danskerne i sin tid indtog. I øvrigt skinnede solen, da vi nåede frem.

På vejen frem og tilbage fra Arkona fik vi bevis for, hvad kø-kørsel kan betyde i Tyskland. Faktisk gik trafikken på et tidspunkt helt i stå, så tålmodigheden kom virkelig på en prøve. På vej tilbage til Stralsund kørte vi en lille omvej for at se et bygningsværk fra Hitlertiden, nemlig et 4,5 km langt og 8 etager højt kompleks, som i sin tid var udset til et ferieparadis for arbejderne i det 3. rige, men som kun fik nogle få år til dette formål. Efter krigen overtog DDR-regimet hele komplekset til hel- eller halvmilitære formål.

Tyske arbejderes „ferieparadis“ på Rügen i slutningen af 1930'erne.

Lørdagen førte os til Rügens kulturelle og administrative centrum - Bergen - hvor vi besøgte en dansk kirke, Sankt Marienkirche, der er på vej til fortids storhed, selvom der mangler noget endnu. Næste mål var jagtslottet Granitz, der med sin arkitektur og sit lyserøde ydre fører tankerne hen på konditorkunst, men samtidig viser, at her har boet folk med magt over tingene. På vej tilbage til Stralsund slog vi en runde indenom Putbus, som har en særpræget bymidte kaldet Cirkus.

Tilbage i Stralsund gik turen til Johannes-klostret, hvor vi fik en meget grundig rundvisning. Her kunne man bl.a. beundre nogle velbevarede skrifter, der daterede sig helt tilbage til det 14. århundrede. Efter en kaffepause fortsatte vi til vor „næsten genbo“ Marienkirche, der er enorm stor, men under en gennemgribende restaurering, der kun efterlod en nøgent kirkerum, hvor næsten alt udstyr er gemt af vejen.

Søndag morgen indledtes med gruppefotografering, hvorefter turen gik til fri-landsmuseet Gross Raden, hvor man - med held - har forsøgt at føre landskabet tilbage til 900- og 1000-årene og har rekon-

På besøg i venderbyen Gross Raden.

strueret en slavisk by. Det var en fornøjelse - bortset for vejret - at gå rundt blandt de rekonstruerede bygningsværker med en meget vidende guide, der med megen lune berettede om dagligdagen for ca. 1000 år siden. Dette var sidste programpunkt på turen, inden færgen ventede i Rostock.

Man kan ikke slutte beretningen uden stor tak til tilrettelæggeren - Allis Bro - og vore gode guider og tolke - Ulla og Anders Ring - der gjorde deres til turens succes - Vejret var de jo desværre ikke herre over.

Bent Hansen

Gruppebillede foran hotellet i Stralsund søndag morgen. Foto Lisa Christensen.

Svend C. Dahl

Litteratur om Præstø amt 2005

Amtets historie i almindelighed

De inddæmmede landskaber

Bogen er en „historisk geografi“, omhandlende den ca. ene procent af Danmarks areal, der er blevet inddæmmet mellem 1750 og 1970. Morten Stenak har forfattet bogen, som Landbohistorisk Selskab udgav i 2005. 272 s. i stort format med mange kort og fotos i farver. (ISBN 87-7526-195-2).

Udgivelsen er egentlig er en revideret udgave af Stenaks phd-afhandling, hvilket borger for den faglige kvalitet og akademiske grundighed, inkl. forskningsoversigt, kildegrundlag og fyldig litteraturliste. Det er Danmarks første samlede beskrivelse af de inddæmmede landskabers historie, så der er meget nyt at hente, både landskabsmæssigt og kulturhistorisk.

Nordfynske projekter omtales specielt indgående, men lokalt omtales indvinding af land ved Nylandsmosen ved Vejlø (påbegyndt 1690, en af de ældste i Danmark, 140 ha), Svinø Nor (1844, 300 ha), Kostervig (1872, 280 ha), Vedelen ved Ulfshale (1880, 15 ha) og som det sidste projekt: Sivet ved Feddet (1920, 35 ha). Der er ikke en samlet beskrivelse af de fem lokaliteter, men via registret finder man, at disse steder hver især omtales mellem tre og 12 steder spredt ud i bogen.

H. C. Andersen og Sorø Amt

Det er Årbogen 2005 for Historisk Samfund for Sorø Amt, der er et temanummer om den berømte forfatters relationer til det gamle Sorø Amt. Hovedredaktør og forfatter til en række af artiklerne er Helge Torm, men også Ulrich greve Holstein-

Holstienborg og Erik Helmer Pedersen har større bidrag. 118 s., ISBN 87-91311-01-2.

Vægtningen af lokaliteter har i sagens natur tyngde uden for vort område, men spredt rundt i teksterne er der en lang række omtaler af steder i „Præstø Amt“, hvor H. C. Andersen har været på visit eller omtalt.

Mere generelt skriver Helmer Pedersen om landbruget i første del af 1800-tallet, herunder J. V. Neergaards beskrivelse af Øster Flakkebjerg Herred fra 1830. En stor del af den nuværende Næstved Kommune hørte til dette herred, og hele herredet bliver en del af den kommende Næstved Kommune. Neergaard fandt i øvrigt, at kvinderne var flittige til husflid, mens mændene: „hendøser derimod de lange vinteraftener almindeligvis til at tømme det topfyldte grødfad, indtil maven ikke orker mere, og den har opslugt al tænkeevne, legemskraft og munterhed.“

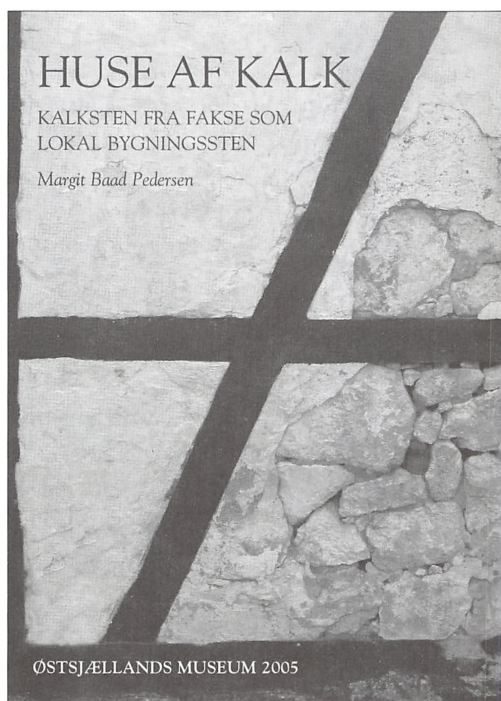
Huse af kalk

Østsjælland Museum udgav 2005 ovenstående lille bog på 56 sider (ISBN 87-983945-6-8). Margit Baad Pedersen og museet har foretaget et grundigt forarbejde for at fortælle historien om „Kalksten fra Fakse som lokal bygningssten“, som undertitlen lyder.

Kalkstenshusenes udbredelse har ikke været undersøgt på samme måde som kridtstenshusene på Stevns. Hovedområdet ligger selvfølgelig omkring Fakse, men udover Fakse kommune findes der mange i Stevns, Rønnede og Haslev kommuner. Der ligger p.t. 431 huse i museets database. Bogen har også en oversigt,

hvor man ser Faksekalkstenenes udbredelse til kirkebyggerier, og her er det praktisk taget hele det sydlige Sjælland (syd for Ringsted), hvor det er anvendt.

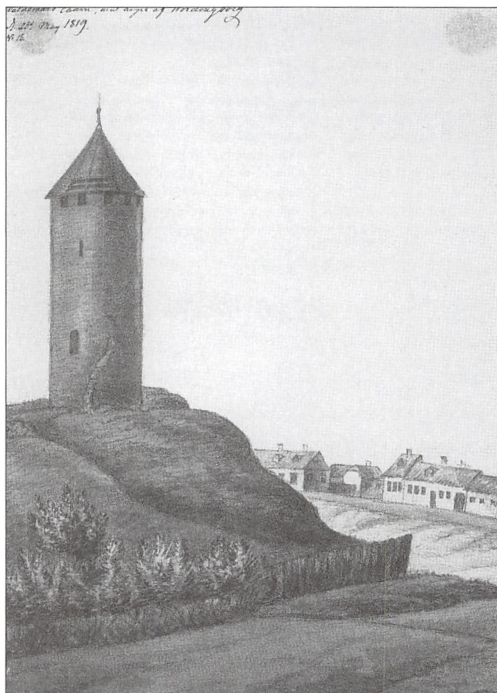
Brydningen lå tilsyneladende stille efter middelalderen, men blev genoptaget omkring 1660, hvor det især var en række godser, som havde ejendomsretten til brydningen. Bogen bringer en stor samling fotos af huse, gårde, godser, offentlige bygninger o.l., hvortil der er brugt kalksten. Der afsluttes med noter, litteratur og arkivkilder.

En malerisk Danmarksrejse

Niels Peter Stilling har 2005 på Forlaget Skippershoved fået udgivet en stor og flot bog på 301 sider over O. J. Rawerts akvareller 1812-1840 (ISBN 87-89224-76-0).

Embedsmanden Rawerts var en af tidens store skikkelser inden for industriens område, og hans hovedværk: „Kongeriget Danmarks industrielle Forhold“ fra 1850 blev genudgivet i 1992 og omtalt i årbogen året efter. Her gælder det de

akvareller, Rawert malede på sine rundrejser, og hvor landskab, byer og bygninger fra første halvdel af 1800-tallet blev visuelt fastholdt. Stilling sætter akvarellerne i en sammenhæng med tid og sted.

„Desværre“ er hovedparten af de omkring 300 farveakvareller fra andre dele af landet, men der er dog en del prospekter fra det sydlige Sjælland og Møn. Lokalhistorisk er de meget interessante og har vist aldrig været gengivet før. Der er f.eks. spændende udsigter over Præstø, Næstved og Vordingborg 1819-20 sammen med Møn-motiver (Koster Færgeleje og klinten). Der afsluttes med litteraturliste og et person- og stedregister.

Kulturhistoriske Studier 2005

Der er tre artikler i Sydsjællands Museums årsskrift, fra henholdsvis Vordingborg, Præstø og Stevn. Henrik Schilling er redaktør til de 139 sider (ISBN 87-983097-6-5).

Morten Ravn beskriver i „Baunehøj“ Sjællands første erkendte dødehus fra

romersk jernalder, som lå ved Magleby på Stevns. Det er ikke noget nyt fund (udgravet 1995), men der er foretaget nyfortolkning af lokaliteten og måske findes der mange andre tilsvarende udgravninger, der bare ikke er tolket som dette „ligkapel“, som det måske har været.

Palle Birk Hansen påviser i „Præstø – Skovklosters ladeplads mod øst“ at byens historie skal ses i lyset af Skovklosters rolle. Det Næstvedkloster, som Bodilslægten stiftede i 1135, lagde grunden til, at der i det hele taget findes en by ved navn Præstø. Skovkloster beholdt herredømmet over Præstø gennem hele middelalderen, og det er især denne epokes udvikling i Præstø, der behandles indgående. Det er i sidste øjeblik lykkedes at få Rawerts nyfundne tegning af Præstø fra 1819 med (se „En malerisk Danmarksrejse“ ovenfor), men man har desværre glemt at skifte billedteksten. Det oprindeligt tænkte maleri kan man se gengivet i Liv og Levn (se Næstved & Omegn).

Årbogens største artikel omhandler „Arkæologen P. O. Brøndsted og herregården Iselingen – en symbiose i Guldalderen“. Iselingen var i den såkaldte guldalder i 1800-tallet et samlingssted for nogle af tidens største kulturpersonligheder, og både Oehenschläger og Thorvaldsen hørte til Iselingskredsen. Brøndsted havde en fremtrædende rolle i den sammenhæng, som Jesper Brandt Andersen redegør for, og man følger Brøndsted i både ind- og udland.

Keld Møller Hansens årsberetning skal også nævnes. Den er lang som en artikel og lige så interessant for alle lokale - samt fyldt med mange flotte fotos i farver som resten af bogen.

24 kulturmiljøer i Storstrøms Amt

Meget naturligt er dette en udgivelse, som Storstrøms Amt er ansvarlig for. Denne nydelige bog fra 2005 med mange farveillustrationer er på 122 s. i stort format (ISBN 87-89095-86-3). Teksterne til kul-

turmiljøerne er skrevet af Erik Møller Nielsen og Naomi Hainau Pinholt.

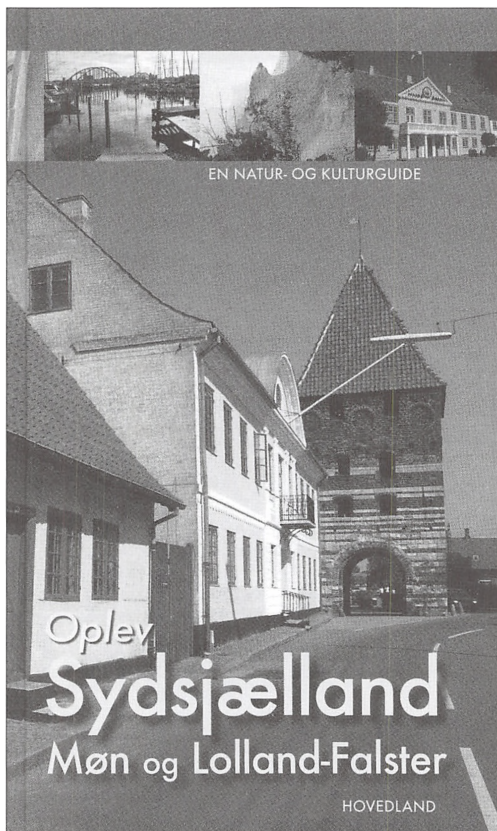
Det er meget forskellige „spor af menneskelig aktivitet“, der er blevet udvalgt til at fortælle om „historien i landskabet“ og det er ikke herregårdenes, kirkernes eller berømte ejendommers historie. Indledningen sætter baggrunden på plads, og der afsluttes med en generel artikel om digital registrering af kulturmiljøer og en oversigt over illustrationsmaterialet.

De 11 udvalgte miljøer nord for Storstrømmen er Gravhøje i Næsbyholm Storskov som eksempel på konserveret oldtid (mere end 100 gravhøje) - Holmegaards Glasværk (fabrikssamfund og industri-kultur) - Brandtsgadekvarteret i Næstved (fra land til by) - Parcelhuse i Rønnede og Kongsted (velstandens kulturmiljø) - Fakse Ladeplads (kalkbrud og havneby) - Stevnstortet (kalk og koldkrig) - Helligkilden i Mogenstrup (fra kildemarked til landsby) - Bondegården i Skovly i Kragevig (levende bindingsværk) - Hospitalet på Oringe (sindets kulturmiljø) - Søen ved Ugledige (vandet vender tilbage) - og Skipperbyen Nyord (fredet og glemt). Hver især er miljøerne spændende at læse om, og der er tildelt 4 sider til hvert sted.

Oplev Sydsjælland, Møn og Lolland-Falster

Det er en natur- og kulturguide, som Søren Olsen har skrevet for forlaget Hovedland (ISBN 87-7739-876-9). Bogen fra 2006 er på 157 sider og fyldt med store og små farvefotos.

Efter nogle indledende kapitler af en mere oversigtspræget karakter om „Landskab og natur“ og „Et historisk overblik“ beskrives de forskellige områder af regionen. Med Sydsjælland menes der i denne bog tilnærmelsesvis Vordingborg, Præstø og Langebæk kommuner, fra Dybsø Fjord til Feddet ved Præstø Fjord og syd derfor. Derudover har Møn fået en fyldig tekst,

mens Bogø omtales mere kort. Der er for mange lokaliteter til at de skal nævnes, men der er vist alle de vigtigste steder med. Måske er der en vis overvægt på naturområderne; også de lidt mere ukendte som Kulsbjerg Øvelsesområde og Stege Jordbassiner.

Der er flere forfatterportrætter i bøger og der afsluttes med en samlet oversigt over museer og andre seværdigheder med adresser, åbningstider, hjemmeside etc. Desuden finder man en oversigt over turistbureauer, sider med ord og begreber - samt et register.

Pesten græsser

Lise Gerda Knudsen har på Landbohistorisk Selskab i 2005 fået udgivet sit (letlæste) historiespeciale om pestens historie i Danmark, lettere bearbejdet; 183 sider (ISBN 87-7526-199-5).

Det er især pesten i 1650'erne, der er undersøgt, for om muligt at finde frem til facts om dødelighed og spredningsmønster for de store pestepidemier. I 1600-tallet findes der nemlig kildemateriale i form af kirkebøger.

Når bogen er lokalhistorisk interessant, skyldes det, at blandt den lange række sjællandske sogne, som forfatteren har undersøgt, er godt en snes fra „Præstø Amt“. Nogle eksempler: I Vallensved Sogn døde 120 personer i 1656 mod de normale ca. 20, og mange var børn. Værst ramt var dog Marvede Sogn i 1657, hvor der døde mere end 15 gange så mange som normalgennemsnittet! I Magleby Sogn varede pestudbruddet meget længe, fra okt. 1655 til aug. året efter, mens det i Borre var overstået på fem måneder med top i nov. 1655 (50 døde). Tallene fra både Borre og Haslev viser, at det især var børn og unge, der bukkede under for pesten, mens de ældre slap fri.

Af købstæder er St. Heddinge og Næstved medtaget. Der afsluttes med en række bilag og en omfattende litteraturliste, men desværre mangler der et stedregister.

De enkelte kommuner

Fladså

Der var engang ...

stumper af Fladsås lokalhistorie

2005 medlemstrykket fra Fladså Arkiv medtager udover „Årets Gang“ i arkivet 7 artikler på de 32 A4-sider. Der er ikke noget fælles tema, men forskellige krises afsmitning i lokalsamfundet fylder en del (ej ISBN).

Anna Kjær Petersen skriver om Besættelsestiden set med barneøjne, d.v.s. som gårdmandsdatter i Åside. Hun kom til at opleve en del, idet faderen var aktiv inden for modstandsbevægelsen, og der var mange illegale besøg på gården. En del af

AKP's erindringer inddrager finnebørn i pleje, og der var flere i området.

Som opfølgning på dette skriver Keld Andersen lidt om den Finske Vinterkrig 1939-40, Finlandshjælpen og finnebørn, og han fortsætter med en artikel om Elektricitetens indtog i Everdrup og Snesere ud fra gl. avisartikler. Samme forfatter videregiver en beretning om Lars Andersen fra Snesere og dennes oplevelser under krigen i 1864.

Bente Hansen beretter om Peder Jensen fra Bøgesø, som døde som krigsfange i Tyskland i 1864. Udgangspunktet er Erling Petersens bog „Fare, fare krigsmand“ fra 2001, som der er et langt uddrag fra. Peder Jensens skæbne bliver derefter endevendt ud fra kirkebøger og folketællinger. Endelig beskriver Jørgen Andersen en forsøgsmølle fra 1950 i V. Egesborg.

Holmegaard Kommune

Røjlen 2004

Holmegaards lokalhistoriske årsskrift fra 2005 (9. årgang) er denne gang på 57 fotokopierede sider. Ole Pilegaard Hansen er udgiver og forfatter til det meste. Ej ISBN, men kan købes på Næstvedegnens Lokalhistoriske Arkiv.

Den største artikel omhandler herregården Sparresholm, der i middelalderen var en vigtig fæstning ved navn Paddeborg. Kendte ejere gennem tiden nævnes ligesom alle beboere ved folketællingerne 1787, 1834 og 1855. Det største antal forefindes i 1834 med 40 personer. I et af godsets huse boede Gustav Wied sidst i 1800-tallet, og han skriver, at det regner ned gennem loftet, rotterne larmer og børnene hyler ... og væggene grønnes frodig i muggenhed!

Dernæst redegøres der historisk for Fensmark Smedje og den sidste smedefamilies historie. 1990 lukkede virksomhe-

den efter næsten 100 år i familien Larsens eje. Traditionelt blev der nytårsnat smedet to hestesko før - og to efter midnat. Man „smedede det gamle år ud, og det nye år ind“:

Sygeplejerske „Frk. Petersen“ var ansat i Fensmark Sygeplejeforening i omkring 35 år i første halvdel af 1900-tallet, og om hendes skæbne har Pilegaard bygget en historie op. Nok så sjovt er en artikel om øgenavne på de ansatte på glasværket, såsom Arne Hvidben, Kugler-Knud og Københavner-Erik.

Der afsluttes med „Bakspejlet“, som måned for måned beretter, hvad der skete af stort og småt i kommunen i 2004 - samt en kildeoversigt.

Langebæk

Viemose og Kalvehave

En dansk risbygd i Kalvehave Sogn. I Landbohistorisk Tidsskrift 2005:2 har Eiler Worsøe skrevet en artikel om denne lokalitet, der har interesseret forfatteren i mange år. Worsøe tager udgangspunkt i de kort, der omkring 1770 blev opmålt i forbindelse med de kgl. rytterdistrikters matrikulering og salg til private. Disse kort er ikke bare flotte, men også vældig oplysende m.h.t. landbrugsstrukturen.

Landsbyerne var kendetegnende ved, at befolkningen ikke blot dyrkede jorden på traditionel vis, men i høj grad udnyttede skoven til produktion af båndkæppe og karbånd (til bødkertønder o.l.). Det var en væsentlig indtægt, der kun var mulig, da bønderne regelmæssigt stævnede dele af skoven efter gamle regler, så der voksede vanris op. Egnen med bøndernes skovrækkebyer betegnes som et dansk eksempel på en risbygd; et begreb, der ellers mest er kendt fra Midt- og Nordskåne.

Der er mange farvegengivelser af kortudsnit, som klart viser, hvordan bønderne havde marker inde i skoven, mest bereg-

net til høenge, mens de rundt om engene stævnede træerne (mest hassel). Det var ikke nogen lille produktion. I 1730 solgtes således ca. 30.000 båndkæppe inde i København, ca. 1.000 pr. gård.

Møn Kommune

KUML 2005

Selv om KUML er en årbog for Jysk Arkæologisk Selskab, bringer den en 43 sider lang artikel af interesse for Møn og middelalderinteresserede i al almindelighed. Aarhus Universitetsforlag, ISBN 87-88415-39-2

Thomas Finderup og Henriette Rensbro skriver om „Træværket fra Stege Borg“ og kæder udgravningsfund sammen med „Håndværk, teknologi og ressourcer i 1314“. Det årstal er selvfølgelig ikke tilfældig valgt, men baserer sig på årringsundersøgelser af træværket af borgen, der oprindeligt delvis lå på en kunstig skabt ø og vogtede både by og indsejlingen til Stege Nor. Borgen var også vendt mod indre oprørsforsøg mod kongen, Erik Menved, en såkaldt tvangsborg. Egentlig var der også en ældre borg fra 1200-tallet, men den er der ikke bevaret ret meget fra.

Ved udgravningerne af Stege Borg i 2000 i „Hages Have“ blev der blotlagt omfattende mængder af tømmer, hvoraf store dele blev systematisk undersøgt for værktøjsspor. Forfatterne har lavet et stort arbejde med tolkning af disse spor og sammenligning med danske og udenlandske kilder. Derved ses bl.a. at man både brugt sav og økse til tildannelse af plankerne. Der er faktisk flere savespor her end fra andre 1300-tals fund. Datidens forskellige sav- og øksetyper beskrives, ligesom der laves udregninger på, hvor lang tid det må have taget at save plankerne ud. I det hele taget er der mange tømmer tekniske beskrivelser og en sammen-

ligning med en tømmerhåndbog fra 1946, der påviser påfaldende ens konstruktioner.

Artiklen har en række fotos og tegninger, grundplaner, tværsnit etc. og er vist den mest grundige beskrivelse, der er trykt. Der afsluttes med noter, litteratur og engelsk resumé.

Næstved By & Omegn

Liv og Levn

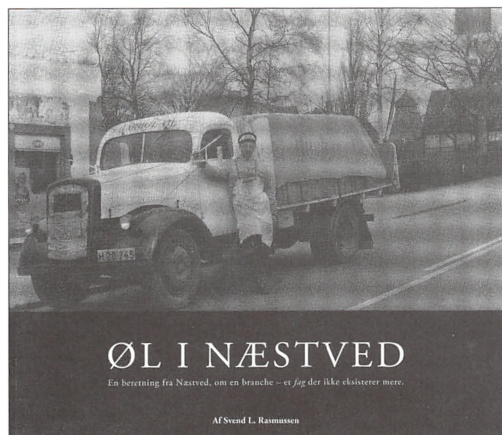
2005-årsskriftet fra Næstved Museum (nr. 19) er på de sædvanlige 28 A4-sider (ISBN 87-88461-61-0). Hæftet indeholder kun to artikler i år, og begge er skrevet af Palle Birk Hansen.

„Præstø – Skovklosters ladeplads mod øst“ er stort set identisk med artiklen af samme navn i Kulturhistoriske Studier 2005 (se dér).

Den næste artikel bevæger sig endnu længere væk, ja helt til Kaukasus. Det skyldes, at Næstved Museum har fået overdraget en samling tegninger af den delvis lokale kunstner, Karl Hansen Reistrup, som sammen med en ven foretog en rejse til det russiske område i 1899. 28 tegninger fra rejsen er gengivet.

Øl i Næstved

Svend L. Rasmussen har 2005 gennem Georg Christensens Boghandel udgivet en

bog om „en branche - et fag, der ikke findes mere“. Der er mange illustrationer på de 76 sider; en stor del i farver (ISBN 87-988144-9-4).

Forfatteren var selv depotejer i en årrække, hvilket gav ham interesse for at give en beskrivelse af de mange øldepoters historie. Udover selve distributionsvirksomheden omtales en række bryggerier mere indgående fra perioden 1838 til 1954, hvoraf nogle dog holdt sig fra alkoholen. Fyldigst er Harboe-depotet beskrevet, og det er ikke så mærkeligt, da forfatteren var depotejer dér. Mange andre bryggerier fra regionen omtales kortfattet.

Rasmussen har søgt efter oplysninger og illustrationer i gl. aviser og bøger, samt gennem interviews. Det er lykkedes at skabe en historisk oversigt over depoterne grundlæggelse og nedlæggelse sammen med periodens ejere. Historien er garneret med anekdoter og erindringer i en ofte lidt „småsludrende“ skrivestil, der i høj grad bærer præg af også at være en erindringsbog.

Udover at bringe et væld af etiketter har bogen fotos af forhenværende og nuværende bygninger, hvor der har været depoter. Dertil er der fundet mange gl. fotos af mere almen lokalhistorisk karakter.

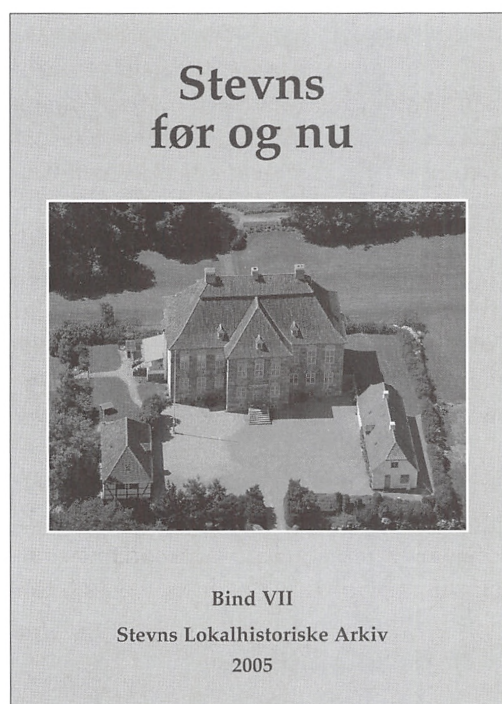
Stevns Kommune

Stevns før og nu, bind VII

Stevns Lokalhistoriske Arkiv nåede til bind 7 i serien i 2005. Som de tidligere årbøger er den solidt indbundet og med mange lokalt interessante illustrationer (160 s., ISBN 87-984774-7-1). Et redaktionsudvalg har samlet og videregivet et dusin bidrag.

Henning Poulsen skriver om den tvungne kirkegang i 1700-tallet og strafene for forsømmelse (gabestok ved kir-

ken). Et andet sted kan man læse Poulsens artikel om de mørke Stevnskirsebær, der engang var en indtægtskilde for fæstebønderne, og senere lagde grundlaget for Cherry Heering likøren. Her er også opskrift på kirsebærvin. Desuden fortsætter Poulsen sin beretning om Rødvigs historie, nu 3. del, hvor det er „turisttiden“, som omtales. Den startede for alvor efter Østbanens etablering i 1879, og der har udover sommerhuse, campingplads, kro og hotel været ganske mange pensioner og pensionater i byen. Der er fotos af 10 af dem.

Arly Olsen beretter om lægen H. N. F. Arctander, læge i St. Heddinge 1879-1919 på baggrund af dennes erindringer. Dertil har Olsen en artikel om det nok så kendte ca. 65 mio. år gamle fiskelerslag på Stevns Klint og teorierne om dets skabelse.

Knud Rasmussen skriver om herregården Juellinge. Hvis ældste navn var Valbygaard og som er omtalt i 1387. Det

nuværende slot i hollandsk barok stod sandsynligvis færdig i 1675, men blev senere ombygget. Udover de skiftende slægter på stedet er der en omtale af dagligliv på godset i 1940'erne og forholdene i dag.

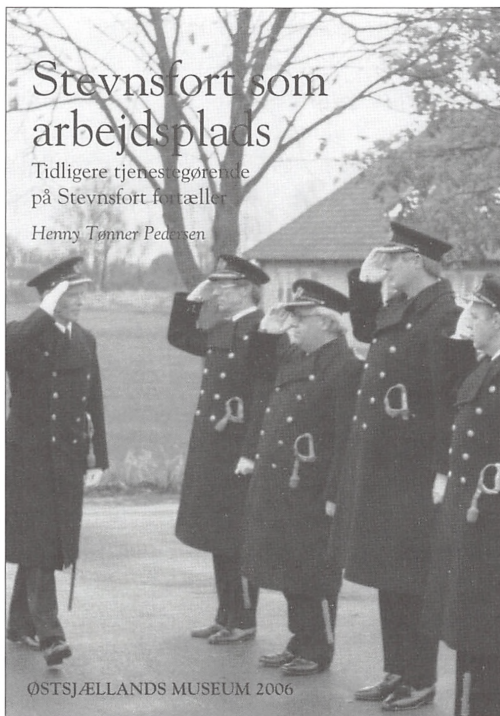
Poula Backs giver ud fra gl. aviser en beskrivelse af St. Heddinge, fortrinsvis i 1800-tallet. Troels Grønnebæk fortæller om en parcellist i Arnøje, „Kilometer-Lavs“ og en række andre originaler og deres fantasifulde historier. Aage Møller Madsen bringer historien om Ranestedet i Varpelev, et gammelt husmandssted, der er et „lokalhistorisk kulturcenter“, og som har navn efter Raneslægten, der havde et stenhus dér. Og Agnete Jensen tegner et dobbeltportræt af maleren Niels Larsen Stevns og forfatteren Martin A. Hansen, der som vist bekendt begge stammer fra Stevns, og som begge har haft stor betydning for eftertiden.

Stevnsfort som arbejdsplads

Østsjællands Museum sendte 2006 en mindre bog på gaden, skrevet af Henny Tønner Pedersen, 64 s. (ISBN 87-983945-8-4).

Stevnsfortet var Danmarks eneste klippefæstning, og en vigtig forpost for NATO i koldkrigstiden, hvor den skulle sikre Øresund. Den blev hugget ud i klinten med 1,6 km lange gange, og meget naturligt forsøges det at gøre det til en turistattraktion som „Koldkrigsmuseum Stevnsfort“.

I denne bog er det dog de tidligere ansatte, der fokuseres på. Det sker gennem 33 interviews med militære personer, civil ansatte og værnepligtige. Beretningerne er forsøgt spredt i tid, så hele perioden, hvor fortet var i funktion (1953-2000) dækkes. Bogen er ikke en række alenlange citater, tværtimod har forfatteren bearbejdet de mange udsagn og lavet en sammenhængende beskrivel-

se, der dernæst er „krydret“ med udvalgte citater.

Der fortælles om uddannelsen af de værnepligtige med træning og øvelser, den daglige arbejdsdag i undergrunden i både operationsrum, maskin- og elektronikafdeling og mandskabslokaler. Radiorummet var det mest hemmelige sted på hele fortet. Officerernes og de værnepligtiges fritid både indenfor og udenfor afspærringerne er populært stof, der fylder en del i fortællingerne.

Suså Kommune

Suså Egnshistoriske forening - Årsskrift 2005

Der er et dusin artikler på de 64 sider/A4, som udgør årsskriftet (ISBN 87-989247-3-7), men nogle af dem fylder ikke mere end en side. Alle artikler er selvfølgelig garneret med gl. fotos, postkort, udklip og andet relevant illustrationsmateriale.

De tre største bidrag omhandler Glumsø. Arne Rehder beskriver Glumsø Kros

historie, bl.a. med uddrag fra gæstebogen. 2005 blev kroen overtaget af kommunen, og skal nu bruges som forenings- og samlingshus. Glumsø Ugeblads 90 årige historie bliver gennemgået af Kirsten Jensen, og der er sket meget siden 1915. Mest opsigtsvækkende var det nok, at Glumsø Bogtrykkeri turde trykke Frit Danmark i 1942, men det endte da også med en fængselsdom. Der har været mange udvidelser på trykkeriet og total udskiftning af produktionsprocesserne i den branche.

Fhv. el-installatør P.M. Petersen, Glumsø, fortæller i sine erindringer, at han blev el-installatør i 1942, og overdrog sin forretning til en datter og svigersøn i 1981. Men han holder sig ikke inden for det tidsrum, og fortæller om lokale og personlige begivenheder gennem det meste af 1900-tallet. Erik Christensen fortæller om Sandby-Vrangstrup Forsamlingshus, der blev stiftet i 1899, hvor prisen på både øl, sodavand og kaffe var den samme: 12 øre. Der er uddrag af protokollerne med aktiviteter og arrangementer, og modsat tidligere kan man i dag knap nok samle en fuld bestyrelse.

Artiklen om Ernst og Agnete Jensens „53 år på et statshusmandsbrug“ er baseret på hendes erindringer om landbolivet i Herlufmagle Nederland fra 1937-1990. Der er ret detaljerede beskrivelser af årets gang på et husmandsbrug, krydret med relevante fotos.

Dertil er der bidrag om „En landlæges hverdag“ i gl. dage, dvs. fra sidst i 1800-tallet til ind i 1900-tallet. Historien om Skovdal Fjerkær fra Gelsted, der endelig lukkede i 1988 - og „Dynastiet Post“ om tre generationer postbude og postudbringningens historie i Herlufmagle og omegn.

Skelby og Gunderslev

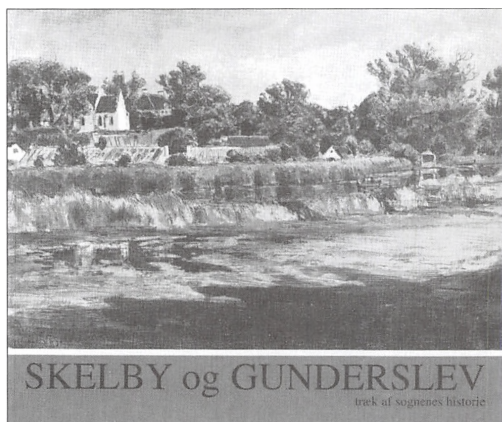
- træk af sognenes historie

I 2002 udkom bd. 2 og i 2004 bd. 3 i ræk-

ken af bøger om Skelby og Gunderslev sogne. Denne pæne udgivelse på 175 sider fra 2005 er ikke bd. 4, men en genudgivelse af bd. 1 fra 1985, der har været udsolgt i årevis. Der er ikke noget ISBN-nr.

Eftersom det er en genudgivelse følger kun en kort omtale. Det er dog værd at bemærke, at der bag i den nye udgave er 8 sider med rettelser og tilføjelser til bd. 1; der sker meget på 20 år. En lang række forfattere med H. J. Heegaard og Svend B. Jørgensen i spidsen er ansvarlige for indholdet.

Bogen er en klassisk og brugbar egnshistorie med hovedtræk af sognenes historie, arkæologi, herregårdenes historie, kirkerne og kirkelige forhold, præster og degne, skolevæsen og folkelige skikke og overtro, ligesom pramfarten på Susåen og Holløse Mølle får deres omtale.

Raunstrup, lejrskoleliv i 30'erne

Knud Erik Antonsen har 2005 selv udgivet et fotokopieret hæfte på 72 sider, der er til salg i lokale forretninger. Ej ISBN

Under krisen i 1930'erne med den store arbejdsløshed var det af stor social betydning, at københavnske unge kunne komme ud på landet. 1933 stiftedes den selvejende institution „Raunstrup“ med det formål at bruge den tomme herregårds hovedbygning til længerevarende lejrskolekurser for skoleungdom og seminarister. Samtidig skulle der være plads til korte kurser og feriekolonier, og stedet kom til at være et markant islæt i lokalsamfundet. Men efter få år blev det unge arbejdsløse, der dominerede stedet og under Besættelsen ebbede det hele ud. Endelig nedbrændte herregården i 1947.

Et større antal tidligere elever på stedet fortalte tilbage i 1991 om opholdet til Antonsen, og det ligger til grund for hæftet. Et særkende for Raunstrup var det nyetablerede svømmebassin, det første friluftsbassin på Sjælland, og flere af bidragyderne har minder om dette. Andre husker episoder fra de talrige cykelture med opgaveløsninger i omegnen. Det er tillige overvejende deltagernes egne fotos og tegninger, der videregives i hæftet.

NB:

For at fremme aktualiteten anmeldes ikke blot litteratur fra det foregående år, men også udgivelser fra første halvår af indeværende år.

Stort set alle udgivelserne kan bestilles gennem den nærmeste boghandler, hvortil ISBN-nummeret er en hjælp. Bogen kan også lånes på biblioteket eller måske ses på det lokale arkiv. Ved jubilæumsskrifter o.a. uden ISBN må man normalt selv henvende sig til jubilaren.

- Husk at sende bøger til anmeldelse !

Historisk Samfund for Præstø Amt oprettet 1912

Foreningens hjemmeside og e-mail:

www.home1.stofanet.dk/hispa/index.htm
erlingbro@mail1.stofanet.dk

Styrelsen

Allis Bro, Fyrrevænget 5, Appenæs,
4700 Næstved, tlf. 55 72 00 13 (formand)

Olav Foged Olsen, Røstofte Skovvej 2,
4735 Mern, tlf. 55 98 50 76 (næstformand)

Henning Nielsen, Næbvej 28
4720 Præstø, tlf. 55 96 53 65 (kasserer)

Svend B. Jørgensen, Alleen 8, Skelby,
4160 Herlufmagle, tlf. 55 45 71 17 (sekretær)

Jens Bjerre Tybjerg, Juulsvej 11,
4720 Præstø, tlf. 55 99 11 35 (redaktør)

Hanne Tømmerup, Tjørnevej 10, Fensmark,
4684 Holmegård, tlf. 55 54 70 13

Egon Damgaard Hansen, Holtug Linievej 9,
4660 St. Heddinge, tlf. 56 50 02 43

Jens Hallqvist, Svinøvej 42,
4750 Lundby, tlf. 55 76 50 90

Svend Skov, Klostervej 8, Spejlsby
4780 Stege, tlf. 55 81 34 14

Suppleanter:

Bent Hansen, Valmuevej 1 C,
4700 Næstved, tlf. 55 72 38 29

Svend Jensen, Kongeskovvej 21,
4660 St. Heddinge, tlf. 56 50 24 89

Litteraturanmelder:

Svend C. Dahl, Kalbyrisvej 113,
4700 Næstved, tlf. 55 72 09 83

Salg af publikationer

Følgende årbøger m.m. kan købes ved henvendelse til:

Formanden Allis Bro, tlf. 55 72 00 13
eller Egon Damgaard tlf. 56 50 02 43

*Alle priser er inklusive moms,
men eksklusive forsendelsesomkostninger.*

Årbøger 1919-74

Pris pr. bd. 45,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.
(Send en søgeliste. Mange årgange er udsolgt).

Årbøger 1975-1982

Pris pr. bd. 50,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

Årbøger 1983-2005 (1998 udsolgt)

Pris pr. bd. 75,00 kr., medlemspris: 50,00 kr.

F. Vestergård: Salget af Vordingborg Rytterdistrikt
Pris: 60,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

Benny Christensen: Skibsværft og flådebase
Pris: 50,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Nils Hartmann: Pottemageriet på Rødeled
Pris: 25,00 kr., medlemspris: 15,00 kr.

Claus M. Smidt: Sjølund's fagre sletter
Pris: 40,00 kr., medlemspris: 25,00 kr.

F. Michelsen:

Det borgerlige Fugleskydnings Selskab
i Næstved 1797-1897

Pris: 30,00 kr., medlemspris: 20,00 kr.

F. Michelsen:

Næstved 1870. Da banen kom til byen
Pris: 60,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Morten Bredsdorff: Grundtvig og Sydsjælland
Pris: 60,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

O.D. Lütken: Præstø Amt 1839 (indbundet)
Pris: 50,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

J. Ingemann Pedersen:

Susåen og den danneskjoldske Kanal
Pris: 90,00 kr., medlemspris: 75,00 kr.

Anders Pedersen: Sjællands Stifts Degnehistorie
Pris: 80,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Jørn Farø: Farø, vej-over-ø

Pris: 75,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

Erling Petersen:

Søde ord og dyre løfter optegnelser fra tingbøger
Pris: 50,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Sådan lå landet - Præstø Amt indtil 1920

Punkterne henviser til områder, de enkelte artikler omhandler.

Præstø Amt

Vordingborg

St. Heddinge

Næstved

Stege

Præstø

